

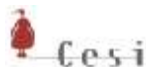
TRANSGRESIJA RODA:

**SPOLNA / RODNA
RAVNOPRAVNOST
ZNAČI VIŠE OD BINARNOSTI**

Zbornik konferencijskih radova

Izdavači/ce: Ženska soba – Centar za
prevenciju, istraživanje i suzbijanje
seksualnog nasilja i žensku seksualnost
E-mail: zenska.soba@zamir.net
Web: www.zenskasoba.org

Suizdavači/ce: CESI – Centar za edukaciju,
savjetovanje i istraživanje
E-mail: cesi@zamir.net
Web: www.cesi.hr

Urednice: Jelena Poštić i Amir Hodžić

Prijevod: Kristina Grgić, Barbara Pleić, Iva Bulić, Majda Puača,
Martina Ljubičić, Sandra Antulov, Tanja Prpić, Vedrana Kobaš,
Vlatka Frketić, Darko Poslek, Ana Naglič, Ivica Baković, Đurđica
Dragojević

Lektura: Mislava Bertoša, Sanja Galeković Sagasta, Sandra
Antulov

Korektura: Jelena Poštić i Amir Hodžić

Grafička priprema i oblikovanje: Mladen Katanić

Tisak: Prius d.o.o.
www.prius.hr

Naklada: 450 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 305(082)

KONFERENCIJA Transgresija roda:
spolna/rodna ravnopravnost znači više od binarnosti (2005 ; Zagreb)

Transgresija roda: spolna/rodna ravnopravnost znači
više od binarnosti: zbornik konferencijskih radova /
<urednice Jelena Poštić i Amir Hodžić ;
prijevod Kristina Grgić ... et al.>. -
Zagreb : Ženska soba - Centar za prevenciju, istraživanje i
suzbijanje seksualnog nasilja i žensku seksualnost :
CESI - Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, 2006.

Prema predgovoru, zbornik sadrži radove prikazane na Konferenciji
Transgresija roda: spolna / rodna ravnopravnost znači više od
binarnosti, održanoj od 7. do 9. listopada 2005. u Zagrebu. -
Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 953-99558-5-8 (Ženska soba)

I. Transrodnost -- Interdisciplinarni
pristup -- Zbornik II. Ravnopravnost
spolova -- Zbornik III. Ravnopravnost rodova -- Zbornik
IV. Rodni identitet -- Zbornik
V. Spolni identitet -- Zbornik

460105026

Zbornik je tiskan uz potporu Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, HIVOS / COC Netherlands te Veleposlanstva Australije.

Tiskanje ove publikacije omogućeno je i temeljem financijske potpore Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva u skladu s Ugovorom broj 421-02/04-PP-6/24. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji su mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva. Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Zagreb, Kušlanova 27, <http://zaklada.civilnodrustvo.hr>

SADRŽAJ

Uvod u čitanje	7
Lektorska bilješka	10
Iskustva i prakse	
(Praktične) Bilješke o <i>kingingu</i> – praksa otpora	11
Birgit Dorle Binder / Benda	
'Na granici': sado-mazohizam, <i>genderfuck</i> i veza sa politikama 'Bez granica'	17
Jet Moon i Alex Woodland	
Ministrastvo unutarnjih spolova: savladavanje tranzicije na stranom jeziku	36
Kate Symons	
Ako kurva ne može biti silovana, može li anđeo? Poezijom i umjetnošću do žrtava seksualnih napada koje šute	41
Marta Sanchez	
Strategije protiv transfobije	47
Vlatka Frketić i Persson B. Baumgartinger	
Društveni konteksti	
Dvosmjerni rez: transKirurgija i diskurzivna upotreba estetskog	54
Anne Koch-Rein	
Transrodnost danas: usporedivi ženski maskuliniteti	66
Judith Halberstam	
Muškost u krizi – je li to zaista istina?	73
Katarzyna Wojnicka i Maria Adamczyk	
Rod zatvora: zatvor roda	83
Kateřina Nedbálková	
«To je jednostavno ljudski...»: subverzija roda u dječjim kazališnim predstavama	99
Sean Fredric Edgecomb	

**Biologija protiv biologizma –
o uporabi spola u biologiji 116**
Simon Gunkel

Teoretska propitivanja

Tamo gdje su muškarci prazni kaputi 126
Eszter Timar

**Kiborzi kao (postmodernistički) kentauri:
'Volja i žudnja za (postajanjem) Drugim' 131**
Igor Marković

**Ženska homoseksualnost, patrijarhat i
nacionalističke zajednice 144**
Irene Dioli

**Rod i nemesis prirode: o dekonstrukciji binarne
podjele spola i konceptu «ljudskih
seksualnih prava» Magnusa Hirschfelda 152**
J. Edgar Bauer

**Uvijek između dvoje: dijalektika igre
između muškoga i ženskoga /
s muškim i ženskim 171**
Jozef Miskolci

**Promišljanje savremenih filozofskih
izazova ljudskim pravima 184**
Nora Hangel

Jezični diskursi

**Opće zakonitosti u usvajanju
kategorije roda u ranom djetinjstvu 193**
Krasimira Ilievska

**Rod u jezičnom kodu i
uporabi u finskom jeziku 205**
Liisa Tainio

**O jezičnoj transgresiji spolne / rodne
binarnosti i lingvistići: sasvim
površna razmišljanja 223**
Mislava Bertoša

Rodna perspektiva u javnoj i službenoj komunikaciji: sociolingvistički, pravni i politički aspekti 236
Zrinjka Glovacki Bernardi

Medijski prikazi

Prekrasni pervertiti i hrabri svijet Nan Goldin 240
Agnieszka Kłos

Interseksualnost – u 'ja' norme?

Bilješke s queer područja u djelu Middlesex J. Eugenidesa 248
Anne Koch-Rein

Krvava romansa:

lezbijsko gledateljstvo i *slasher* filmovi 259
Iva Radat

GenderFuck filmski i video program 277
Kara Lynch

«Ja nisam prava žena»: rod i seksualnost

u dvama memoarima iz Beograda 286
Kevin Moss

Izvedba, performativnost i subverzija rodnog identiteta:

Hedwig and the Angry Inch 303
Papagena Robbins

Interseksualnost u američkoj

feminističkoj znanstvenoj fantastici 318
Tea Hvala

Gender (B)ender program 324
Carla Ferreri i Sanda Brumen

Rječnik manje poznatih riječi 332

Uvod u čitanje

Konferencija Transgresija roda: spolna / rodna ravnopravnost znači više od binarnosti održana je od 7. do 9. listopada 2005. u Zagrebu. Konferenciju smo organizirale i želeći započeti akademske i aktivističke rasprave o međusobnoj povezanosti ključnih pitanja feminizma, rodnih teorija i transrodnosti, a kako bi ukazale na isprepletenost društvenih dimenzija patrijarhata, rodne opresije, heteroseksizma, nasilja i transfobije te kako bi razvile učinkovite mehanizme suprotstavljanja diskriminaciji na temelju rodnih stereotipa. Želja nam je bila i započeti javnu diskusiju usmjerenu na ponovno preispitivanje i razjašnjavanje postojećih rodnih definicija, kao i na analizu ljudskopravnog diskursa rodnog izražavanja, rodne neodređenosti i rodne kontradikcije.

Prva ovakve vrste na području centralne i jugoistočne Evrope, konferencija je imala namjeru, kroz preklapanja feminističkih, rodnih i transrodnih teorijskih i političkih usmjerenja, omogućiti i podržati strateška povezivanja i suradnju različitih društvenih grupa aktivnih po pitanjima rodnih sloboda, rodne ravnopravnosti, promicanja i zaštite rodnih prava. Također, ovom konferencijom željele smo otvoriti prostor za edukaciju o društvenim konceptima i značenjima roda i rodne ravnopravnosti.

Konferencija je provedena kao uspješna kombinacija međunarodne i regionalne razmjene političkih i praktičnih iskustava, kritičkog propitivanja, teorijskih izazova i istraživanja sljedećih tematskih područja: tijelo, spol, rod, interseksualnost, patrijarhat, identiteti i prakse, aktivizam, društvene zajednice, mediji, heteroseksizam, transfobija i nasilje. U radu konferencije sudjelovale su 184 osobe iz 22 države (Evropa, SAD i Azija).

Ovaj Zbornik sadrži veliku većinu prezentiranih radova, kao i prikaz konferencijskog kulturno umjetničkog programa Gender (B)ender. U poglavlju Iskustva i prakse nalaze se radovi koji iz 'ja' pozicije progovaraju o nekim ne-normativnim praksama i iskustvima. Tako se u jednom tekstu *kinging* predstavlja kao praksa otpora; drugi tekst istražuje povezanost seksualnih praksi sado-mazohizma i širih političkih pitanja, posebice vladajućeg sistema državnih granica i nadziranja granica rodnih identiteta; a u trećem se opisuju iskustva učenja i snalaženja u rodno 'nemilosrdno' obilježeno bosansko-hrvatsko-srpskom jeziku, a tijekom spolne tranzicije. Također, u ovaj dio uključile smo i prikaze dvije održane radionice, jedne koja razmatra stereotipe vezane uz seksualno nasilje i koristi umjetnost i poeziju kako bi prekinula šutnju žrtava seksualnog nasilja; te druge koja razvija osnažujuće, feminističke strategije protiv transfobičnog nasilja.

Drugo poglavlje, Društveni konteksti okuplja tekstove koji pitanja spola, roda i transrodnosti istražuju unutar, i u odnosu na različita socio-kulturalna područja. Preciznije rečeno, pojedini

radovi govore o depatologizaciji transKirurgije i ostalih oblika tjelesnih modifikacija; razumijevanjima rodne različitosti u različitim društvenim i kulturalnim kontekstima, a na primjeru 'ženskog maskuliniteta'; konstrukciji metroseksualnosti i mačizma i prikazima maskuliniteta u Poljskoj; izričajima rodne društvene strukture i rodnim ulogama u supkulturi ženskih zatvora u Češkoj; subverzivnim rodnim i rasnim praksama u dječjim kazališnim predstavama u SAD-u na početku 20. stoljeća; i o postojećim definicijama i uporabama pojma 'spol' u biologiji.

Poglavlje Teoretska propitivanja sadrži one konferencijske radove koji određene teme diskutiraju većinom kroz kritičko sagledavanje relevantnih teoretskih konceptualizacija ali i u odnosu prema recentnim diskursima spolne i rodne ravnopravnosti. Na razini samih tekstova, riječ je tako o diskursu građanstva i prava te mnogostrukim poveznicama između koncepata legitimnosti, javne (ne)vidljivosti i tehnika otpora; sličnostima kiborga i kentaura na razinama socijalne konstrukcije i teoretskih modela; subverzivnom potencijalu ženske homoseksualnosti kao prijetnje hijerarhijskim strukturama patrijarhalnih i nacionalističkih zajednica; dekonstrukciji binarne podjele spola i konceptu «ljudskih seksualnih prava» Magnusa Hirschfelda; razotkrivanju psihičkih izvora ljudske sklonosti ka potlačivanju Drugogae koristeći psiholingvističke teorije Julije Kristeve; te o suvremenim filozofskim izazovima na području ljudskih prava, i to na individualnom, grupnom i nad-državnom nivou.

Jezični diskurs jest poglavlje koje predstavlja većinu radova prezentiranih na konferencijskom okruglom stolu pod nazivom Jezična transgresija binarnosti: artikulacija vlastita glasa i otpor dominantnim diskursima. Pojedinačno, tekstovi se bave sljedećim temama: općim zakonitostima u usvajanju kategorije roda u ranom djetinjstvu na primjeru slavenskih jezika; rodom u jezičnom kodu i uporabi u finskom jeziku; jezičnom transgresijom spolne / rodne binarnosti i lingvistikom; te rodnom perspektivom u javnoj i službenoj komunikaciji.

Poglavlje Medijski prikazi usredotočeno je na istraživanja politika spolnih / rodnih identiteta i seksualnosti u elementima popularne kulture, to jest u filmovima, književnim djelima i fotografiji. Konkretnije, tekstovi donose prikaze fotografskih radova Nan Goldin; romana Middlesex; filma Krvava romansa; filmskog / video programa GenderFuck, pripremljenog posebno za konferenciju; memoara Terezin sin i Staklenac; filma Hedwig and the Angry Inch; kao i raspravu o konceptu interseksualnosti u američkoj feminističkoj znanstvenoj fantastici.

U bosansko-hrvatsko-srpskim prijevodima tekstova koriste se rodno transgresivni oblici imenica, zamjenica, pridjeva i rodno određenih glagolskih oblika (osim nekih tekstova koji su izvorno pisani na bosansko-hrvatsko-srpskom i nekih prijevoda na bosansko-hrvatsko-srpski koji su autorizirani od strane

autoraica). Ovakve jezične oblike počele smo koristiti kako bi naglasile potrebu za uklanjanjem rigidnih spolnih i rodni podjela koje su ugrađene u svakodnevni jezik. Uklanjanjem znaka / kao označitelja spolne i rodne podjele osviještavamo shvaćanje spolnog i rodno sistema kao spektra i pridonosimo razumijevanju ljudskih prava koja omogućuju slobodu izražavanja i samoodređivanja svakeog pojedincake u kontekstu spola i roda.

Neki od tekstova koji su izvorno pisani na engleskom, prevedeni su na srpsku varijantu bosansko-hrvatsko-srpskog jezika, a u nekima se istovremeno pojavljuje i hrvatska i srpska varijanta, što je posljedica transnacionalnog procesa pripreme ovog Zbornika.

Na kraju Zbornika nalazi se i Rječnik manje poznatih riječi u kojemu možete potražiti pojašnjenja za termine i pojmove za koje niste sigurni što znače.

Ovom prilikom još jednom zahvaljujemo svim konferencijskim sudionicama i volonterkama u pruženju podrške i pomoći, kao i našim partnerskim organizacijama u ovom projektu, Udruženju Q iz Sarajeva i Kulturnom centru DEVE iz Beograda. Nadalje, naše zahvale za financijsku potporu upućujemo sljedećim donorima: HIVOS/COC Netherlands, Mama Cash, Kvinna Till Kvinna, Fondacija Heinrich Böll, Ured za ravnopravnost spolova Vlade republike Hrvatske, Veleposlanstvo Australije, Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, Talijanski kulturni centar. Također, za uspješnu suradnju želimo se zahvaliti Studentskom centru u Zagrebu, Turističkoj zajednici grada Zagreba, Zagrebačkom električnom tramvaju i net.culture klubu MaMa.

Uživajte u čitanju!

Amir Hodžić i Jelena Poštić

U Zagrebu, siječnja 2006.

Lektorska bilješka

Ako je lektura uopće, u svakodnevnim situacijama, zahtjevan i frustrirajući posao u kojem se osoba koja ga obavlja neprestano nalazi razapeta između individualnih stilova pisanja i jezičnih propisa, slobodnih mogućnosti izražavanja i unaprijed zadanih normativnih okvira, lektura zbornika radova s područja čije terminologije u našem jeziku nisu ni razrađene ni usustavljene ni ujednačene, još je zahtjevnija te povećava osjećaj bijesa i nemoći do krajnjih granica. Kad se tome još doda želja / potreba / namjera da se o temi – transgresiji spolne / rodne binarnosti – piše transgresivno, ne samo na razini sadržaja, nego i forme, učinkovitost i smisao same lekture ozbiljno su dovedeni u pitanje. Istovremeno se, međutim, javljaju ideje o jeziku kao stvaralačkom i djelatnom principu, o mogućnostima jezičnih poigravanja konstrukcijama novih oblika ili neočekivanim kombinacijama postojećih, koje će im osiguravati modificirana ili sasvim nova značenja. Tako i ovaj, za naše prilike, po mnogočemu specifičan zbornik, uvodi jednu značajnu novinu na lingvističko područje. Riječ o je o tzv. rodno transgresivnim oblicima, koji žele nadići muško-žensku binarnost i na jezičnoj razini uspostaviti drukčije rodno stanje. Oni nisu provedeni dosljedno, ponekad su možda 'nezgrapni', u nekim slučajevima nedvojbeno otežavaju čitanje i razumijevanje teksta, no ovo je početak: u daljnjim razradama bit će pronađena 'spretnija' i 'sretnija' rješenja koja će jezičnu strukturu 'bezbolnije' prilagođavati svojim potrebama i željama.

Tijekom lekture nailazile smo na probleme različitog citiranja literature koje je bilo vrlo teško ujednačiti zbog kratkog vremenskog perioda koji nam je za lekturu dan. Osim toga, u tekstu postoje neobičnosti kao što su pisanje naziva djela, filmova, itd. koja nisu napisana u skladu s pravopisnim normama biranog jezika, već su na zahtjev urednikaca podvlačena, no i to nije dosljedno provedeno kroz cijeli tekst. Nadamo se da vas to neće obeshrabriti u napredovanju kroz ove zanimljive tekstove koji produbljuju dosadašnje spoznaje o spolno / rodnoj tematici te da ćete uzeti u obzir da je štivo koje imate pred sobom ipak prvi zbornik ovakvog sadržaja na ovom području.

Lektorice

Iskustva i prakse

(Praktične) Bilješke o *kingingu* – praksa otpora

Birgit Dorle Binder / Benda

Ulazi Benda / B. D. Binder, bradati Kavkažanin u odijelu i kravati, zaustavljajući se pored stalka na sceni. Benda:

«Saviti ne znači 'slomiti'».

Benda / B. D. Binder stupajući na govorničku poziciju, to jest ispred stalka. B. D. Binder:

Zovem se B. D. Binder, rođen/a sam u Rumunjskoj, živim u Njemačkoj, radim na Sveučilištu u Kölnu, a ovaj dragi kolega (*pokazujući u smjeru gdje je Benda stajao*) je Benda, koji me je obećao prekinuti tijekom sljedećih nekoliko minuta. Hvala Zagrebu na potpori i ljubaznosti građanaki Zagreba, organizatorimacama i sudionicamaima konferencije, mojim profesorimacama Finzschette i Hanjo, studentimacama kojie su prisustvovalie mojem prvom seminaru, Queer teorija u sklopu američke kulturne povijesti i TTK-u – najluđim 'kraljevima'¹ Kölna.

Ovdje sam kako bih vam prezentirao verziju svoje doktorske teze, preispitane, modificirane i izmijenjene takozvanim 'aktivnim, učestvujućim terenskim radom' na *kinging* sceni Kölna i održanim seminarom o queer teoriji koji sam osmislio prošlog semestra. Budući da nisam pronašao načine da proučim određene teoretske probleme koje ovakva vrsta etnološke antropologije uspostavlja u određenoj zemlji, ovaj je govor većim dijelom posvećen protuslovljima koja se pojavljuju u obliku otvorenih pitanja, usmjerenih na kvalitativni stupanj različitosti između diskurzivnih praksi i ostvarene moći koja nastavlja progoniti, provoditi i vršiti utjecaj na transrodnost života.

Upoznavanje oblika postojanja (*Existenzweisen*) koji prkose rasprostranjenim stereotipima rodni kategorija koje tvore identitet bilo je – još uvijek je – glavni izazov akademskim istraživanjima rodno transgresivnih modela postojanja i djelovanja. Uz pretpostavku kako su takve 'mekane' propustljive zone prostora i vremena stvorene i uključene u naš rad, Pandorine bi se nade mogle osloboditi². Ništa manje nije na kocki dok su god rodno transgresivne osobe i ponašanja ušutkivane i ukroćivane fizičkim i psihičkim zlostavljanjem, npr. prijetnjama ubojstvom, govorima mržnje, ograničavanjem mogućnosti na poslu i

¹ Vidi: Rječnik manje poznatih riječi, na kraju zbornika (op. ured.).

² Vidjeti: Latour, Bruno: *Pandora's Hope: An essay on the Reality of Science Studies*, Harvard University Press, 1999.

nedovoljnim primjenjivanjem pravde³.

Osnovna pitanja teze su sljedeća: kakvu transformaciju moraju provesti društvene interakcije ako će se u kategorijama roda pojačati daljnje rasipanje i razlike? Kako bi se trebalo odnositi prema različitim rodnim oblicima na različitim stupnjevima društvene moći? Vode li rodno stereotipne norme ponašanja k rodnoj traumi, tj. neprestanom ranjavanju, upozoravanju i držanju na nišanu od strane rutine koja se neprestano ponavlja? Vodi li takvo neprekidno traumatsko iskustvo potrebi nepromišljenog roda i na taj način uspostavi društvenog prostora koji ispunjava alternativna materijalna moć⁴?

Benda / B. D. Binder, stojeći pored stalka na sceni. Benda, vičući, uzdignute šake:

«Za materijalnu povijest transrodne tjelesnosti!»

Benda / B. D. Binder, vraćajući se na govorničku poziciju, to jest ispred stalka. B. D. Binder, iziritiran/a, buljeći u prostor odakle je Benda zavikao, buljeći u publiku. B. D. Binder:

Glavni dio je podijeljen na povijesni i teoretski. Povijesni dio, naslovljen *Kinging* kao fenomen otpora, prikaz je razvoja 'kinging zajednica' i njihovog miješanja i poigravanja sa 'starijim' varijantama glumljenja roda, kao što su *femme – butch, camp* ili *rrriot – grrrl* kultura. Istraživanje *kinginga* kao 'čina otpora' znači proučavanje praksa konstrukcije i dekonstrukcije muškosti (a) navođenjem, transformiranjem i transgresijom takvih praksi, (b) prilagodbom prostora i razvojem tjelesnih protu-tehnika i (c) razbijanjem homo i heteronormativnog diskursa kao što to čine samostalno definirani ili percipirani 'kraljevi', neovisno o tome jesu li ili nisu na pozornici.

Povijesni dio teze mora uzeti u obzir utjecaj pojačane izgradnje zajednice putem Interneta (*Yahoo*-grupe, *Web blogovi, chatovi*, itd.) Kako se o pitanjima roda raspravlja u diskursu? Postoje li teme debata i rasprava koje se stalno ponavljaju? Kako se na taj način oblikuje osobna identifikacija, osobito upotreba osobnih imena ili ponovno stvaranje istih? Mogu li se obrasci prepoznati? Koje rodne pretpostavke utječu na njih? Na koji način se tretiraju druge osobine identiteta kao što su boja kože ili klasa?

Kinging, prevladavajuće, ali ne isključivo prakticirano od

³Vidi: Human Rights Watch: *Heated in the Hallways, Violence and Discrimination Against Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Students in U.S. Schools*. Ovdje osobito obratiti pažnju na dvostruko ili trostruko zlostavljanje na temelju tjelesnih karakteristika (otkloni od bijele boje kože ili normativne fizičke sposobnosti), migracija ili društvenog kapitala.

⁴Odnosi se na Foucaultovu upotrebu pojma 'moć', prisjećajući se opaske Gilesa Deleuzea kako je otpor primaran (Giles Deleuze, *Foucault*, 1992., 125).

strane osoba koje su pri rođenju klasificirane kao 'žensko', nije kazališna praksa samo po sebi, već se može razumjeti kao privremena faza ili postojana praksa subjekta koji vrši vidljivu transgresiju dvoznačnih društvenih rodnih mogućnosti. Usprkos tome što su pojedincike kategoriziranje na temelju njihovog spolnog identiteta i orijentacije, označavanje subjekata koji provode *kinging* kao 'lezbijki' ili 'transseksualaca' ne odgovara njihovoj različitosti⁵.

Kako bi se uzeli u obzir različiti načini na koje *kinging* razotkriva i prekoračuje binarna shvaćanja o seksualnoj orijentaciji ili konceptima rodnog identiteta, jedno će poglavlje analizirati materijalne tehnike suvremenih subjekata *kinginga*.

Benda / B. D. Binder, stojeći pored stalka na sceni. Benda, nestrpljivo, sumnjičavo:

«Na kakvim teoretskim temeljima sada djelujete?»

Benda / B. D. Binder, vraćajući se na govorničku poziciju, to jest ispred stalka. B. D. Binder, nastavlja:

Materijalne tehnike, kao što su nošenje ili nenošenje brade i brkova, *packing* to jest nošenje industrijskog dilda ili dilda vlastite izrade, recimo: LOGOS ili mijenjanje rodni oznaka govora, potaknute su Cyborg Manifestom, Donne Haraway sredinom osamdesetih⁶. Prema tome one su 'kontra-disciplinarne', kao što je naznačeno u djelu Beatriz Preciado Dildotectonics Contrasexual Manifest⁷.

Benda / B. D. Binder, stojeći pored stalka. Benda, buljeći prema stalku gdje je stajaola B. D. Binder, znatiželjno:

«Kako uopće može postojati poželjna posljedica rada s muško markiranim oznakama kao što su falus, penis ili dildo?»

⁵ Npr. gej *bio-fem* 'kraljevi'.

⁶ Vidi: Haraway, Donna: «Ein Manifest für Cyborgs. Feminismus im Streit mit den Technowissenschaften», u: *Die Neuerfindung der Natur. Primaten, Cyborgs und Frauen*, Frankfurt am Main / New York: Campus Verlag, 1995., str. 33-72.

⁷ Naslov, kao i termini 'kontra-disciplinarno' i *dildotectonics* su moji prijevodi. Vidi Beatriz Preciado: «*Die Kontra-Sexualität macht aus der Dildotektonik eine Gegen-Wissenschaft, die in den Hetero- und Homokulturen die Widerstandstechnologien entdeckt, die in erweitertem Sinne in 'Dildos' umbenannt werden können*» («Kontra-seksualnost stvara kontra-znanost iz *dildotectonics* koja unutar hetero- i homokultura otkriva takve tehnologije otpora koje bi se mogle u širem smislu preimenovati u 'dildoe'»; prema engleskom prijevodu autoricea), u: Preciado 2003., 37. Preciado se osvrće na 'kontra-XY' u fukoovskom smislu, to jest ističe njegov produktivni faktor.

Benda / B. D. Binder stupajući ispred stalka: B. D. Binder:

Benda, dildo je dildo je dildo? To ima veze s poviješću, ne 're-prezentacijom', genitalnom *wiedergaenger*, replikom muškog ugnjetavanja – analogno nejednakosti bića koje prekoračuje rodne binarnosti tokom života, a koje ne postaje isključivo 'žena' ili 'muškarac'. Taj se proces može opisati kao prekoračenja, što Golding definira kao:

«Ne negativnost, ova mnogostrukost bivanja između. Neka vrsta spiralne [...] unutrašnjosti koja ističe izvan granica i u toj brazdi tvori: niti/ni»⁸.

U primjeru koji je Sue Golding dala u intervjuu, muška *drag* 'kraljica' se, dajući si *butchy* notu, može dodatno poqueeriti, što se zaista i dogodilo na sceni u izvedbi Mo B. Dicka, izvedbom bijelog gej homofobičnog 'kralja'. Izvođenje ovakve vrste ekscesa je politički čin, a «svi takvi činovi su u svojoj suštini multidimenzionalni» (Golding 1997.), odnosno nisu transgresivni samo u smislu roda.

Benda / B. D. Binder, stojeći pored stalka na sceni. Benda, veselo vičući:

«Sabotaža!»

Benda / B. D. Binder stupajući ispred stalka. B. D. Binder:

[*Oponašajući Benda.*] Sabotaža! [*Pauza, umiruje se.*] Naravno, ali nismo još spomenule analitičke metode, Benda, poput osobnih ili telefonskih razgovora kao i poziva za izražavanja (*CFA Call for Articulation*) putem veza između Internet grupa. Komunikacija bi se trebala bazirati na djelu Jean-Claude Kaufmana *Das verstehende Interview*⁹ i aktivnom sudjelovanju u *kingingu* na i izvan scene.

Praksama *kinginga* pripisuje se kritični potencijal za teoriju. Stoga, te će se prakse smatrati produktivnim filozofskim protu-diskursom, praksom «ne-identifikacije» (Munoz 1996., 144) i «politike manjine» (Thouburn 2003., Deleuze 1992.)¹⁰. Naravno, ovo nas neće 'spasiti' od prakse, ali trebalo bi nam otkriti kreativne načine nošenja s binarnom rodnom traumom, svakodnevno, u cijelom svijetu, poticanom ostvarivanjem različitih nasilnih

⁸ Vidi: Sue Golding u inter(net)vjuu s Joannom Zylinskom: http://culturemachine.tees.ac.uk/Cmach/Backissues/j001/articles/art_gldc.htm, kao i Golding 1997.

⁹ Jean - Claude Kaufman: *Das verstehende Interview* (Cjelovit intervju, prema engleskom prijevodu autoricea.), 1999.

¹⁰ Vežano za pojam 'ne-identifikacije', vidi: Munoz 1996., 144 - 79. Vežano za 'politike manjina', vidi: Thoburn 2003.

djelovanja usmjerenih na pretežno 'ženska' tijela.

Benda / B. D. Binder, stojeći pored stalka na sceni. Benda, entuzijastično:

«Još otvorenih pitanja i zajedničkog povezivanja!»

Benda / B. D. Binder stupajući ispred stalka. B. D. Binder:

Kako se empirijske metode mogu optimizirati? Zašto transrodni životi nisu supranacionalno prepoznati oblik identiteta (uključujući posljedice, npr. za izbjeglice)? Zašto je nepotvrđeno rodno ponašanje neprestana prijetnja društvu koja dovodi do zločina mržnje? Zašto su preispitivanja muškosti u povijesti tek suvremeni fenomen?

Kako transrodni modeli postojanja uspostavljaju saveze i izgrađuju zajednice unutar europske akademske i *kinging* scene? U ovom trenutku, skupina u Njemačkoj, traži radove bilo kojeg žanra za Drag King Book. A što je s elektronskim časopisom za *genderqueer* izraz?

Benda / B. D. Binder stojeći pored stalka na sceni. Benda:

«U svrhu promoviranja 'Kraljevstva' u svijetu: promotivni video Join the Stage! (Pridružite nam se na pozornici!), autorstvo Rexi Tom Reweller. Uživajte i raspravljajte!»

(Promotivni video Join the Stage!, autorstvo Rexi Tom Reweller, Njemačka.)

Sanjam o intelektualnoj uništavateljuici dokaza i univerzalnosti, onomaj koja u inerciji i ograničenjima sadašnjosti locira i označava slabe točke, otvore, linije sile, koja se neprekidno protjeruje, ne zna točno kamo ide i što će misliti sutra zato što posvećuje previše pažnje sadašnjosti... (modificirani Foucault)

Prijevod s engleskog: Barbara Pleić

Bibliografija

Deleuze, Gilles: *Foucault*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992.

Golding, Sue: *Eight Technologies of Otherness*, London, New York: Routledge, 1997.

Golding, Sue: <http://culturemachine.tees.ac.uk/Cmach/Backissues/>

j001/articles/art_glde.htm (zadnja posjeta 07. 12. 2005.)

Haraway, Donna: «Ein Manifest für Cyborgs, Feminismus im Streit mit den Technowissenschaften», u: *Die Neuerfindung der Natur, Primaten, Cyborgs und Frauen*, Frankfurt am Main / New York: Campus Verlag, 1995.

Human Rights Watch: *Hatred in the Hallway, Violence and Discrimination Against Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Students in U.S. Schools*, New York, Washington, London, Brussels, 2001, također: <http://www.hrw.org/reports/2001/uslgbt/toc.htm> (zadnja posjeta 07. 12. 2005.)

Kaufman, Jean-Claude: *Das verstehende Interview, Theorie und Praxis*, Konstanz: UVK, 1999.

Latour, Bruno: *Pandora's Hope: An essay on the Reality of Science Studies*, Harvard University Press, 1999.

Munoz, José: «Famous and Dandy like B. n' Andy: Race, Pop, and Basquiat», u: José Muñoz et al: *Pop Out: Queer Warhol*, Durham, N.C.: Duke University Press, 1996.

Preciado, Beatriz: *Kontrasexuelles manifest*, Berlin, b_books, 2003.

Thoburn, Nicholas: *Deleuze, Marx and Politics*, London, Routledge, 2003.

Biografska bilješka

B. D. Binder je magistrirao iz područja Japanskih studija, Studija medija i Filologije engleskog jezika na temu Japanski organizirani kriminal kao društveni fenomen i njegov prikaz u filmovima Kitana Takeshija. Trenutačno je znanstvenai suradnicak na Sveučilištu u Kölnu.

'Na granici': sado-mazohizam, *genderfuck* i veza sa politikama 'Bez granica'

Jet Moon i Alex Woodland

Jet Moon:

Moja mama je ultra *femme*: lepa, besprekorno obučena, savršeno ženstvena. Od nje sam naučila kako da hodam, kako prava devojka treba da priča... I da se ponaša. Da pričam polako, da se smejem u pravim trenutcima, da pažljivo proračunavam efekat svojih pokreta. Da kažem i cenim sve što sam uradila dok nisam postala oličenje dovrtljivosti: objekat koji se kreće. Odrastanje sa mojom majkom je bilo poput školovanja za gejšu.

Ponekad svoju ženstvenost doživljam kao kavez, dok hodam ulicama osećam način na koji se moje telo kreće, kukovi mrdaju, osećam sitne korake, ljupke gestove, bolne u tom pretvaranju. Ali, sve drugo bi iziskivalo promišljen napor, moje telo je uvjetovano da tako funkcioniše. Morala bih dobro da se potrudim kako bih se kretala drugačije.

Žudim za visokim potpeticama, seksi donjim rubljem, *trashy* garderobom.

Ponekad osećam kao da neko drugia vuče konce.

Istinито ili ne – preoblačim se u samu sebe...

Pričamo o rodu... I pričamo o *femme*.

Pokušavam da objasnim, znam da je to konstrukcija, znam da sam žestoko uvežbana... Pokušajte da odrastete u mojoj porodici! Ali takođe znam da ne mogu i ne želim toga da se otresem, oslobađanje od moje ženstvenosti bilo bi ravno pokušaju da uklonim svoje kosti.

U meni ima toliko unutrašnjih obmana da one čine pravu mene.

Vezujem svoj identitet za puno fetišiziranih objekata, fascinirana sam spoljašnjim simbolima, odećom, perikama, cipelama, šminkom... znam da je sve to šarena laža.

Ali želim da objasnim da tek kada se preobučem u taj *drag*, tu imitaciju, taj kostim... tada ono spolja počinje da se podudara sa onim kako sebe doživljam iznutra. Kada se doteram postajem ono što stvarno jesam. Ja sam kao muž transvestit koji se oblači u odeću svoje supruge.

Alex Woodland:

Perem veš u perionici u Peckhamu, sedim i čekam da mašina za sušenje završi. Preko puta su dve devojčice, stare oko petnaest ili šesnaest godina, gledaju u mene, pa onda jedna u drugu, onda ponovo u mene... Najpre pomislim da me kapiraju kao neobičnu *butch* lezbejku... Ali ne, muvaju me. Misle da sam lokalni dečkić koji pere veš za svoju mamu. Situacija je neugodna – teško je izbeći njihove poglede i nadam se da mi se žena iz perionice neće obratiti, jer će one tada znati. Osećam se kao

perverznojakuša, pedofil, iako ne činim ništa loše, one muvaju mene – nešto kao 'Lolita'... Takođe znam da sam na rubu opasnosti, jer ako shvate da sam žena, i da imam skoro trideset godina, može da usledi tinejdžerska rodna panika i u njihovim glavama ja ću biti perverzna i uznemiravati njih, samo zato što izgledam kako izgledam... Moja jedina nada je da se pretvaram da sam tinejdžer, u protivnom, mogu da upadnem u nevolju, istovremeno to što im ne objašnjavam ko sam može biti shvaćeno kao podsticaj. Imam utisak da se sa decom igram tvrdog oraha.

Imam sreće: nisu shvatile. Odlazim živa iz perionice.

To se ponovo dešava na autobuskoj stanici, ali nailazi bus, a ona ne ulazi u isti.

Pitam se kako im danas izgledam?

Šta bi to značilo za jednu tinejdžerku? «lako mi se sviđaju dečaci (mislim) – sviđa mi se ta lezbejska spodoba koja je duplo starija od mene...»

I tinejdžeri to rade – ne muvaju, ali imaju taj mačo pogled, gore-dole, odmeravaju, daju do znanja da su te videli i da su jači od tebe. Moram da se ponašam kao muškarac da bih se dokazala – mačo takmičenje sa dečacima duplo mlađim od mene. Da bih ostala bezbedna, moram uzvratiti pogled (da ne postanem laka meta) ali ne previše dugo da ne prizovem agresiju... A definitivno ne smem da govorim, jer ako to učinim, znače da sam fina devojka srednje klase koja izgleda kao oni, pa stoga mora da sam nastrana...

Ali znam da se i oni pretvaraju... I oni uče kako da budu muškarci.

To je kao da živiš drugačiji identitet za koji nisi znaola da ti je nedostupan... Jezik i tinejdžersku kulturu više ne poznajem, i ne znam kako da se ponašam u skladu sa njima. Time što doprinosim da misle da sam jedna od njih, neovlašćeno ulazim u njihov svet, iako su me sami pozvali time što me smatraju dečakom.

JM:

Na poslu 'prolazim'... Na mestu sa puno momaka iz radničke klase Essex, komplikacije oko 'out-ovanja' nisu vredne truda. Ponekad je čudno, ponekad momci flertuju samnom. Šef moje smene mi pomaže, on je kao *butch top*; «ah tu si», kaže, «ja sam takav muškarac, sve bih uradio za tebe»... I onda pomislim «pa, ja sam takva žena i gde nas onda to vodi?». Ponekad je na poslu zaista čudno.

Sedim na pauzi anarho-feminističkog festivala, osećam potrebu da podebljam karmin. Vadim ogledalce i karmin i počinjem da ga nanosim... Preko puta vidim mlađanu hrvatsku feministkinju sa imidžom iz 80-ih kako me posmatra, lica koje odaje neodobravanje i sažaljenje... Da, da, baš sam opresovana jer nosim šminku. Smejem se u sebi i mislim: 'čekaj samo devojčice... Da vidimo kako ćeš reagovati kad večeras izvadim

svoj kurac tokom performansa...'

Koliko puta moram da istripim seksističko ponašanje *butchica*? Pretpostavljaju da sam glupa i pasivna zato što sam *femme*. Tu se dešava nešto sumnjivo... Neko duboko pohranjeno verovanje da je *femme* 'normalno', 'prirodno', nešto što se podrazumeva za žene. Ako ne shvataš da je *femme* zapravo *genderfuck*, i sudiš o meni po izgledu lica – nemamo ništa da kažemo jedno drugom.

«Queer nije kategorija identiteta već proces neprekidnog remećenja.»

Linell Sidcome

Ja sam *stone*, ne volim da me dodiruju. Osim ako to sama ne zatražim, što se retko dešava. To je moje samoposedovanje, preuzimanje, ja posedujem svoje telo. Više ne pokušavam da uživam u invaziji na moj fizički prostor. Volim da se obučem kao objekat žudnje i ostanem nedodirljiva... Da mi svi kodovi privlačnosti i dostupnosti u potpunosti pripadaju... Gledaj, ali ne diraj.

U tome ima malo sadističkog zadovoljstva. Objekat žudnje ima svoje sopstvene žudnje.

AW:

Na poslu, mojej studentkinjei se prema meni odnose sa poštovanjem koje nastavnikca zaslužuje; ipak, kulturološke razlike ponekad uslovljavaju to da mi ponekad postavljaju pitanja samo zato što ne znaju da su neprikladna. Mojei studentkinjei se ne raspituju o mom privatnom životu, ali pitaju da li sam udata ili kada ću to učiniti, barem jednom nedeljno. Nakon izvesnog vremena, osećaju se dovoljno opušteno da pitaju za moju bradu – na jednom času za starije dame, jedna od njih je potegla to pitanje, govoreći: «Šta je to, šta je to?». Jedan student me zove 'dječak nastavnik' pred drugim nastavnicaima. Afričkei studentkinjei me stalno pitaju već na samom početku – bez stida i shvatanja da se takvo pitanje može smatrati nepristojnim. Jedna studentkinja iz Afrike na časovima flertuje samnom, što smatram znakom naklonosti, ali sam na početku bila veoma zbunjena. Muškarci me najčešće tretiraju kao jednog od njih, a studenticei iz Bangladeša me zovu 'dva-u-jednom' ili '50 – 50'.

Lep je osećaj – biti prepoznat/a i prihvaćen/a.

Od gejeva koji su me muvali naučila sam kako da muvam. Sve što je potrebno je jedan pogled, nekoliko sekundi duži od običnog. Oni ti dodirnu rame i posmatraju, možda podignu obrve, i to je sve. Kada shvate, ili im ja ne uzvratim, pogled im se suptilno promeni i nakon par sekundi kao da nikad nisam postojala i već gledaju sledećeg.

Ponovo, to je učestvovanje u kulturi koja nije moja, ali me

drugi u nju uključuju, i za razliku od sveta tinejdžera, ovaj je zabavan.

Kada istu tehniku pokušam da primenim na lezbejkama, uopšte ne funkcioniše. Bulje kroz mene kao da delujem preteće, ili previše napadno... Ili jednostavno nisam deo njihove kulture pa me ne prihvataju.

Zanimljivo je da pojedini pederi ne prestaju da me muvaju čak i kada shvate da nisam muškarac, njihova seksualnost nije ugrožena – moja muževnost im je po meri. Izgleda da im nije važno na šta im se diže, dok god im se diže. Ali šta oni žele da rade? Da me jebu? Čak i bez iskonskog falusa? Znam da nije potreban, ali se čini da je jako važan...

Kada sam uhapšena na protestima protiv G8 u Škotskoj, pre suđenja su me izvadili iz ćelije. «Imamo razloga da verujemo da vaše ime nije Alex Woodland, da li imate nešto da kažete u vezi toga?», «hm, nemam komentar», kažem zbunjeno. Kada sam se videla sa advokatom, kažem mu da je to zato što sam sada dečak i da sam zato promenila ime. On to kaže sudiji i pustiše me na uslovnu.

Vraćam se u policijsku stanicu po foto-aparat koji mi je konfiskovan. Samo sat vremena nakon što su me oslobodili, ponovo me hapse zato što se zovem Sally Campbell, i ponovo me hapse zato što se zovem Sally Campbell, a ne Alex Woodland. Alex Woodland je dečak, i tako se zove jer je nekad bio devojčica sa ženskim imenom koje je hteo da promeni. Policija se izvinjava zbog ponovnog hapšenja (kažu da je zastupnikova greška, a ne njihova), i najednom su puni poštovanja prema mom novom rodu. Pitaju da li da me oslovljavaju sa Alex ili Sally, zovu me Alex jer sam to tražila, ponovo se izvinjavaju jer su koristili moje staro ime. Takođe pitaju da li da mi kažu 'on', i da li želim da budem u ćeliji za muškarce ili žene. Zbog sopstvene bezbednosti izabiram ženske – policajci možda veruju da sam muško, ali da li će ostali zatvorenici misliti isto? Ne želim da rizikujem.

JM:

Kada sam se doselila u Sydney često su tražile da se identifikujem. Sve su me pitalie: «da li si gej ili strejt?». Nisu želele da kažem «ne», želele su da izaberem jedno ili drugo. «Da li si gej ili strejt?».

Odlučila sam da pokušam da to shvatim, pa sam počela da vodim dnevnik, da zabeležim svaki put kada sam se identifikovala, svaki put kada bi me privukla neka osoba ili kada sam bila svesna svog seksualnog identiteta.

Tri dana tokom tog procesa, sedim u kafeu u ulici King, očima pratim čoveka dok prelazi ulicu... I shvatim da sam gej muškarac.

Stvari počinju da se komplikuju.

Šepurim se po ulici, napaljena jer sam baš jebala moju

devojku dok se nije pretvorila u prljavu hrpu na podu, furam u nekom mačo *femme* fazonu, hodajući kurac, bolje da se niko ne kači samnom. Tip na ulici mi uhvati pogled i namigne...kao da je to sve za njega. Gospode, zar ne može da ukapira da sam peder?

Vraćam se iz Sydneya i idem da posetim Crystal, ona je *stone*, skoro dva metra visoka *drag* 'kraljica' koja me naučila kako da budem jaka žena... «Dušo, nikad nemoj da se zameraš jednoj *drag* 'kraljici'».

Odjednom, sedim u dnevnoj sobi sa Stevenom... Nikad je nisam čula da koristi pravo ime niti da se identifikuje kao muškarac... Ali upoznala je nekoga, i on ne voli da se ona oblači kao žena... I tako, ona je sada 'Steven'... U neverici sam, podešavam svoja shvatanja... Ok, moja prijateljica je sada muškarac.

Drugu noć nakon što smo stigle u Beograd Alex je nervozan, ne zna šta da očekuje zbog homofobije koja tamo vlada, ne zna šta sme, a šta ne sme da radi... Oseća se slepo u potencijalno opasnoj situaciji. Sledećeg jutra oblačimo se tako da budemo vidljivi i dođavola, šta se desi – desiće se. Bolje to nego da živimo u strahu. Oblačim se kao vrhunska *femme*, haljinica u leopard dezenu, šminka, mrežaste čarape, Alex je zgodan u košulji sa kravatom... Smelo koračamo u dan.

Alex skroz 'prolazi'... Svei misle da je dečak. Sa druge strane, vidim starca na ulici kako pilji u mene... Misli da sam kurva. Prekoračila sam granicu u performansu ženstvenosti. Samo jedan korak u bilo kom pravcu... I ja sam ta koja gubi.

Na Crossu – kvartu crvenih fenjera u Sydneyu – svi me zovu Kitty, ja sam jedina od mojih prijateljica koja nije radnica u industriji seksa. Tammy Jo, ona je ponekad 'dečko za iznajmljivanje' u zavisnosti od toga šta mušterija želi, ali već neko vreme ona je Tammy Jo u privatnom životu i na poslu. Priča mi o poslu koji je odradila veče pre toga i kaže: «Devojko, nećeš verovati! Lizala sam pičku!». Toliko sam navikla na njezin identitet i ideju da nikad pre nije spavala sa ženom da kažem: «hm, stvarno?». Ne mogu to sebi da uvrtime u glavu, zbilja sam zbunjena.

Rodna policija G8

Queer ekipa je stigla do prvog policijskog punkta na dugom putu da blokiram auto-put M9, policija pokušava da nas razdvoji na dečake i devojčice kako bi sprovela pretres. Nastaje konfuzija, policajac zadužen za pretres nas sve vreme zapitkuje «Jeste li sigurnei da ste sve žene?». Mili ostaje sa nama, policajci ga ne primećuju... Bulje u Alexa i Sue i pitaju «Jeste li sigurnei da ste svei u ovoj grupi žene?».

Država je okolnost, određena veza između ljudskih bića, model ponašanja; uništavamo je tako što kreiramo drugačije veze

i ponašamo se drugačije.

AW:

Javni toaleti; domen rodne policije.

Jasno je, često me u toaletima pitaju za rod, najčešće ne verbalno. To se dešava u vizuelnom obilku, nevericom, buljenjem dužim od pristojnog sa izrazom zabrinutosti ili neprijateljstva, ili dvostrukim pogledom – u mene, pa na znak na vratima toaleta, pa ponovo u mene, na način kojim mi nešto pokazuju i nadaju se da ću uvideti svoju grešku.

Na poslu, iako držim časove samo za žene (pa stoga i ja moram biti jedna), pojedine studentkinje me i dalje gledaju sa nevericom i izgledaju zgađeno. Pokušavam da to izbegnem tako što koristim toalet za osobe s posebnim potrebama. Za sve je neprijatno ako me izbace iz toaleta zato što sam dečak, a posle shvate da sam im nastavnica. Promene dinamike moći su prevelike. Meni ne smeta (navikla sam), ali za njih je to ponižavajuće.

Perem ruke u toaletu kafea, i devojka mi kaže da sam na pogrešnom mestu. Ljubazno joj kažem da nisam, i (kao i obično) tek kada je čula moj glas shvata da sam ipak žensko. Deluje kao prosečna strejt devojka, i kaže mi da sam «baš naočita» za devojku ... zato što izgledam kao dečak – nju to privlači, činjenica da sam žensko i ona to zna naizgled uopšte ne remeti njenu heteroseksualnost...

Na Trafalgar Square-u idem ka toaletima. Postoji jedan glavni ulaz, skreće se levo za muški i desno za ženski. Prolazim pored tipa, velikog Afrikanca na vratima i skrećem desno. Poviče zamnom: «Hej!» Vratim se i kaže mi: «Tražiš nešto fino?». Ne razumem ga, pomišljam da možda želi da mi proda drogu. Ponovo ga pitam, i on ponavlja... I shvatam na šta misli. Na prijateljski način pokušava da saopšti ovom mladiću da je umalo upotrebio ženski toalet, kao neka muška solidarnost. Dopada mi se. Kažem: «Ah, želiš da uđem ovde!», pokazujem ka muškom toaletu. Ljudi obično po mom glasu shvate da sam žensko, ali ovaj ne shvata. Kažem mu da sam devojčica, gleda me u neverici i pita: «Jesi sigurna?». Smejem se i kažem: «Da». Sumnjičavo kaže: «Ok... ». A ja krećem ka ženskom toaletu, koji je ionako prazan. Kada sam izašla, igre radi ga pozovem i kažem: «Znaš šta? Ja u stvari nisam devojčica!». Poverovao mi je, uz olakšanje što je sve vreme bio u pravu, i smeje se. Svi muškarci zajedno, kao braća.

JM:

Moje poslednje veče u Beogradu, već pola sata pokušavam da započnem smislen razgovor sa *mainstream* pederom koji je pored mene. Onda se okreće ka meni i kaže: «Znaš, ne znam baš mnogo oko SM-a, za mene je to najmanje seksualno od svega. To je zapadnjački intelektualni konstrukt koji

je nastao od dualističkog načina razmišljanja. Ili si sadist/kinja ili mazohist/kinja i stvari su na taj način podeljene...»

Pomišljam «Pa ti stvarno ne znaš ništa u vezi SM-a... Ne razumeš istančanost moći, stalne promene dinamike, konfuziju koja je nerazdvojiva od takve igre. Definisan kao crno i belo, je nešto šta SM nikad neće biti».

Ne interesuje me da opravdavam svoju SM praksu. Naravno, razmišljala sam o tome i odlučila da prihvatim. Ako dovodim u pitanje svoju seksualnu praksu, da li onda treba da preispitam i svoju orijentaciju... Moj status kao queer osobe... Kao nenormalne, bolesne, psihoanalizirane, patologizirane... U odnosu na šta?

Heteronormativnost i sva takva ponašanja jesu konstrukt, nametnut model ponašanja. Ako se ne jebem zbog reprodukcije zašto bih sledila normalne modele seksualnog ponašanja? Proučavam svoju vezu sa moći u mom intimnom privatnom životu i odatle dekonstruišem moju vezu sa moći u svim drugim domenima gde se sa njom susrećem. Moja politika izlazi iz spavaće sobe i ponovo stupa u odnose sa svetom.

AW:

U Beogradu, doterujemo se i izlazimo; ja u košulji sa kravatom, čizmama i tregerima, i liscama za vezivanje, ona obučena kao dama, crna providna košulja i narukvice sa dezenom leoparda... Totalni *drag*. Ja sam lepo obučeni dečko, mladi šmeker – potpuno me prihvataju... ljudi zure u nju kao da je jeftina kurva... Zamišljaju da je to što vide stvarno. Na neki način i jeste... Danas ja jesam njen dečko i ona jeste žena koja pokazuje seksualnu moć... Ali u našoj perverziji, našoj lažnoj heteroseksualnosti, ja se osećam bezbedno...

Pretpostavke

«Ko je muškarac od vas dvoje?»

Ja. Ovde sam ja muško. Ona je moja devojčica, ali ja sam njen dečak.

Svi misle da sam ja dominantna... Baš je smešno. Nosim pantalone i to im je sasvim dovoljno... A obično ih ne nosim dugo...

Uloge i praksa

Ja sam njen dečak, njena kučka

Lizač čizama

Plačljivko

Drolja

Butch bottom

Svinja za jebanje

Zla boginja kučka
Kurva – domina / john
Ljubavnica / rob
Babysitter / školarac
Silovatelj / žrtva
Serijski ubica

JM:

U *drag-u*, dok silazim niz stepenice, vidim strah u njihovim očima, grubo ih bacam uza zid, nanosim im bol koji ih naljuti dovoljno da počnu da se opiru.

Shvatam da sam svaki zli jebač kojeg znam, ja sam svoj sopstveni strah od serijskih ubica i fantazija... Samo ovoga puta, ja sam zločinac. To me plaši, i osećam se moćno.

Kada si dečko sa velikom kitom, kada sam kurva, kada sam tvoja zla ljubavnica, kada si moj rob, kada si damin čovek, i ja sam nezgodna devojka, ovi likovi su delići onoga što zamišljamo da jesmo. Igre moći su tad eksplicitne, više ništa nije skriveno, ove igre postaju stvarne.

Ljudi koji ne vole SM često kažu da je to primena opresivnih igara moći koje se dešavaju u svetu. Šta da kažem... Za mene je strejt seks jedna od najrasprostranjenijih igara moći koje postoje. *Vanilla* seks me čini nervoznom, zamrzmem se, osećam se bespomoćno, ili ništa ne osećam... Dosadno mi je.

...Sa druge strane, SM je jedina vrsta seksa koju sam imala gde osobe pre igre sednu i pregovaraju, pričaju o sopstvenim granicama i fantazijama pre nego što se uopšte dodirnu, ugovore 'sigurne riječi', koliko daleko žele da idu i šta žele da dožive...

AW:

«Neko može da kaže da je SM erotizacija moći, erotizacija strateških odnosa... SM igra je veoma zanimljiva zato što ona jeste strateški odnos, zato što se uvek menja. Naravno, postoje uloge, ali svi dobro znaju da te uloge mogu biti zamenjene. Ponekad scena počinje sa gospodarom/icom i robom/injom, a na kraju rob/inja postaje gospodar/ica. Ili, čak i kada su uloge stabilne, dobro znamo da je to igra; ili se pravila transgresuju, ili postoji dogovor, eksplicitan ili prećutan, zbog kojeg smo svesni određenih granica. Ova strateška igra je, kao izvor telesnog zadovoljstva, veoma zanimljiva.»

Michel Foucault, u intervjuu za magazin Advocate

Božićno je jutro i hladno je. Devojka me prošle noći odvela kući, jebala me i još nismo završile. Želi da me udari, od toga ovlažim. Oduvek sam zamišljala tako nešto, želela to. Želi da vidi koliko daleko možemo da odemo, ja isto – nikad pre nisam otkrila svoje granice i želela bih da to uradim. Pokazuje mi njen nov

korbač za jahanje i pita da li želim da probam... Želim. Tako počinjemo. Nakon pet minuta, i dalje grebe moje grudi noktima, a ja se tresem. Već sam se uplašila i to joj kažem. Ona se smeši... Počinje da me udara korbačem, iznova i iznova. Boli, boli... Nisam tako zamišljala. Vrištim od bola i kada pomislim da više ne mogu, počinjem da jecam. Ona ne prestaje. Ne funkcioniše to tako, kaže mi. Udara me ponovo i još, po leđima, dupetu, rukama i preponama... Jebeno puno me boli, želim da stane, ne mogu da podnesem... Ali podnosim. Želim to da učinim zbog nje, ne zbog sebe. U mojoj glavi su samo bol i 'sigurna riječ', spremna sam da je izgovorim u sekundi, više ne mogu i trebalo bi da prekinem, ali to ne radim... Nakon skoro sat vremena ona staje. Plakala sam već pola sata, suze i sline se slivaju niz moje lice... Ne mogu da prestanem. Skliznem na pod, nastavljam da plačem dok me ona grli.

Osećam se otvoreno, moje ograde su nestale.

Bilo je tako divno, intimno... Osećam da joj je stalo. Prebijanjem je prokrčila put do mog srca. Danima se osećam uzvišeno. Telo mi je modro i plavo, kraste i modrice su trajale dve nedelje. Nosim ih sa ponosom ranjenog heroja, beleg od ljubavnice.

Živimo u društvu koje svakodnevno praktikuje sado-mazohizam bez pristanka. Naše kulturno nasleđe čine muška dominacija, nasilne veze, autoritarni biznis, škole, crkve i sistem zakona koji kažnjavanjem preti prekršiteljima. Ali, SM može da ponudi svesno oslobođenje od kulturnog uslovljavanja. Tako postaje parodija i komentar života u našoj kulturi.

JM:

Poštujem submisivne, rade nešto što ja ne mogu, otvaraju se, postaju ranjive, imaju sposobnost da se totalno prepuste i puste nekuoga da uđe u njihov fizički i emocionalni prostor. Puste drugogu da preuzme kontrolu i pomera im granice. Kad god vidim submisivne kako podnose bol to mi uliva strahopoštovanje, zaista im se klanjam. Ne mogu da verujem da mogu to da podnesu, fascinirana sam.

Ta dinamika me pali... Mogu da podnesu ono što želim da dam... Balans, tok, složenost moći ... dinamika među nama se menja, ponekad sam brižna, ponekad sam sadistkinja, ponekad mi je potrebno da se brinu o meni, da me obožavaju, vole, da prihvate moju ranjivost i da je poštuju. Dinamika moći je uvek fluidna, nikad nije jednostavna.

U mojoj seksualnoj praksi uvek sam eksplicitno svesna moći, na konstrukciji uloga i funkcionisanju dominantneog i submisivneog se uvek mora raditi, mora biti složenog razumevanja u vezi naših mogućnosti da uđemo u uloge i da ih odigravamo. Mislim da sam zbog toga postala svesnija razmena koje se dešavaju u svetu oko mene, u kontekstu pravog sveta u

kome nema saglasnosti, sada jasnije vidim manipulacije moći i način na koji ova kolektivna halucinacija koju nazivamo realnošću ostaje na snazi. Uviđam konstruisanu prirodu ovih razmena. Ako dovodiš u pitanje dinamiku moći u SM-u, onda moraš preispitati dinamike moći u svemu ostalom; u heteroseksualnosti, u odnosima između muškaraca i žena, rodova, između države i građanaki, u funkciji policije i vojske.

Ono što mi je nekad delovalo kao 'normalnost', 'način na koji svet funkcioniše'... Sada je scena gde se odigravaju eksplicitne igre moći i uloge; manifestacije moći i dominacije su veoma očigledne.

AW:

«Značenje nastaje iz konteksta u kome se koristi. Neko ko nosi svastiku ne mora biti nacist/kinja; neko ko nosi lisice na pojasu ne mora biti policajac/ka; i neko ko nosi kostim kaluđerice ne mora biti katolik/inja. SM je više parodija skrivene seksualne prirode fašizma, nego obožavanje ili saglasnost sa istim.»

Pat Califia, Sadomasochism and Feminism, 1980. Public Sex, Cleis Press

Sada smo u Beogradu, i uplašena sam. Ne govorim jezik, ništa ne razumem, a rečeno mi je da sam u stalnoj opasnosti od fašista zbog toga što izgledam ovako, kao queer spodoba. Da li mogu da izađem da kupim paradajz, a da pritom ne poginem? Ne znam.

Odlazim na pijacu, spremna da bežim ako treba, da sačuvam svoj život. Kupujem paradajz. Trijumfalno se vraćam u stan.

«Kompulzivno ponavljanje se čini elegantnim modelom sado-mazohizma, u kome se oba partnerka upuštaju u benigne šarene laže, sa smelošću restrukturišu košmarne društvene preokupacije sa moći, a ne sopstvene privatne probleme. Svaka oštroumna osoba mora odgovoriti na rastuću ekonomsku eksploataciju, suptilno ugnjetavanje, udaljavanje i realnost modernog života.»

Edmund White, Sado Machismo, 1979. The Burning Library, Picador.

JM:

Opis dešavanja u Baxter centru za privođenje imigranatakinja.

«Kamere se pomeraju i stalno nas posmatraju. Postoji sistematska kontrola – visok nivo obezbeđenja – kao da su učili od kampova. Imaju više iskustva i zaista mogu da nas poraze. Žele da dovedu ljude do odustajanja, stvarno

mogu da nas dovedu do ludila. Moraš da vidiš sve što ti je pred očima, ne možeš da zamišljaš, teško je opisati. Kažu da je jedna ograda pod visokim naponom struje. Ne vidimo ništa osim neba. U Curtinu smo moglie da gledamo vani, moglie smo da vidimo drveće i put koji je vodio ka slobodi.»

Nakon što su ljudi centar Woomera nazvali paklom, za Baxter ne postoje reči.

Stojim ispred još jednog centra, ovog puta u predgrađu Sydneya. Ljudi koji demonstriraju sećaju se vremena kada privođenje nije bilo obavezno, kada kampovi nisu bili zatvoreni, kada su ljudi slobodno dolazili i odlazili. M. je kao dete živeo u kampu, kada su njegovi roditelji došli iz Čilea... Bodljikava žica tu nije stajala, tada ljudi iznutra nisu bili zatvorenici.

Ponovo zovem Harriet, zovem svakih nekoliko dana da proverim kako su žene iz Ugande... Preko 30 dana su štrajkovale glađu u centru Yaleswood. Kada se Harriet javlja na telefon, glas joj je slab, pitam kako je, odgovara: «Danas nisam dobro, slaba sam, tokom noći sam se nekoliko puta gušila. Lekari kažu da mi se nešto dešava sa srcem. Imam problema sa srcem od kada sam bila mučena, pre nego što sam stigla ovde.»

Želim da plaćem, hladno mi je... Zar je ovo sve što mogu da učinim, da telefoniram i slušam dok moja zemlja ovo radi nekoj osobi. Kako je to moguće?

«Fetiš je otelotvorenje laži koja nam omogućava da podnesemo nepodnošljivu istinu.»
Slavoj Žižek 2000.

«Kapital crpi profit i moć iz pljačke i sknavljenja zemlje, i eksploatacije rada. Nekada, su to organizovale kolonijalne sile iz Evrope, koje sada udružene sa Međunarodnim monetarnim fondom (International Monetary Fund – IMF), Svetskom bankom (World bank) i Washingtonom nameću programe strukturalnog prilagođavanja i sporazume o slobodnoj trgovini.

To znači masovno osiromašenje globalnog Juga, izmeštanje miliona ljudi iz njihovih domova, i otežavanje opstanka milionima ljudi. Pojedine zemlje su ekonomski opustošene, u drugima su ratovi i genocid. Dok se svet homogenizuje, zakoni po kojima živimo usvajaju vrednosti tržišta. I dok postoji malo granica za trgovinu i protok kapitala, ograničenja kretanja ljudi se povećavaju.»

Manifest grupe No One Is Illegal – Melbourne

Queer se kreće izvan politika identiteta... Seksualnošću se ne bavi kao pojedinačnim pitanjem. Ne zalažem se za jednaka prava u vezi moje seksualnosti, koristim svoju seksualnu

različitost da kritikujem drugost, da sebe posmatram u odnosu na one koje dele 'različitost', možda i istu različitost. Ne želim da se getoiziram iako je politika identiteta ona iz koje kritikujem sopstvenu ugnjetanost, ne želim da ignorišem dinamiku moći koja je iznad svega. Queer samo po sebi dekonstruiše... Uvek nastoji da sruši ono što postaje uobičajeno, kruto, normalno, u sebi sadrži silu koja destabilizuje, koja ima sposobnost da prihvati sopstveni nedostatak koherentnosti kao neophodnosti bivstvovanja.

AW:

«Verovanje da je SM povezan sa dubokim nasiljem, da je SM praksa način oslobađanja tog nasilja, agresije, je glupo. Dobro znamo da to što ti ljudi rade nije agresivno; one pronalaze nove mogućnosti doživljavanja zadovoljstva sa neobičnim delovima sopstvenog tela – putem erotizacije tela. Mislim da je to vrsta stvaralaštva, kreativnog usuda, koji kao svoj osnovni deo sadrži ono što nazivam 'deseksualizacijom zadovoljstva'... Mogućnost korišćenja naših tela kao mogućih izvora brojnih zadovoljstava veoma je važna. Na primer, ako posmatramo tradicionalne konstrukcije zadovoljstva, uviđamo da su telesna zadovoljstva uvek pijenje, jedenje i jebanje. Čini se da smo na to ograničile razumevanje naših tela, naših zadovoljstava.»

Michel Foucault, za Advocate

Svi osećaji su moji, na nivou intenziteta koji jedva mogu da izdržim. Vrištim, suze mi se slivaju niz lice. Curi mi između nogu, pokušavam da to sakrijem, sramota me što su ovo moje fantazije... «Ja sam tvoja kučka», kažem... Zato što ona to traži od mene.

«Dinamika između *top* i *bottom* je veoma različita od dinamike između žene i muškarca, belaca i crnaca, gornje i radničke klase. Sistem je nepravedan zato što dodeljuje privilegije koje su bazirane na rasi, rodu, društvenoj klasi. Tokom SM susreta, uloge se preuzimaju i koriste na različite načine. Ako ti se ne sviđa da budeš *top* ili *bottom*, ti se zameniš. Probaj da to uradiš sa svojim biološkim polom, rasom ili društveno-ekonomskim statusom.»

Pat Califia, Sadomasochism and Feminism, 1980. Public Sex, Cleis Press

Usmeravanje svesti i pažnje na odigravanje dominantnih i submisivnih uloga u suprotnosti je sa svakodnevnim, nesvesnim, društveno sankcionisanim, autoritarnim ponašanjem, pa je stoga način da se razume društvena istreniranost koja postoji u nama. To je način da se istraže veze moći, pomoću kojih možemo postati svesnei svojih agresivnih tendencija i načina na koje se nosimo sa besom, strahovima, bolom i ljubavi.

Odigraivanjem dominantnih i submisivnih uloga dostižemo samospoznaje i sa povišenom svesnošću uviđamo kako prava dominacija i submisivnost funkcionišu u našoj kulturi.

JM:

Sedimo u izbegličkom kampu u Ukrajini, nadzornik nekoliko puta menja priču i polako shvata da smo aktivistkinjei 'bez granica', a ne zvaničnicie koje su tu da se uvere u održavanje efikasnog graničnog režima. Kaže: «Znam kako je živeti iza gvozdene zavese. Godinama unazad bio sam proglašavan kriminalcem samo zato što sam želeo da učim, falsifikovao sam papire kako bih prešao granice i imao pristup bibliotekama koje su imale zabranjene knjige. Sada Evropa pokušava da stvori novu gvozdenu zavesu, ovog puta ne da bi nas zadržala unutra, već vani ... Znam kako je živeti iza gvozdene zavese».

«Juna 2002., Savet Evropske Unije (Council of EU) je usvojio načela za mogući razvoj Informativnog sistema za vize (Visa Information System) – baze podataka koja bi sadržala lične informacije (uključujući biometričke) za svaku pojedinačnu aplikaciju za vizu (bez obzira da li je viza izdata, ili je aplikacija odbijena). SIS II (Schengen Information System) i VIS (Visa Information System) se moraju sagledati u širem kontekstu. Prvo, postoje globalni planovi, koje promovišu SAD i Velika Britanija u raznim međudržavnim odnosima, za uvođenjem biometrije u sva putna dokumenta (i sve baze podataka agencija koje ih izdaju). Drugo, PNR (Passenger Name Record – Podaci o imenu putnicaka) shema koju su razvile SAD kako bi se omogućilo skeniranje svih putnicaka u SAD pre putovanja, u praksi će rezultirati stvaranju detaljnih i trajnih podataka o svim ulascima. Zajedno, uz pomoć SIS II, VIS i PNR nastoji se uspostaviti nadgledanje kretanja svih građanaki Evropske Unije, osoba iz drugih zemalja sa legalnim boravištem, ulazaka na osnovu viza i ilegalnih migranataica – kao i njihovih ličnih podataka koji bi se skladištili u baze podataka, što je bez presedana. Ovi sistemi će se koristiti za špekulativno nadgledanje, tajne službe, i što je još važnije, podaci o pojedinkamacima će rezultirati povećanjem prisilnih sankcija, kao što su neodobranje putovanja, obijanje izdavanja viza ili zahteva za azil, neodobranje ulaska u zemlju na samim granicama, privođenje i ekstradicija, pa i deportacija. Štaviše, masovna razmena podataka između EU, SAD i ostalih bogatih nacija moglo bi dovesti do neke vrste neformalnog 'zajedničkog priznavanja' ovih sankcija, gde bi (potencijalno proizvoljne) odluke jedne zemlje bile nametnute i u ostalim. Na dugoročnom nivou, saradnja EU i SAD nagoveštava globalni identifikacioni sistem, globalnu prismotru kretanja i globalni policijski informacioni sistem – gde su 'sloboda kretanja' i privatnost u

ovom scenariju?»

Ben Hayes, Statewatch analysis – From the Schengen Information System to SIS II and the Visa Information System (VIS): the proposals explained, 2004.

AW:

Ja sam submisivna i *bottom*, ali izvan SM konteksta, ne volim da me maltretiraju! Ne želim da radim šta mi drugie kažu, ne želim da mi se smeju, da me ignorišu, da me je sramota ili me na bilo koji način degradiraju. Ja sam osoba koja održava samopouzdanje, a ne objekat ili nešto još manje. To ne mogu, i zašto bih? Gde je razmena moći, ako je uopšte nemaš? Ja sam submisivna, a ne gubitnica.

Mogu da budem van kontrole i da se uzdignem iznad bola i poniženja, da se uzdignem iznad svog ega, slobodna sam. U svom životu želim poštovanje, dostojanstvo, udobnost, autonomiju i moć. U seksu sam nešo drugo. Ali moja seksualna persona, moje fantazije, nisu ja. One u stvarnosti ne oslikavaju ono što jesam i što želim da budem. Takvi kvaliteti te možda čine poželjnom kao *bottom*, ali ne kao seksi, jako i lepo ljudsko biće.

Zamisli... «Tako sam ponosna, ja sam ultimativno submisivna – slaba sam, patetična, ponižena i bezvredna... »

U toaletu sam, u vozu i on se zaustavlja na granici, i ne znam... Neko lupa na vrata i viče na jeziku koji ne razumem... Ljut je, odvodi me nazad do kupea, i kaže: «ostani tu!». Tada znam, više nismo u zapadnoj Evropi.

«Navići ćeš se», kaže ona.

Malo sam potresena, ali znam da to nije ništa; ja sam sa zapada i neće me dodirivati. Ne smem ni da zamislim kako je kada se ide u suprotnom pravcu.

«SM se uvek pojavljivao u vremenima kada strukture moći počinju da se klimaju – na kraju rimske imperije, pred izbijanje francuske revolucije, i sada.»

Edmund White, Sado Machismo, 1979. The Burning Library, Picador.

JM:

Povelja osnovnih prava u EU

Član 18 – Pravo na azil

«Pravo na azil se priznaje kao osnovno pravo na međunarodnom nivou od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. koja, u članu 14, smatra da je ono univerzalno kada u zemlji porekla postoji rizik od krivičnog gonjenja. Garantovanjem zabrane smrtne kazne, mučenja ili drugog nehumanog ili degradirajućeg tretmana, drugi međunarodni dokumenti za zaštitu

ljudskih prava indirektno podrazumevaju postojanje prava na azil kako bi se izbegli takvi tretmani ili kazne. Ovi dokumenti jasno ustanovljavaju pravo da se osobe ne izbacuju ili ekstradiktuju u zemlju gde postoji rizik da će biti izložene ozbiljnom riziku od takvog tretmana ili kažnjavanja (princip ne-vraćanja nazad).»

«Gde feminizam drži stranu konzervativnoj desnici u borbi protiv pornografije, ako ne moralno, u odbranu žena. Trenutno se u Londonu SM zajednica bori protiv zakona koji zabranjuje 'nasilnu pornografiju' zato što se ti zakoni mogu koristiti da upravljaju našim životima.

Šta su bile, šta jesu i šta će biti granice problematične nacionalne države? Da li je moguće da se izvan koncepta nacionalne države održi demokratija, ne samo kao sredstvo već kao naredbodavna sila? Možemo li zamisliti demokratiju izvan granica klasičnog političkog modela, nacionalne države i njenih granica?»

Slavoj Žižek

AW:

Jedan momak je parkirao moped pored naše demonstracije kod Centra za zadržavanje u Old Street-u. Traži sina njegove sestre, koji je ostao u zemlji nakon isteka vize, pa je uhapšen. Već danima ga nisu videli, njegova porodica je izbezumljena, ali imigraciono ne želi da im da nikakve informacije. On se vozi po Londonu i traži zatvore i centre za privođenje imigranata gde se na licu mesta raspituje za rođaka. Tako ga neće pronaći – niko mu ništa neće reći, i nikad ne ode dalje od stražara na vratima koji ništa ne znaju. Kažemo mu da zove advokata i da nastavi da zove.

Adi radi kao obezbeđenje u Communications House-u, centru za prijavljivanje imigranata. Njegov posao je da pusti unutra i pretrese imigrantkinje koje moraju da se prijave, i nikog više. Čita naš letak i prijateljski je nastrojen, dokle god ne pokušavamo da uđemo unutra. Pitam ga da li ima nešto novca da priloži za izbeglicu iz Kongoa, koji je deportovan bez ičega, samo sa odećom koju je nosio. Adi ulazi unutra, nekoliko minuta kasnije se iskrada i daje mi 80 penija. Adi je takođe Afrikanac, a ne Britanac, ne dopušta ljudima da uđu, zauzvrat on ostaje unutra.

U okviru dekonstrukcije i queer teorije počiva ideja o remećenju lažnih binarnih dihotomija koje sačinjavaju 'realnost'. Na primer, Deridina teorija dekonstrukcije brani ideju da su binarni i hijerarhijski odnosi obeležja zapadnjačke misli. Prema tome, ma koji dokument koji brani verovanje u takve odnose, zasnovan je na pogrešnom pojmanju sveta i mora biti obeležen kao dokument koji manipuliše i vodi u opasne zablude.

Primeri binarnih odnosa uvek su oprečni, ne sadrže

aspekte onog drugog; jedno je hijerarhijski superiornije od drugog. U okviru roda, muško / žensko, u SM-u, *top / bottom*, na nacionalnim granicama, unutra / vani.

Queer se definiše kao «otpor režimima normalnog» (Michael Warner, 93). U tom aktivnom otporu queer se razlikuje od LGBT politika. Normativnost posmatra u generalnom smislu, a ne samo kroz heteroseksizam i homofobiju kao izvore nasilja.

JM:

«Pa zašto jednostavno ne bismo prihvatili ovaj post- (politički, ideološki ...) univerzum i težili ka udobnom mestu u okviru njega? Problem sa ovim jednostavnim izlazom leži u tome, što je ponovno javljanje populističkog fundamentalizma, koji nije samo podsetnik na primitivnu ideološku prošlost, već inherentni produkt globalizacije, i živi dokaz neuspeha post-modernog ukidanja politike, u kome je osnovna ekonomska logika prihvaćena kao depolitizovana Stvarnost (neutralno ekspertska znanje koje definiše parametre u okviru kojih se od različitih slojeva populacije i političkih subjekata očekuje da postignu kompromise i formulišu zajedničke ciljeve).»

Slavoj Žižek

«Kao queer osobe, naše razmevanje granica je jasno: odbacujemo granice koje su nametnute između seksualnosti, rodova, naših mogućnosti da živimo kako želimo, odbacujemo stegte koje nameće država, pokušaje da nas spreči u definisanju naših sopstvenih načina življenja.

U društvu koje stalno pokušava da ojača pozicije institucionalizovane moći tako što nas označava kao 'druge' (bilo zbog rase / seksualnosti / roda ili nečeg drugog), odbijamo da prihvatimo uslove nacija i granica, ograničavanje ljudi lažnim granicama koje služe profitu onih koji drže moć.»

Queers without Borders manifest

AW:

«Imigracione kontrole nisu samo rasističke. Njihov nacionalizam virtualno sadrži sve reakcionarne ideologije. Do nedavno, nisu postojale zakonske odredbe kojima bi gej partner/ka mogao da dođe u zemlju i ostane. Ipak, kritikujemo kampanje za 'jednakost' sa heteroseksualnim vezama, zbog gej veza u okviru imigracione kontrole. Jednake mogućnosti kod imigracione kontrole ne mogu postojati – osim ako su u korist jednakosti osuđenih. Zahtevanje jednakosti sa heteroseksualnim parovima ignoriše inherentni rasizam kontrole, pa stoga i veze između rasizma, seksizma i homofobije. Dodatni problem je što zahtevi za prava gej parova unapređuju romanse u politički cilj? Šta je sa gej osobama koje su solo, koje su u celibatu, usamljene, šta je sa onima koje

nemaju seksualnu orijentaciju ili sa promiskuitetnim osobama ma koje seksualne orijentacije? Uključivanje gej parova u migracione zakone i lažna 'prava' znači da će svi ovi drugačiji parovi biti izostavljeni. Njihov status kao osoba van zakona se intenzivira.»

No One Is Illegal manifest

JM:

«Razumevanje načina na koji se 'postmoderni rasizam' pojavljuje kao posledica post-političke suspenzije političkog, svođenjem države na faktor nadziranja koji radi za potrebe tržišnih sila i multikulturalističkog toleratnog humanitarizma, od ključnog je značaja: 'stranackinja čiji status nikad nije propisno regulisan – nevidljivi je podsetnik na transformaciju demokratske političke borbe u post-političku proceduru pregovaranja i multikulturalističkog vladanja. Umesto da 'radnička klasa' kao politički subjekt zahteva sopstvena univerzalna prava; sa jedne strane, imamo mnoštvo posebnih društvenih slojeva ili grupa, svaku sa sopstvenim problemima (nestajanje potrebe za fizičkim radnicima...), i sa druge strane, imigrantkinje, kojie su sve više sprečenie u politiciziranju njihovog položaja, kao isključenih.»
Slavoj Žižek

AW:

U vezi ideje da se normalnost može proširiti, od upravljanja identitetima i društvene interakcije (muško / žensko, heteronormativna reproduktivna monogamija između dvoje ljudi – mame / tate), verovanjem u strukture hijerarhijske moći kao nečeg 'prirodnog' kao što su: porodica, crkva, država, prvi / treći svet... Smatramo da je jasno da su opšte prihvaćeni koncepti muškog i ženskog veštački; ali da su opšte prihvaćene i nametnute granice zapravo fluidne, pune izuzetaka i često kontradiktorne, to je već teže prihvatiti. Nacionalne granice i kontrole se u isto vreme doživljavaju kao fiksiranije i nefleksibilnije, sa stanovišta ljudi koji pokušavaju da ih pređu (tvrđava Evropa), istovremeno granice iščezavaju: ideja 'slobodne trgovine', globalnog tržišta, jednostavna transnacionalnost kapitala.

Postojanje nacionalnih političkih granica često je pitanje pogodbe – čovek u uniformi sa pištoljem i pečatom kaže da je to granica, pa jeste...

JM:

«Moramo se brinuti za ljude bez državljanstva, da im ukažemo dobrodošlicu, da naglašavamo, da iznudimo, da mislimo o demokratskim odnosima izvan granica nacionalne države. Da stvaramo nove prakse, nove međunarodne zakone, transformišemo suverenitet države. U

današnje vreme, svie imamo primere sa onim što nazivamo intervencijama nevladinih organizacija, svega što poziva na intervenisanje, na političke inicijative, sve što ne bi trebalo da zavisi od suvereniteta države, što je, u krajnjem, državljanstvo.»
Jacques Derrida

Unutar Yaleswooda... Čudan je osećaj ulaska u zatvor, prolaziti kontrolne punktove, navikla sam da budem na drugoj strani... Nakon što sam hapšena na demonstracijama. Posećujem ženu koja je tokom pokušaja deportacije gadno prebijena, stražar ju je neprestano udarao dok su je uvodili u avion, rekli su joj: «Britanija nije za crnce». Zbog njenog vrištanja, pilot je došao i primorao ih da je odvedu iz aviona. Ona nema advokataicu, nema nezavisnu medicinsku procenu stanja... Sve što mogu da uradim je da zapišem par stvari, da joj pošaljem listu advokataica, da pokušam da pronađem lekarkua da je pregleda... To je nivo podrške... Jedna osoba koja pokušava da pomogne drugoj da pronađe smisao u ovom glupom sistemu. Izvan soba za posete, prilazi mi jedna porodica, pitaju me da li sam advokatica jer su videlie da nešto zapisujem, kažem: «ne, žao mi je»... Očajnije su, njihova sestra je dobila nalog za deportaciju nakon pet godina života u Britaniji, ne znaju šta da rade ni odakle da počnu... Sve što mogu da uradim je da im ponudim isti savet, da pokušaju da pronađu advokataicu i zaustave deportaciju... I da objasnim stvarnost, da, zaista ne postoji jedan veliki organizovan pokret za pomoć ovim ljudima... Samo pojedinkeci koje pokušavaju da urade NEŠTO.

AW:

«Za ovo jedno u nama, za ovu predstavu koja možda isključuje ovo drugo ili je možda alergična na ovo drugo. Znamo da nekoja ko/ja ne razmišlja o toj gostoljubivosti u njemu ili njoj samima, na određeni način i ne može biti gostoljubiv/a prema Drugomoj, da taj problem prvo moraš rešiti u sebi, i društvo, mnoštvo raznovrsnih pojedinacaki, zaista će se smešiti Drugima. Ako si u ratu sa sobom, možeš biti alergičan/na na Druge, to je ono što komplikuje problem.»
Jacques Derrida

JM:

Kasno uveče ispred centra Baxter, duga betonska cev odvaja nas od policije i ostatka zatvora, iza njih se nalazi visoka ograda sa dvostrukim štitom i bodljikavom žicom na vrhu, u jednoj od ograda je struja sa visokim naponom, sam dodir baca u nesvest. U kampu nema prozora ka spoljnjem svetu, zatvorenice nas ne mogu videti, možemo da komuniciramo samo pravljenjem buke. Ljudi pronalaze kamenje u pustinji i zajedno počinjemo da lupamo po betonskoj cevi, tupi zvuk odzvanja u noći. U jednom

trenutku pravimo pauzu i čujemo da iznutra, zatvorenice takođe pevaju... «Azadi, azadi!» na jeziku farsi to je reč za slobodu.

AW:

Ponovo smo na granici, nemamo boravišne dozvole iz policije. Nismo ih vadile, nismo htele da se dosađujemo sa tim. Ali, imamo crvene pasoše, policija ih ni ne otvara i ne gleda unutra.

Prijevod s engleskog: Majda Puača

Biografska bilješka

Jet Moon i Alex Woodland iz Londona su aktivistice / umjetnice. Njihovo izlaganje u Zagrebu započelo je kratkim SM performansom o režimima granica. One nisu dio akademske zajednice – njihov rad temeljen je na vlastitim svakodnevnim iskustvima kao queer aktivistica koje se zalažu za politiku 'bez granica'. I Jet i Alex su članice kolektiva No borders London i Queer mutiny London. Jet je također članica kolektiva Queer Beograd.

Ministrastvo unutarnjih spolova: savladavanje tranzicije na stranom jeziku

Kate Symons

Koncem 1980-ih i početkom 1990-ih na televiziji se prikazivala sarajevska humoristična emisija Top lista nadrealista. Često su je uspoređivali s Letećim cirkusom Montyja Pythona iako je ona zapravo bila kudikamo više satirična i politički oštra. Primjer za to je jedan od najpopularnijih skečeva iz te emisije koji se poigravao s tadašnjim pokušajima da se ono što je u to vrijeme bilo poznato pod imenom hrvatskosrpski / srpskohrvatski razdvoji u tri jezika – bosanski, hrvatski i srpski – koji će međusobno biti što različiti. Scenaristi su to odlučili pokazati s pomoću tri različita oblika kratke rečenice koja na engleskome znači «*I read*». Na bosanskome je ona glasila «Ja čitam», na hrvatskome «Ja čitam», a na srpskome «Ja čitam». Suština je, naravno, u tome da su sve tri rečenice bile jednake. Međutim, upotrijebivši sadašnje glagolsko vrijeme, scenaristi se nisu morali suočiti s jednom od osnovnih karakteristika jezika ili jezika (koji ću u nastavku zvati BHS). Naime, da su upotrijebili prošlo glagolsko vrijeme «*I was reading*», bili bi prisiljeni birati između «Ja sam čitala» i «Ja sam čitao».

Odrasli izvorni govornici BHS-a o tome uopće ne razmišljaju dok govore, a neizvorni govornici to nauče. Pred trans osobe kojima BHS nije materinji jezik, a mislim da je to posebno slučaj s izvornim govornicima engleskoga, ovaj problem postavlja čitav niz nedoumica. Ovdje ću se osvrnuti samo na njegov gramatički aspekt, ali je važno spomenuti da govor koji sadržava određenja roda – u smislu odabira riječi, ritma, interakcije i držanja – igra važnu ulogu.

Engleski je jezik poprilično neobičan jer govornicima dopušta da sebi, osobi kojoj govore ili nekome trećemu, bez obzira na to jesu li prisutni ili ne, ne moraju pripisati rod ili spol. Iako o ovome katkad treba malko i razmisliti, obično se to može učiniti bez imalo muke jer engleski u velikoj mjeri nema sustav gramatičkog roda i samo se živim bićima i personifikacijama može obraćati s 'ona' ili 'on'. Bolje rečeno, u engleskome se gramatički rod izravno preslikava na društveni rod kao odraz tjelesnog spola.

U BHS-u je rod, naprotiv, neumoljivo, čak nemilosrdno, obilježen. Sustav gramatičkog roda, naime, zahtijeva od govornika da, prije nego što išta izgovori, odredi tjelesni spol / društveni rod živog bića. Imajući sve to na umu, rado bih sada za one koji ne znaju BHS razmotrila nekoliko rečenica.

The sun set, the moon rose and shone its silvery rays on the quiet earth.

Sunce je zašlo, mesec je izašao i srebrnastim zracima osvetlio tihu zemlju.

U BHS rečenici sunce je srednjeg roda, mjesec muškoga, a zemlja ženskoga. Ako i niste unaprijed znali da je tomu tako, na to vas upućuju glagoli i pridjevi koji su upotrijebljeni. «Zrake» su poseban slučaj: ova je rečenica prevedena na srpski u kojemu su «zrake» («zraci») muškoga roda, ali u hrvatskome su ženskoga. Naravno da se ova rečenica može rodno odrediti i u engleskome, i to tako što će se nebeska tijela personificirati. Na primjer:

The blazing sun set, the pale moon rose and shed her silvery rays on peaceful Mother Earth.

Međutim, čak sam i u ovom slučaju morala posegnuti za leksičkom, a ne gramatičkom strategijom. Ali, u rečenici:

The Moon is a satellite of the planet Earth, which it orbits, and the Earth orbits the Sun, which is 150 million kilometers away from it.

nemoguće je u engleskome upotrijebiti pjesničke izraze a da ne zazvuči smiješno. U BHS-u, međutim, u kojemu ta rečenica glasi:

Mesec je satelit planete Zemlje i on se okreće oko nje, a Zemlja se okreće oko Sunca, koje je od nje udaljeno 150 miliona kilometara,

mjesec je i dalje 'on', sunce je i dalje 'ono', a zemlja je i dalje 'ona'. Gramatički sustav ostaje isti bez obzira na to jesu li sudionici činioci, subjekti ili se pak o njima govori tako da se iz rečenice «Jedva sam stigla». ili «Jedva sam stigao». može vidjeti je li to «ja», koje je jedva nešto uspjelo učiniti, muškarac ili žena.

Ostavljajući postrance tako zanimljive pojave kao što je promjena roda «zraka» dok putuju na zapad, činjenicu da je imenica «dete» srednjeg roda koja u množini («deca») postaje ženskog roda ili pak da srpski sudac («sudija») mijenja rod u ženski kad je u grupi s drugim sucima («sudije»), željela bih ovdje razmotriti kako su govornici i pisci BHS-a prisiljeni ljudskim bićima – i samima sebi, dakako – označiti rod te spomenuti neke od jezičnih problema na koje sam naišla i jezične pogodnosti koje sam otkrila nakon tranzicije.

Ne želim reći da se ovdje zapravo radi o zavjeri patrijarhata koji nastoji obraniti i učvrstiti binarni rodni sustav; nije mi to nakana jer, kao što ćemo vidjeti, mi imamo mogućnost da djelujemo barem u trinarnom sustavu, a na raspolaganju nam je i jedno snažno subverzivno sredstvo. Pa ipak, kada se u svakodnevnom govoru govori o bilo kome, pa tako i o samome sebi, potrebno je označiti rod, a kad ja govorim BHS, želim se predstaviti kao osoba koja ima koherentan rod nakon što sam tako dugo bila osoba s nekoherentnim rodnom. Ovo je važno pitanje i na

njega ću se poslije vratiti.

Prvi problem s kojim sam se suočila bio je, naravno, prisjetiti se kako se obraćati samoj sebi, točnije rečeno, morala sam zapamtiti da upotrebljavam ženske oblike umjesto muških koje sam prije naučila. To u engleskome nikad nisam morala činiti jer u engleskome prvo lice jednine nije određeno u smislu roda. U ovom je smislu bilo kudikamo teže mojim prijateljima kad su govorili o meni. Tek kad sam govorila BHS, bila sam prisiljena razmišljati o tome što ja zapravo činim i što činim sebi.

Iako sam bila poprilično zabrinuta kako ću to učiniti, pokazalo se da je to posve jednostavno. Upotrijebiti prošlo glagolsko vrijeme «Ja sam bila» umjesto «Ja sam bio» nije bilo nikakav problem; upotrijebiti ženski oblik pridjeva «umorna» umjesto «umoran» uopće nije bilo teško; svaka pogreška koju sam napravila, i koje još uvijek činim, vjerojatno se izgubila među gramatičkim pogreškama koje se redovito pojavljuju u mom govoru. Tipizirani izrazi bili su mi teži jer su oni za mene bili formule bez nekog velikog smisla; tako sam neko vrijeme na kraju elektronskih poruka i pisama pisala «tvoj Kate» umjesto «tvoja Kate» sve dok me netko nije ljubazno upozorio da je to pogrešno. Tek sam nedavno naučila da se strana ženska imena, za razliku od muških, ne dekliniraju i da nipošto ne bih smjela napisati «Za Jelenu, od Kate-a».

Dobro, posve sam svjesna toga da anegdote nisu podaci, ali anegdote su jedino što ovdje mogu upotrijebiti, no čini mi se da činjenica da mi je, unatoč suprotnim očekivanjima, bilo lako rodno se odrediti kao žensko kada sam o sebi govorila kao o činiocu, upotrebljavajući glagole, i poprilično lako kad sam se opisivala, upotrebljavajući pridjeve, i to podupire shvaćanje da je rodni identitet duboko ukorijenjen čak i onda kad se ne slaže s tjelesnim spolom. Usput budi rečeno, baš sam zbog toga i izabrala naslov «Ministrastvo unutarnjih spolova». Pokušala sam ga prevesti na engleski, ali su sva moja rješenja bila izuzetno artificijelna, a budući da je to nešto na što sam naišla 'na terenu', samo ću reći da je posrijedi tiskarska pogreška za «Ministarstvo unutarnjih poslova» pri čemu je u riječ «ministarstvo» ubačena riječ «strast», a «unutarnji poslovi» postali su «unutarnji spolovi».

Mislim da je važno to što sam imala, i još uvijek imam, više teškoća s upotrebom zamjenica «ti» i «vi»: «ti» se upotrebljava u obraćanju poznanicima, maloj djeci i Bogu, a «vi» u obraćanju nepoznatim osobama i nadređenima. Ovdje se ne radi samo o pravilu lijepog ponašanja, već i o gramatičkom broju. Koliko god se trudila, lako mi se može dogoditi da kažem «Ljudi, molim te», gdje bi umjesto «te» valjalo biti «vas», ili pak da bliskom prijatelju kažem «vi», pri čemu bih zazvučala vrlo suzdržano, ili pak «ti» nepoznatoj osobi, pri čemu bih bila odveć prisna.

Ovaj je rodni sustav bio koristan kad sam se morala predstaviti na telefonu jer sam odmah mogla otkriti svoj rod tako

što bih rekla, recimo, «Dobar dan. Zovem se Kate Symons. Dobila sam vaš broj od...». Tako je nešto gotovo nemoguće u engleskome. K tomu, dobivate mnogo više nesvjesnih povratnih informacija od drugih ljudi koji spominju vaš rod kad vam se obraćaju ili kad o vama govore u vašoj prisutnosti. S druge strane, kad netko zna vaš status i želi vas napasti, u ruci ima veoma snažno oružje. Upravo se to meni i dogodilo i bilo je vrlo neugodno jer su, obraćajući mi se, neprestano, izravno i neizravno, upotrebljavali muške oblike glagola, pridjeva i zamjenica.

Teškoće za mene počinju kad sebi želim pripisati rod, i to se obično događa kada govorim o sebi u dalekoj prošlosti. Sigurno je da neću reći «*When I was a little boy*», a nikako se ne mogu prisiliti da kažem «*When I was a little girl*» jer to nisam bila. Stoga jednostavno kažem «*When I was young*» ili nešto slično. Kad govorim o svojoj bivšoj djevojci, samo kažem «*My ex*». To u BHS-u nije moguće. Prisiljena sam reći «Kad sam bila mlada» ili «Kad sam bio mlad» ili «Moja bivša partnerka». Nema mogućnosti za neki neutralan oblik, i to mi nedostaje. Čak i ako počnem s «U mom djetinjstvu... », znam da ću ubrzo naići na teškoće u vezi s rodom. U praksi, naravno, upotrebljavam oblike za ženski rod iako mi je to pomalo neugodno. Doista mi je neugodno kada o sebi govorim kao o «glazbenici» ili «novinarki» i to napose zato što feministkinje nastoje izbaciti oblike kao što su «*actress*» i «*poetess*» iz engleskoga. Shvaćam da je u ovim zemljama tendencija da se ide u suprotnom smjeru i uvode se rodno obilježeni oblici; razumijem zašto je tomu tako (bilo je to vidljivo iz nekoliko predavanja na ovoj konferenciji), ali mi je još uvijek neugodno upotrijebiti te oblike.

S druge pak strane, sâm taj sustav pruža široku lepezu subverzivnih mogućnosti. Povrh toga što svatko može upotrijebiti koji god oblik želi, bez obzira na tjelesni spol, trenutačnu rodnu ulogu, rodnu povijest i slično, taj mi sustav dopušta da kažem «Kad sam bila mlada» ili, obrnuto, «Kad sam bio mlada». Isprobala sam to na bliskim prijateljima, ljudima koji su posve svjesni pitanja roda, i reakcija je obično bila, «Ne, ne, ne možeš to, to je krivo, ne možeš to reći». Ja to, naravno, ako želim, mogu reći no mnogim izvornim govornicima to smeta i smatraju to neprirrodnim. U idealnoj bi situaciji to moglo biti i korisno. Čak bih mogla upotrijebiti i srednji rod, «Kad sam bilo mlado», ako bih željela izbjeći muški ili ženski. Ipak, slično kao u engleskome, taj se oblik može upotrijebiti i da se nekoga uvrijedi. Ja se osobno nadam da me više nikad neće zvati «to».

Postoje, naravno, i leksička pitanja s kojima se valja pozabaviti. Kad me je netko dok sam bila u tranziciji prvi put pitao jesam li u braku, nisam imala pojma o čemu priča. «*A married man*» je «oženjen», a «*a married woman*» je «udana», a kako sam svoj dotadašnji život provela kao «neoženjen», isprva nisam shvatila o čemu je riječ. I ova situacija pruža mogućnost za

kreativnu igru. Budući da još nisam iskoristila mogućnosti novog Zakona o registraciji roda u Velikoj Britaniji (prihvaćen 2004. godine), još uvijek mogu zakonski stupiti u brak sa ženom, ali ne i s muškarcem. Stoga ja kao žena mogu reći «Nisam oženjena», iako je to još jedno jezično čudovište koje se meni osobno sviđa jer donekle kazuje istinu.

Problem je u tome što ja u praksi to ne želim raditi. Već sam ranije spomenula da se želim predstaviti kao osoba koherentnog roda, no mogla sam isto tako reći da se želim predstaviti kao osoba koja pristaje na određeni rod ili koja je jednostavnog, konzistentnog i prirodnog roda. Ja to, naravski, nisam. Možda nitko i nije, ali ja sigurno nisam. Naposljetku, nakon što sam spomenula mogućnosti koje mi pruža BHS za rodnu subverziju i kreativnost, ja u svakodnevnom životu činim posve suprotno: skrivam svoj trans status, ističem iluziju rodne binarnosti i pravim se, koliko god mogu, nevidljivom. Transljudi dolaze u napast da sudjeluju u brisanju vlastita identiteta i pokušaju nestati iz vidokrug; ovo je pitanje potaklo žustre rasprave. S druge strane, možda me je suočavanje s tim problemima, razmišljanje o njima i proživljavanje u praksi odvelo malo dalje na putu od «domaćice» do «aktivistice».

Prijevod s engleskog: Darko Poslek

Biografska bilješka

Kate Symons iz Ujedinjenog Kraljevstva već duže vrijeme zanimaju kulture jugoistočne Europe gdje je i radila na pitanjima ljudskih prava u sklopu međunarodne organizacije. Trenutno radi kao prevoditeljica.

Ako kurva ne može biti silovana, može li anđeo? Poezijom i umjetnošću do žrtava seksualnih napada koje šute

Marta Sanchez

Ciljevi izlagačice

Kada govorim, govorim u ime osoba koje su preživjele seksualno nasilje. Ne predstavljam ih, jer je zaista nemoguće predstavljati tihu, izoliranu zajednicu čiji se glas rijetko čuje. Govorim u njihovo ime, tako da znaju da nasilje koje su doživjeli nije njihova greška, i da nisu same.

Kao osoba koja je preživjela nasilje, suočavam se s brojnim izazovima zbog kojih su druge žrtve nijeme. Ušutkava nas društvo koje ne cijeni osobe zbog iskrivljenih procjena čimbenika kao što su rasa, rod, seksualna orijentacija ili socio-ekonomski status. Ušutkavaju nas mitovi koji održavaju i krivnju i sram. Ušutkavaju nas mediji koji se bave detaljima nasilja, a ne štetom koju nasilje uzrokuje.

Kako bih prevladala ovu šutnju koristim poeziju i umjetnost, da bih olakšala dijalog, u nadi da ću doći i do nijemih žrtava seksualnog nasilja, i članovaica zajednice kojie bi željelle nešto učiniti kako bi seksualno nasilje nestalo, ali su u nedoumici kako bi mogle pomoći. Ni ja, ni sudionice ne govorimo detaljno o seksualnom nasilju koje smo doživjelei. Umjesto toga, naglasak je na korištenju umjetnosti kako bismo govorilei o preprekama koje nas sprečavaju da potražimo pomoć, i da pomognemo sudionicamaima da izraze svoje osjećaje, primjerice, izolaciju, do kojih dolazi zbog seksualnog nasilja.

Kada se radi s blagim, nezahtjevnim oblicima izražavanja, kao što su poezija i umjetnost, poruku je lako transformirati u onu koja je puna nade u izlječenje i snagu, posebice snagu da se unište barijere koje sprečavaju osobu da dođe do podrške i da prijavi počinitelje.

Proces radionice

U ovoj radionici koriste se slike iz serije Anđeo, koja je nastala s tri cilja: 1) kako bi propitala načine na koje društvo vrednuje neke članoveice u odnosu na druge, 2) da bi se suprotstavila mitovima o silovanju, te 3) da bi krivnju prebacila sa žrtava seksualnog nasilja na počinitelje. Ova radionica posebice potiče sudioniceke da uvide kako su stereotipima vezanim uz seksualno nasilje posebno pogođene manjine, žene, interseksualne osobe, trans osobe te LGB osobe. Završava zajedničkim nastojanjem da se iznađu načini pristupa žrtvama koje šute, kako bi se približilo cilju uklanjanja seksualnog nasilja.

Na početku radionice, od sudionicaka se traži da odaberu slike s kojima se najviše identificiraju, koje im govore, ili s kojima

osjećaju povezanost. Ove slike drže uz sebe cijelo vrijeme radionice.

Nakon što odaberu između tridesetak slika i grafika anđela, od sudionicaka se traži da s grupom podijele svoje osjećaje i misli. Pitanje se obično postavlja ovako: «Zbog čega ste odabralie sliku koju držite? O čemu razmišljate dok je gledate?». Često anđeo postaje sredstvo pomoću kog žrtve nasilja dijele svoja iskustva, ili iskustva njima bliskih osoba, a da pri tome mogu biti anonimne i sigurne. Tek nakon što sudionicak kaže što želi, grupi se govori zašto je nastala pojedina slika te drugi načini na koje ju se može promatrati. Nema točnih odgovora, a glavni cilj je stvaranje sigurnog prostora u kome može teći dijalog.

Nakon što je svakai sudionicak podijelilao svoja promišljanja, i razgovaralo se o svakoj slici u seriji, od sudionicaka se traži da razmisle: «Kako možemo doći do žrtava koje šute?». Mnogie su već govorile o važnim mitovima i krivim percepcijama koje sprečavaju žrtve da potraže pomoć, tako da je sljedeći korak odlučiti kako se ovim mitovima suprotstaviti. Od sudionicaka se traži da razmisle kako se osjećaju na kraju radionice te da zapišu sve svoje odgovore.

Serija Anđeo

Svaki anđeo u seriji u dijalog radionice donosi posebnu poruku. Sadržaj diskusije ovisi o tome što osoba koja je sliku odabrala vidi, no temeljna je ideja obično ista. Poruka prve tri slike odražava temeljne ciljeve niza slika i radionice.

Serija Anđeo započinje slikom pod naslovom Ako kurva ne može biti silovana, može li anđeo? Tvrdi se da žene koje su promiskuitetne ili koje prodaju svoja tijela za život ne mogu biti silovane. Smatra se da su one toliko pune mana da ne mogu imati glas, ili preočajne da bi željele koristiti svoju neovisnost kako bi ikome odlučile uskratiti pristup svojim tijelima. Ili ljudi podrazumijevaju da je njihov pristanak impliciran načinom njihova života, ili smatraju da je silovanje prikladna kazna za ženu koja odbija živjeti unutar okvira onog što se smatra prikladnim ponašanjem za ženu. Stoga često način života, ponašanje, sklonosti, seksualnost i status žrtve postaju važni pri odlučivanju je li do napada došlo ili ne. Vjerodostojnost je nekako postala povezana s čistoćom, nevinošću, savršenošću.

A ipak, kultura diktira da savršena žena nikada neće biti silovana. Svi mitovi tvrde da ona zna bolje nego 'dozvoliti si da bude silovana'. Ona bi se zaštitila, izbjegla rizično ponašanje, družila se samo s pouzdanim osobama, i nikad ne mora brinuti o seksualnom nasilju. Često se pripovijetka o tome kako spriječiti seksualne napade u stvari bavi smanjenjem rizika. Ženama se govore rečenice poput: «Vjeruj svojim instinktima», «Ne izlazi noću», «Ne izlazi sama», «Nemoj se drogirati ni piti alkohol»,

«Ako odlučiš piti, cijelo vrijeme drži pod nadzorom svoju čašu».

Ovo jesu stvari koje vrijedi primijeniti želimo li smanjiti rizik da doživimo seksualno nasilje, no smatramo li ovu listu načinom sprečavanja seksualnih napada, ostavljamo dojam da, slijedimo li ove smjernice, nikad nećemo doživjeti seksualno nasilje. Usredotočenost na smanjenje rizika izravno proturječi glavnoj poruci koju zagovaračice nastoje prenijeti osobama koje su preživjele nasilje: «To nije tvoja greška». Tražiti od žrtava zločina, ili mogućih žrtava zločina, da ga spriječe, potiče krivnju upućenu na krivu adresu. Podržava dihotomiju kurve i savršene žene, a prema prevladavajućim mitovima silovanja, ni jednu od njih nije moguće silovati.

Druga slika u seriji poigrava se s linijom između kurve i savršene žene, prikazujući sjajnog crvenog golog anđela. Poruka ovog anđela bavi se time zašto je problematično prihvatiti mitove vezane uz silovanje kao istinite. Prihvatimo li mitove, i kažemo da su neke žene to same tražile, da neke osobe zaslužuju biti silovane, pitanje je kako znati tko je anđeo, a tko kurva? I tko je ta/kojia odlučuje? Moramo priznati da, prihvatimo li da neke žene zaslužuju biti silovane, postoji i mogućnost pogreške. To znači da je moguće za bilo koju ženu smatrati da zaslužuje biti silovana, jer je konačno počinitelj taj koji ima slobodu odlučivanja, i koji će odrediti tko odgovara stereotipu. To znači da nijedna od nas nije sigurna sve do dana kada sve budemo sigurne, sve vrijedne pravne zaštite, i sve vrijedne poštovanja.

Ako prema mitovima o silovanju ne može biti napadnuta ni kurva, ni savršena žena, sve što nam ostaje su anđeli. Stoga, treća slika u seriji tvrdi: «Silovan može biti samo anđeo». Cilj ove slike nije samo kritizirati visoko postavljene standarde koje žrtve moraju zadovoljiti da bi bile smatrane vjerodostojnim svjedokinjama napada na sebe same, već i uvjeriti žrtve da ih se ne može kriviti za tuđa djela. Kako bi se krivnja maknula sa žrtava nasilja, slika tvrdi da su sve osobe koje su preživjele seksualno nasilje anđeli. U trenutku kad su napadnute, one su savršeno nevine, bez mane. Ništa nisu mogle učiniti drugačije, i ništa nisu učinile kako bi zaslužile ono što su im učinili.

Za razliku od mitova o silovanju, serija Anđeo tvrdi da bilo tko može biti žrtvom seksualnog nasilja, bez obzira na rod, rasu, seksualnu orijentaciju, socio-ekonomsko porijeklo, ili zanimanje. Serija također naglašava da nitko ne zaslužuje biti žrtvom seksualnog napada.

Reakcije sudionika na konferenciji Trasgresija roda

Iako su sudionice cijelo vrijeme radionice davale vrijedne komentare, zapisani su samo njihovi odgovori u završnoj fazi radionice. U ovom su dijelu postavljena tri općenita pitanja:

- Kako možeš pružiti ruku žrtvama koje šute u tvojoj zajednici?
- Koji je najbolji način na koji se možemo suprotstaviti mitovima vezanim uz silovanje?
- Što misliš i kako se osjećaš na kraju ove radionice?

Evo nekih odgovora koje su dalje sudionice konferencije Transgresija roda: spolna / rodna ravnopravnost znači više od binarnosti.

1.) «Puno sam razmišljala o ljudima koje znam, a koje su povrijedili drugi ljudi koji nisu poštovali njihova tijela. Ideja 'moje tijelo je moje' je snažna, još ću o tome razmišljati, o odnosu između vlastitog tijela i zadovoljstva ili bola, i drugih. Silovanje je u lezbijskoj zajednici u kojoj živim prilično uobičajeno, samo se tako ne doživljava. Željela bih radionicu o povjerenju, i gdje su granice pristanka, i koliko je važno razgovarati o seksu i osjećajima. Hvala, Marta. *Muchisimas Gracias*. Zaista mi se dopao koncept Angelite, jer je ženskog roda, u ruskom jeziku nema ženskog naziva za anđela ☺. Snažne slike.»

2.) «'Kako doći do žrtava koje šute?' Ne možemo pretpostaviti da će se onei osjećati dovoljno sigurno da bi došle organizaciji ili grupi koja se bavi pitanjima seksualnog nasilja, roda i/ili feminizma (očito). Stoga, predlažem da pridemo drugim grupama. Predložimo li radionicu ovim grupama, možda će neke od uključenih osoba, koje trebaju pomoć, dobiti nešto što same nisu mogle potražiti i dobiti.»

3.) «Napravite predstavu o ovoj temi, s ljudima koji su proživjeli ovakve probleme, i preživjeli. Putujte svijetom s tom predstavom... Ponovo vidim svoj put. Dobilao sam poticaj i znam da su moje odluke za mene ispravne.»

4.) Ova/j je sudionik nacrtalao dva dijagrama. Prvi je dijagram bio veliki krug, kraj manjeg kruga naslovljenog «Trebaju pomoć». Uz to su bila pitanja kao što su: «Korisno?» i «Prostor?». Jedna bi interpretacija mogla biti jaz između onih kojei trebaju pomoć i onih koje je pružaju, i propitivanje kako biti što je moguće više korisnim, i koji je najbolji prostor u kojem možemo pružiti ruku onima koji su doživjele seksualno nasilje. Drugi je dijagram bio:

nasilje
tišina = usamljenost

Između usamljenosti i riječi «mjesto» povučena je crta. Strelica označuje da je mjesto uzrokovano nasiljem ono na kom su žrtve

same, gdje ili «nemaju glas» ili imaju «glas koji ne želite čuti». «Glas koji ne želite čuti» je bio razdvojen na: «glas osobe koja zlostavlja» ili «glas osoba koje ne obraćaju pažnju».

5.) «'Kako doći do žrtava koje šute?' Slušajte tišinu, naučite kada biti tihi, posebice kad si u privilegiranom / dominantnom položaju. Pazite da ne koristite jezik i drugo, koji odbijaju ljude.»

6.) «Pristupite im otvorena srca i slušajte ih. Pokažite im da nisu same i da suosjećamo s njima. Ne možemo pokupiti djeliće njihove slomljene duše, no možda im možemo pomoći da duša ponovo zacijeli.»

7.) Ova/j je sudionicak dalao listu prijedloga:

- Osobe koje su preživjele silovanje moraju vidjeti nekog sličnog sebi kad potraže pomoć.
- U oglašavanju treba spominjati i trans osobe ili druge manjine.
- Članci o tome kako su osobe koje su preživjele nasilje, a ne govore o tome, doživjele seksualno nasilje.
- Zastupnicie kojie bi pomogle osobama da dobiju novac za terapiju.
- Trening za policiju i osoblje hitne službe.
- Telefonske linije s raznovrsnim volonterkamaima, kako bi broj prijava porastao.
- Istraživanje učestalosti seksualnog nasilja u manjinskim zajednicama.
- Pjesnikinjeci / umjetnicie predstavljaju temu.
- Ne šutjeti ako možemo govoriti.

Zaključak

Svei su sudionicei imalei bogato znanje koje su moglei podijeliti, i ovom su pitanju prišlie s jedinstvenog stajališta. Povratna informacija koju su dalei bila je ohrabrujuća, s obzirom da je potvrdila vjerovanje da će kolektivna rješenja do kojih dođemo uvijek biti snažnija i imati veći doseg od bilo čega što možemo razviti individualno. Zahvalna sam što sam imala mogućnost da ovu radionicu predstavim u tako raznolikom okruženju, tako zadivljujućoj grupi.

Prijevod s engleskog: Vedrana Kobaš

Biografska bilješka

Marta Sanchez, samouka vizualna umjetnica i pjesnikinja, rođena je i odrasla u Panami. Bila je žrtva seksualnog napada te kroz svoje radove želi istovremeno razviti svijest o seksualnim napadima, vratiti sigurnost drugim žrtvama te potaknuti njihove zastupnike koje im pružaju podršku. Marta Sanchez, bivša odgajateljica u centru za žrtve silovanja, završila je pravo na Sveučilištu Virginije te Spellman Collegeu. Njezini radovi dostupni su na www.poetryandart.org.

Strategije protiv transfobije

Vlatka Frketić i Persson B. Baumgartinger

Ovaj članak je sažetak radionice Feminističke strategije protiv transfobije koja je u Zagrebu održana na konferenciji Transgresija roda: spolna / rodna ravnopravnost znači više od binarnosti, 7. – 9. 10. 2005.

Teoretske osnove radionice

Teoretske osnove radionice temelje se na kritičkoj analizi diskursa (Critical Discourse Analysis – CDA) u okviru Bečke kritičke analize diskursa, queer lingvistike i različitih feminističkih i antirasističkih pristupa. Kritička analiza diskursa radni karakter diskursa vidi kao osnovnu karakteristiku diskursa, a diskurs kao socijalnu praksu. CDA ističe situiranost i kontekstualiziranost diskursa. Isto tako CDA ima kritički pristup socijalnoj praksi što je direktno povezano sa sociopolitičkim angažmanom, kritiziranjem zloupotrebe moći i hegemonijskih društvenih struktura te formuliranjem emancipacijskih zahtjeva. Fokus CDA leži na znanju, razlikama i sličnostima znanja o diskurzivnim mehanizmima, posebno o rasističkim i diskriminirajućim¹ diskursima, o samoosnažujućim i samooslobađajućim diskursima, kao i na efektima tog znanja.

Polazimo od toga da se diskriminirajući diskursi ne odnose samo na transrodne osobe². Oni imaju utjecaj na migranteice, lezbijke i gejeve, Crncekinje, osobe s posebnim potrebama, na religijske i druge marginalizirane grupe³. Različite diskriminacije funkcioniraju na osnovi različitih kategorija koje se ne mogu odvajati, već su čvrsto povezane i djeluju zavisno od konteksta u kojem se ljudi nalaze. Kako su različite kategorije jedne osobe međusobno povezane, različiti ljudi u jednoj (komunikativnoj) situaciji i njihove različite i/ili slične kategorije međusobno su povezane – vrlo često osoba nije samo žena, nego je isto tako Crnkinja s posebnim potrebama ili gej interseksualna osoba, itd. Naglašavanjem zajedničkih diskriminacija ne prikrivaju se razlike, različita pitanja i potrebe pojedinih grupa, nego se

---

¹ U ovom tekstu polazimo od sljedećeg pojma diskriminacije: efektivno lošiji položaj koji se temelji na sustavnoj društvenoj asimetriji moći koja se historijski razvija između različitih društvenih grupa.

² Pojmovi trans i transrodna osoba u ovom tekstu se koriste kao skupni pojmovi koji uključuju sve rodno različite osobe koje se same tako definiraju kao i one koje drugie tako definiraju (npr. medicinske definicije za interseksualne osobe). Svjesnie smo postojećih kritika, posebno onih transseksualnih osoba, kojie sebe radi medicinskih i operativnih tretmana ne nalaze pod pojmom transrodnost. U ovom smo tekstu odlučile koristiti pojam transrodno kako bi proces transgresije učinile vidljivim.

³ Pojam «marginalizirana grupa» ne odnosi se na mali broj osoba u grupi nego na njihovu manju moć u usporedbi s hegemonijskom većinom.

naglašavaju mehanizmi diskriminacije koji su vrlo slični, a ponekad i jednaki.

Diskriminirajuće radnje, na individualnom i sociopolitičkom nivou, mijenjaju kako osobu i/ili grupu koja diskriminira tako i diskriminiranu osobu i/ili grupu. Kada netko ne intervenira u diskriminirajuću situaciju, ta osoba potvrđuje i legitimizira samu diskriminaciju kao i svoju vlastitu poziciju te svoje privilegije u društvu. Isto tako, diskriminaciju legitimizira i nepostojanje antidiskriminirajućih zakona. Iz tog razloga mi smatramo da se fobično nasilje protiv transrodnih osoba ne tiče samo njih nego svih uključenih. U ovom tekstu, kao i na radionici, fokus je na individualnom nivou koji je uključen u strukturalne diskriminirajuće prakse.

Strategije preživljavanja

Razvijanje protustrategija na individualnom i strukturalnom nivou temelji se na znanju o različitim sustavnim mehanizmima diskriminacije. Iz toga razloga potrebni su diferencirani pristupi i diskusije o ovoj temi. Diskriminirajuće radnje tiču se SVIH ljudi koji su uključeni u specifičnu (diskurzivnu) situaciju, pa se i protustrategije tiču SVIH uključenih ljudi. Kada bi samo diskriminirane osobe razvijale protustrategije, individualna, socijalna i politička odgovornost za diskriminaciju ostala bi samo na njima. Kako protustrategije često pomažu preživljavanju u socijalnom i fizičkom smislu, nazivamo ih i 'strategijama preživljavanja'.

Strategije preživljavanja i transrodne osobe

Transrodne osobe moraju iznaći svoje vlastite strategije protiv izrabljivanja, isključivanja i nasilja u svakodnevnom životu koje je specifično za transrodnost. Zbog toga je neophodno razvijati i primjenjivati različite strategije preživljavanja. Te se strategije mogu realizirati putem transrodno osjetljive edukacije u okviru političkih grupa ili u grupama bez političkih ciljeva te u mnogim drugim kontekstima. Vrlo važna strategija preživljavanja za nas je označavanje sebe samih preuzimanjem i promjenom značenja derogativnih pojmova. Na taj se način iz položaja opozicije preuzimaju stajališta otpora i akcije. Ako npr. transrodne osobe u njemačkom govornom području koriste pojam «*Transe*» (derogativni pojam za transrodne osobe) i promjene konotaciju tog pojma to može biti akt samodefiniranja i samoosnažavanja. Sličan razvoj imali su pojmovi *queer* i *fag* u angloameričkom području. Zašto ljudi odabiru usklađivanje s etiketom da bi se sami označili i kada se netko odlučuje oduprijeti takvom etiketiranju ostaje stalan izazov. Postoji puno kategorija za analizu diskriminirajućih diskursa u CDA kao i u drugim analizama. No

malobrojne su metode za analizu antidiskriminirajućih diskursa. Na pitanja kao npr. kako su konstruirani antidiskriminirajući diskursi ili kojim se strategijama oni služe još nije odgovoreno.

Frequently Said Bullshit (FSB) ('Često izgovarana sranja')

Metoda koju smo u radionici primijenile temelji se na *Frequently Said Bullshit* (FSB). FSB je kolekcija pitanja, komentara itd., koje migrantice i Crne osobe više ne žele čuti, a koji se ipak često ponavljaju. Tu kolekciju sakupila je grupa Politički Crnih migranata⁴ u Beču, a Araba Evelyn Johnston Arthur dala joj je ime FSB. Na osnovu te kolekcije dotična je grupa izradila protustrategije protiv rasizma i diskriminacije te na taj način razvila metodu *Frequently Said Bullshit*. Tu je metodu Persson B. Baumgartinger prenio u kontekst transrodnih osoba sakupljajući FSB u *mailing* listama.

Opis radionice

Cilj naše radionice bio je razvijanje osnažujućih strategija protiv transfobičnog nasilja, a ne samo razmjena iskustva s tom vrstom nasilja⁵. Prvo su sudionice radionice sakupljale FSB. Nakon toga su u malim grupama u samo kreiranoj dramaturgiji pred ostalim sudionicama odigrale jednu situaciju s najmanje jednim od sakupljenih FSB. Sudionice su zajedno izabrale jednu predstavu koja je odigrana ponovno. Sada su sve imale priliku zalediti svaku situaciju igre te u preuzimanju bilo koje uloge isprobati svoje protustrategije. Svaku intervenciju prodiskutirale smo u cijeloj grupi. Tijekom diskusije je postalo jasno da svaka intervencija u stvarnom životu ne bi funkcionirala kao protustrategija te su sudionice razmatrale koja bi u stvarnom životu moga biti korisna, a koja ne. Igra uloga koju su sudionice odabrale za ponovnu igru s mogućnosti zamrzavanja situacije bila je: feministička grupa na sastanku u kafiću. Nekadašnji

⁴ Suradnice grupe Politički Crni migrantice su: Abi-Sara Machold, Arab Evelyn Johnston-Arthur, Vlatka Frketić, Erica Doucette, Ildiko Naetar-Bakcsi, Georgia Sever, Krisztina Deri dr.

⁵ «Jedan od principa osnaživanja je da se pomoć zamjenjuje upoznavanjem i podrškom procesa sredstvima kojima žene (transrodne osobe, migrantice, Crni ljudi) postižu kontrolu nad svojim odlukama i djelovanjima vezanim za različite aspekte njihovih života. One izražavaju svoje potrebe i mobiliziraju se kako bi postigle veću političku, društvenu i kulturalnu snagu koja odgovara njihovim potrebama i istovremeno se uključuju u donošenje odluka koje se tiču unapređenja uvjeta života njih samih i njihovih zajednica. Osnaživanje, prema našem shvaćanju, implicira da se stvaranje moći održava društvenom transformacijom». Rubia Salgado i Ilona Horwath (ur.), 2004., *Empowerment and training for migrant women*, Workshop Summary, Murcia 24. 10. 2003., Partnership against Racism and Discrimination, Cooperation for Equality in the European Union, Transnational Feedback Circle, <http://no-racism.net/tfc>

prijatelj jedne osobe iz grupe nailazi i biva predstavljen drugima. Kod predstavljanja transrodne osobe nekadašnji prijatelj postaje agresivan i transfobičan. Zamrzavanjem i mijenjanjem situacije sudionice radionice isprobale su različite protustrategije. Strategije preživljavanja koje su primijenjene odn. razrađene za vrijeme igre uloga:

- druge zamoliti za pomoć kada je transrodna osoba napadnuta;
- kao grupa ustati protiv agresora/ice bez da je napadnuta osoba zatražila pomoć;
- predstavljanje od strane drugih (preferiranim imenom i zamjenicom).

Strategije koje smo primjenile i/ili razradile u nekim situacijama mogu biti korisne a u nekim to nisu. Kontekst, prostor i atmosfera uvijek su važne kategorije – i to ne samo u fobičnim situacijama. Ali posebno u nasilničkim situacijama osobe vrlo često moraju same odlučiti koje se strategije preživljavanja u pojedinoj situaciji mogu primijeniti i koje mogu dovesti do samoosnaženja. Prvim dvjema protustrategijama je zajednička ideja da grupa može biti jača nego pojedina osoba. Šutnja i nedjelovanje mogu su-konstruirati i učvrstiti heteronormativnu nasilnu situaciju. Kao što smo već napomenule diskriminacija se ne tiče samo diskriminiranih.

U prvom primjeru napadnuta osoba branila je sebe pitajući druge za pomoć a u drugom su osobe koje su dio nasilne situacije reagirale bez da je pomoć od njih zatražena. Obje strategije osnažile su napadnutu osobu (Nisam sam/sama!). Intervencijom od strane grupe odgovornost za antidiskriminirajuće reagiranje preuzeo je barem mali dio društva. To je možda objašnjenje zašto se u igri napadnuta osoba nije osjećala napuštenom ali napadač/ica odjednom je. Da članovice grupe nisu intervenirale to bi izazvalo dvostruku diskriminaciju: prvo kroz napadačicu, a drugo šutnjom i nedjelovanjem od strane ostalih. To bi potvrdilo i ojačalo samu diskriminaciju na individualnoj i strukturalnoj razini.

Predstavljanje neke osobe imenom kojim ona želi biti nazivana te obraćanje toj osobi odabranim zamjenicama druge su protustrategije koje su razrađene u igri uloga i za vrijeme diskusije nakon igre uloga. Te strategije transrodnim osobama daju potvrdu i autorizaciju od ostalih, odnosno od javnosti. Važnost te strategije leži u tome što ljudi često ne vjeruju u pojedinačna mišljenja i ne poštuju pojedinačne želje već suizvode (npr. rod, etnicitet) na način na koji to čini većina. Kako se rod konstruira u svakoj diskurzivnoj akciji te kako binarni rodni sustav ima vrlo veliku društvenu moć, rodno različite osobe moraju konstruirati samie sebe te im je u diskurzivnim akcijama uvijek iznova potrebna su-

konstrukcija odabranog roda od strane drugih, posebno ako ne 'prolaze' ili ne žele 'prolaziti' kao muškarac ili žena. Često referiranje preferiranim zamjenicama strategija je koju često primjenjuju prijateljice transrodnih osoba kako bi u prostoru koji je određen binarnim rodnim sustavom naglasile i su-konstruirale odabrani rod. To pokazuje utjecaj i osnažujući karakter su-konstruiranja i naglašavanja odabranog roda u diskurzivnim djelovanjima na lingvističkoj razini.

Isto tako, protustrategije su razrađivane za vrijeme diskusije nakon igre uloga. Tako se npr. željeni rod u samom početku neke situacije može jasno naglasiti tako što se transrodna osoba predstavi svojim željenim imenom i ako to govorni jezik dozvoljava i rodnim članom. Na njemačkom npr. moguće je predstaviti osobu «*Das ist DER Martin / To je on (muški član) Martin*», ili «*Ich bin DIE Gabi / Ja sam ona (ženski član) Gabi*». Kako su u njemačkom gramatički članovi podijeljeni prema rodovima (ženski, muški, neutralni) moguće je odabrani rod naglasiti isticanjem muškog, ženskog ili neutralnog člana. Tu strategiju mogu koristiti transrodne osobe za sebe (samokonstrukcija) ili je mogu koristiti prijateljice i druge (su-konstrukcija).

Strategije za osnaživanje

U radionici smo radile s dvije metode – sakupljanje FSB i isprobavanja nekoliko strategija protiv fobičnog nasilja. Isprobavanja protustrategija u okviru igre uloga može biti vrlo osnažujuće u smislu isprobavanja situacija u kojima neka strategija može uspjeti a u kojima ne. Tokom igre uloga sudionice su između ostalog pokušale flert s napadačem. Temelj te strategije bila je zamisao da će napadač biti šokiran kada ga dodirne transrodna osoba i da će otići. U našoj igri ta strategija nije uspjela. Napadač je ojačao još više i postao je još agresivniji na seksualnoj razini.

Vrlo nam je važna bila mogućnost isprobati strategije koje uspijevaju, strategije koje mogu biti uspješne te one koje ne funkcioniraju. U stvarnom životu važno je poznavati strategije koje pomažu podčinjenoj osobi kao i one koje više odmažu nego što pomažu. Tako se može izbjeći da napadač/ica postane agresivnija nego što već jest te da ga/ju se ojača umjesto osobe koja je napadnuta.

Čini se da je sakupljanje rečenica «koje više ne želimo čuti» za marginalizirane osobe pa tako i za transrodne osobe dobra strategija za osnaživanje. Isto tako ta je strategija pogodna za shvaćanje i učenje osoba koje u dotičnom kontekstu nisu marginalizirane. To je ponovno potvrdila radionica na konferenciji Transgresija roda. Sada želimo prikazati mnogobrojne FSB koji su sakupljeni na radionici:

Kako izgledaju tvoje genitalije?
Kakve genitalije bi želio/željela?
Želiš li zaista penis?
Ti si transrodna osoba? – Ah, poznajem nekog ko je gej.
Oh, ali ti si (bila) tako ženstvena!
Tu si krivo! (Izjava u WC-u, muškom i ženskom.)
Ali ti si (bila) tako draga djevojka!
Nisi ni prava *butch*.
Samo si zbunjen / zbunjena!
Želiš odstraniti grudi? Ali tako su lijepe!
Što je trans?
Kakav je te osjećaj biti transrodna osoba?
Ako su spol i rod samo konstrukcije, zašto želiš tranziciju?
Ako se pokušaš sprijateljiti s tvojim tijelom, to će te proći.
Što? Želiš biti MUŠKARAC?
Ako se želiš jebati s dečkima, zašto to ne činiš kao cura?
Oh, uvijek ćeš biti Lisa za mene.
On je bio... ona je bila... ah, što bilo da bilo...
Justus je rekla, da...
Ne osjećam se kao žena. – Oh, želiš biti muškarac?
ŽELIŠ biti muškarac?
To nije prirodno.
Operirati zdravo tijelo je bolesno!
Ti si muškarac?
Ti si trans? To je radi lošeg utjecaja urbane queer scene.
Previše se upuštaš u temu svog istraživanja.
Čitao / Čitala si previše knjiga o rodovima.
Moraš više voljeti samog / samu sebe!
Samo si previše nesiguran / nesigurna u samog / samu sebe.
Imaš li problema sa seksualnim životom?
Je li stara osoba koju sam poznavao / poznavala pokojna?
Patiš od internalizirane lezbofobije.
I? Koje promjene identiteta slijede?
Ne prihvaćam ideju o trans jer sam protiv rodnih uloga.
Uvijek si htio / htjela biti nešto posebno.
Uvijek sam želio / željela imati seks s nekim tako egzotičnim.
Ne osjećaš se ni kao muškarac ni kao žena? Pa zašto želiš hormone / operaciju itd.?
Dijeljenje prošlosti i sadašnjost u 'on' i 'ona': U školi bila je..., kada je on još bila ona...
Kako su tvoji roditelji reagirali?
Izgubili smo dvije feminističke aktivistkinje! (Dolazi od feminističke aktivistkinje.)
Ti si trans, to znači da želiš postati žena? (Pitanje FTM osobi.)
Izdaješ žensko jedinstvo.
Transrodne osobe su čudaci. Onie se boje potpune tranzicije (koju će na kraju napraviti jer ne mogu živjeti kao transrodne osobe).
(Dolazi od transeksualne osobe.)

Ti si gej? Ali ti si transrodna osoba?

Kako si rekao / rekla da si *genderqueer*, mogu te zvati kako želim.

Kada da ti se počnem obraćati s 'on'?

Možda trebaš još malo vremena za razmišljanje prije nego što odlučiš.

Ali **MORAŠ** znati.

Mnoge od navedenih rečenica ne odnose se samo na transrodne osobe nego npr. i na Crne osobe, migranteice, osobe s posebnim potrebama, itd. Tako pitanjem «Kako ti izgledaju genitalije?» heteroseksualne osobe, gej, transrodne osobe i dr. etnificiraju genitalije Crnih osoba, osoba iz arapskog prostora. Česta je i izjava: «Tvoj je penis sigurno veći nego penis bijelaca». Isto se tako često postavlja pitanje kako se osjeća netko tko nije konforan/na sa svojom okolinom: Kakav je to osjećaj biti transrodna osoba? Kakav je to osjećaj biti Crna osoba? Kakav je to osjećaj biti migrant/ica? 'Prirodnost' je druga konstrukcija koja se vrlo često koristi kada se heteronormativni sustav stavlja u pitanje. «To nije prirodno» često se čuje u kontekstu roda, veza između Crnih i bijelih osoba pa čak i kada se radi o frizuri Crnih žena. Isto tako zamisao da netko može biti zaveden/a teorijama ili knjigama nije rijetka. «Previše čitaš rodnu literaturu» ili «Previše čitaš antirasističku teoriju». Na kraju želimo spomenuti vezu koja se konstruira između seksualnosti i egzotičnosti. Zamisao o 'egzotičnom' seksu temelji se na pričama o 'perverznom' seksualnom ponašanju koje se ne smatra heteronormativnim. To se može odnositi na gej, lezbijke, Crne osobe, transrodne osobe, itd.

U razvijanju i primjeni protustrategija sudionice radionice kretale se su uglavnom na individualnoj razini no strukturalna razina bila je uglavnom prisutna. Te dvije razine povezane su međusobno i u diskursima se svakodnevno konstruiraju iznova. Isto tako te razine određuju svakodnevne diskurse.

Prijevod s engleskog: Vlatka Frketić

Biografska bilješka

Vlatka Frketić je trenerica iz područja antidiskriminacije, antirasizma i osnaživanja. Bavi se aktivističkim i teoretskim radom na području manjinskih prava i pokušava poqueeriti antidiskriminirajući rad.

Persson B. Baumgartinger je doktorant na studiju iz queer lingvistike i bavi se aktivizmom i treninzima na teme trans*, antidiskriminacije i queer teorije.

Društveni konteksti

Dvosmjerni rez: transKirurgija¹ i diskurzivna upotreba estetskog

Anne Koch-Rein

«Drage grudi,
ako vas kirurški odstranim, biste li:
a) se osjećale napuštene,
b) progonile me,
c) to uopće primijetile?»

(Storm Florez)²

Uvod

Prijedlog Judith Butler kako bismo «estetsku kirurgiju trebale razumjeti unutar kontinuuma svih ostalih praksi koje ljudi poduzimaju kako bi održali i očuvali primarne i sekundarne spolne karakteristike» (Butler 2004., 86), primjer je šireg trenda u queer (i/ili) feminističkoj i transrodnoj teoriji, u kojem se transKirurgija povezuje s drugim oblicima tjelesnih modifikacija, osobito s estetskom kirurgijom³. I dok su u prethodnim analizama⁴ ovi pojmovi često suprotstavljani, kako bi se jedan od njih diskreditirao, ili su uspoređivani kako bi se oba pojma kritizirala i odbacila, u ovom je radu povučen protuputež – izjednačeni su kako bi se oba prestala smatrati patološkim pojavama.

Kako bi se utvrdilo pod kojim bi uvjetima ovakva 'estetizacija' značila uspješan korak u ponovnom promišljanju transKirurgije, u ovom su radu, nakon pojašnjavanja i pozicioniranja argumenata njenih zagovornicaka, naznačeni neki od izazova, konteksta i mogućih problema. Izjednačavanje

---

¹ U ovom će se radu, umjesto problematičnih, osporavanih ili ograničenih pojmova poput promjena spola / roda ili operacija promjene spola, koristiti neologizam transKirurgija (osim, naravno, u izravnim navodima), koji označava sve oblike kirurških modifikacija na tijelima transrodnih osoba. Ovim se pojmom pokušavaju pokriti kirurška teorija i praksa različitih trans* pojava i zakomplirati pogrešna shvaćanja o jedinoj magičnoj operaciji kao najvažnijem aspektu transseksualnosti.

² Florez 2004., 111.

³ Igrum slučaja, ova veza je najvjerojatnije potaknula Reeda Ericksona, milijunaša i transmuškarca, koji je 1964. godine osnovao zakladu (EEF) kao potporu pokretima homoseksualnih osoba, transrodnih / spolnih osoba i *new age* pokretima, da financira projekt *Interplast* (*International Plastic Surgery*), u kojem su siromašnoj djeci u Latinskoj Americi i Africi omogućene besplatne korektivne plastične operacije. (Devor i Matte 2004., 187)

⁴ Ovo ne znači da prihvaćam ideju teleološkog razvoja teorije/a, niti da nitko ne izlaže ove argumente u trenutku dok pišem ovaj rad.

transKirurgije i estetske kirurgije ne mora ići na štetu jedne ili obje; naprotiv, može im objema koristiti, osobito u kompleksnijim promišljanjima o dilemama vezanim uz djelovanje, tjelesnost i neprestanu potragu za subverzijom.

Pozicioniranje estetizacije: teorija i tehnologija

Nova diskurzivna upotreba pojma estetski, koja rekonceptualizira transKirurgiju, mora se razumjeti u širem teoretskom kontekstu u kojem se tijelo više ne promatra kao stabilno i kao neupitna biološka datost, već kao mjesto nastajanja i preobrazbe koje nam «može pokazati da su aspekti stvarnosti, za koje smo mislili da nas zarobljavaju, zapravo otvoreni za preobrazbu» (Butler 2004., 217). Tijelo se ne de/konstruira samo u akademskoj zajednici; njegova destabilizacija se dešava i na praktičnom nivou, kroz njegovu povećanu tehnološku prilagodljivost. Kada tijelo postane mjesto spekulacije, praktičnog eksperimentiranja i propitivanja, «prirodni rod i biološki spol» postaju «tek zastarjele kategorije» (Halberstam 1999., 129).

Napuštanjem pojma 'spola', nastao je pojam «društvenog-interakcijskog tijela» koje se «izgrađuje» (Kessler 1998., 132) kroz konstrukciju roda koja se često oslanja na tehnološke intervencije. Ove intervencije su brojne: «rezanje i šivanje tijela, *piercing*, tetovaže, obilježavanje, [...] protetika» (Nataf 1997., 188). Na sličan se način kontekstualizira estetska kirurgija kao «praksa [...] poput [...] *piercinga* nosa, tetovaže i skulptura od kose [...], mjesto izražavanja kulturnih identiteta» (Balsamo 1996., 78). Drugei su, npr. povezali transKirurgiju s *bodybuildingom* (Cromwell 1999., 129) ili estetsku kirurgiju s režimima prehrane i vježbanjem (Kubisz 2003., 24). Judith Butler govori o «tehnologijama tijela (kirurškim, hormonalnim, atletskim)» koje stvaraju «nove oblike roda» (Butler 2004., 203). Judith Halberstam objašnjava neke od razloga i ciljeva ovakvog prizivanja estetskog:

«Ja zbilja smatram da se pojmovi koje smo naslijedile od medicine kako bismo promislilei transseksualnost, promjene spola i spolnu kirurgiju moraju promijeniti. [...] Predlažem da sve dobrovoljne promjene tijela, nastale iz bilo kojih razloga (rekonstrukcije nakon raka ili nesreća, tjelesne invalidnosti, ili nastale zbog problema s rodnim identitetom) nazovemo 'estetskom' kirurgijom» (Halberstam 1999., 130).

Njeno argumentiranje, usmjereno protiv prikazivanja transKirurgije kao nečeg neobičnog, pokušava razumjeti transKirurgiju skupa s drugim promjenama tijela, a kao poseban slučaj naizgled patološkog poremećaja rodnog identiteta, koji je

potrebno liječiti. Zahvaljujući ovakvoj estetizaciji, transKirurgija ne mora tražiti opravdanja ništa više ili manje nego i drugi oblici estetske kirurgije (ili tjelesnih modifikacija ili ne-modifikacija). TransKirurgija postaje, kako to tvrdi Alice Kessler «jednako stvar slobodnog izbora kao i zatezanje kože lica» (Kessler 1998., 122).

Konteksti: sakaćenje, stigma narcisoidnosti, i 'projekt tijelo'

Povezivanje transKirurgije s estetskom kirurgijom, ili njeno shvaćanje u okviru estetske kirurgije nije nova pojava; i ova se veza pokazala višestruko korisnom za argumentaciju.

a) Protiv Boga i Prirode: 'sakaćenje'

Čak i prije velikih rasprava o transKirurgiji u SAD-u, «[David O. Cauldwell je 1949. godine] prikazao operacije promjene spola kao sakaćenje» (Meyerowitz 2002., 105). Ova se optužba koristila (i još uvijek se koristi) kao argument protiv tzv. 'nefunkcionalne kirurgije'. Jay Prosser objašnjava

«kulturnu stigmatizaciju transseksualnosti i pogrešne pretpostavke na kojima počiva: da transseksualnost podrazumijeva brutalno sakaćenje zdravih tijela, i da operacije promjene spola ne utječu na sam spol, već preobražavaju 'normalne' muškarce i žene [...]» (Prosser 1988., 81).

Jedan od razloga zbog kojih su optužbe o sakaćenju nevjerojatno ustrajne je židovsko-kršćansko konceptualiziranje tijela kao «božanske kreacije» (Kubisz 2003., 86) na kojem se temelje; a koje je očito kad npr. Jacob Hale tvrdi da je transKirurgija «grieh» (Hale 2002., 252). Međutim, postoje i svjetovnije verzije protesta protiv sakaćenja. One se ne odnose isključivo na praksu transKirurgije, iako su u ovom slučaju najglasnije, zbog toga što «u znatno većoj mjeri zadire u kompleksno, intimno i posebno područje spola» (Prosser 1988., 81). Mnogi drugi oblici 'petljanja po' tijelu, poput estetske kirurgije, bi se također mogli percipirati kao 'pretjerivanje', i remećenje ideja o prirodnoj (bogom-danoj) ljepoti (Haiken 1997., 254).

Retorika samosakaćenja je jedno od mjesta na kojem se transKirurgija poklapa sa širokim spektrom drugih oblika tjelesnih modifikacija, na njihovom zajedničku štetu. Ako bi se u ovom kontekstu transKirurgija nazvala estetskom, to bi značilo da je riječ o grešnom i 'neprirodnom' sakaćenju; pa je razumljivo da neki aktivistkinje za prava trans* osoba zaziru od upotrebe ovog pojma.

b) Što znači ime? Estetska stigma, estetski troškovi

Na žalost, kulturne kritičarke često ne propituju, ili čak i podržavaju, oštru razliku između pojmova 'plastična kirurgija', koji se koristi u medicinskom žargonu, i u kojoj «se koristi 'rekonstruktivna' kirurgija kako bi se popravile katastrofalne, urođene ili rakom izazvane deformacije, i 'estetska' (ili kozmetička) kirurgija, koja je uglavnom stvar slobodnog izbora» (Balsamo 1996., 58). Ova se podjela često koristi kako bi se istakla dostojanstvenost plastične kirurgije, za razliku od estetske. Međutim, u stvarnosti je ovakva podjela jako nestabilna, i ovisi o tome tko smatra da je kirurški zahvat koristan ili 'medicinski opravdan', i zbog kojih razloga. Uzmimo za primjer slučaj u kojem «kirurg koji obavlja transrodne operacije [...] uskače» kako bi izveo rekonstrukciju «da bi pacijentica sličila na muškarca» (Baird 2002., 261) umjesto 'lažnih cica' nakon mastektomije kao posljedice raka. Ovaj slučaj u potpunosti izokreće ideju o čvrstoj podjeli na rekonstruktivno i estetsko. Razlika između estetskog i rekonstruktivnog je i «moralne» prirode (Rubin 2003., 60). Jay Prosser objašnjava da je moralna podjela zapravo «površinska»: «'Estetsko' podrazumijeva veću površnost, kao da estetska kirurgija zahvaća u još 'površniju' površinu osobe» (Prosser 1988., 82). I čak je i danas, kada su primjena i prezentiranje estetske kirurgije u porastu, još uvijek prisutna «stigma povezana s dobrovoljnom operacijom» (Rubin 2003., 61), i «stigma narcisoidnosti» (Haiken 1997., 7), kako je naziva Haiken. Ona tvrdi da je ova stigma uglavnom nestala; međutim, ja tvrdim da je još uvijek prisutna i da se i dalje strateški koristi kako bi se razlikovale prihvatljive od neprihvatljivih, i prirodne od neprirodnih (želja) za promjenom tijela. Skrivena je u mješavini voajerskog užitka u promatranju nakaza i želje za promatranjem ljepote kako se stvara na tijelu, koja motivira nebrojene televizijske emisije o estetskoj kirurgiji u SAD-u (i u Njemačkoj). Granica podjele je promjenjiva i upitna, i upravo zahvaljujući tome se može poigravati njenim diskurzivnim značenjem.

Podjela na 'dobrovoljno' / estetsko i rekonstruktivno ima i važnu financijsku (a time ujedno i stratešku) dimenziju. Povezivanje transKirurgije s «estetskom omogućava mnogim tvrtkama za zdravstveno osiguranje da koristeći ovakvu klasifikaciju, izbjegnu odgovornost za plaćanje troškova» (Prosser 1988., 81). TransKirurgija je općenito jako skupa, iako se cijene različitih postupaka znatno razlikuju. Međutim, ako tvrdimo da je transKirurgija estetska, kako bi je se prestalo smatrati patološkom i monstroznom pojavom, u opasnosti smo da je učinimo financijski nedostupnom još većem broju ljudi. Judith Halberstam ovako vidi ovaj problem:

«Kao i uvijek, kapitalistički odnosi mijenjaju diskurzivne

učinke na neočekivane načine. Smatram da ne bismo trebalei odustati od estetizacije transseksualnosti kako bismo udovoljilei tvrtkama za zdravstveno osiguranje. Naprotiv, trebamo tvrditi da se estetsko ne može odvojiti od 'zdravlja'; a osim toga, ove tvrtke ne bi trebale biti te koje određuju razlike» (Halberstam 1999., 133, fusnota 11).

Judith Butler smatra da će se žene koje su preživjele rak dojke i transseksualne osobe udružiti «i tražiti od osiguravateljskih tvrtki da priznaju ulogu autonomije u proizvodnji i održavanju primarnih i sekundarnih spolnih karakteristika» (Butler 2004., 86). Iako se za ovakvo udruživanje na prvi pogled čini da je na strani 'rekonstrukcije'; njegovo insistiranje na ulozi autonomije također destabilizira i politizira samu podjelu⁵.

c) Primamljivost samoostvarivanja: komercijalizacija 'projekta tijelo'

Iako je tvrdnja Elizabeth Haiken da je stigma narcisoidnosti uglavnom nestala, vjerojatno pretjerana, danas estetska kirurgija ima snažnu potporu većine. Pojava koju je Gesa Lindemann nazvala «'igranjem' s tijelom (Lindemann 1993., 142) se danas javlja kao neoliberalna retorika individualizirane odgovornosti za samoostvarivanje i upravljanje samim sobom, i kao filozofija 'projekta tijelo', koja «se temelji na ideji tijela kao obradivog, fleksibilnog, plastičnog i prilagodljivog» (Kubisz 2003., 10). Kubisz tvrdi da se u «potrošačkoj ideologiji posebno naglašava održavanje tijela i fizički izgled» (Kubisz 2003., 8).

Retorika slavljenja estetske kirurgije proizvodi «samodisciplinirajuća tijela čija se vrijednost određuje u usporedbi s idealom posredovanog tijela» (Kubisz 2003., 20); dok istovremeno estetsku kirurgiju prezentira uz pomoć privlačnih i naizgled oslobađajućih pojmova poput kontrole nad vlastitim tijelom i sudbinom, fleksibilnosti, upravljanja samim sobom i vlastite 'tržišne' vrijednosti. Ova iluzija individualne slobode prikriva važna kulturna (kao i financijska, itd.) ograničenja. Ipak, «sloboda izbora i projekta tijelo funkcionira isključivo u jasno određenom prostoru» (Kubisz 2003., 33).

U naporima za estetizacijom transkirurgije moramo biti oprezniji kad je riječ o primamljivosti 'projekta tijelo', kako ne bismo prešli s otvorenog osuđivanja na slavljenje transoperacija, zanemariivši njihovu društvenu uvjetovanost. Henry Rubin navodi da tjelesne modifikacije prilikom operacija promjene ženskog spola u muški

⁵ Ova tvrdnja postaje još jasnija u kontekstu apsurdnih primjera, koje navodi Judith Butler, o borbi da se prilikom plaćanja zdravstvenog osiguranja odvoje različite opcije prilikom operacija dojki. Vidi Butler, 2004., 85.

«nisu tek verzija radikalne slobode u kojoj 'možeš učiniti sam/a što hoćeš' ili individualnog nihilizma koji negira sve kulturne norme koje se odnose na rod, tjelesnost i identitet. Riječ je o kontekstualiziranom projektu autentičnosti utemeljenom na principima i zahtjevima za priznanjem u modernom društvu» (Rubin 2003., 15).

Ako se na jednom kraju spektra koji se može upotrijebiti u diskursu o transKirurgiji nalaze snovi o radikalno slobodnom samoostvarivanju, na njegovom se drugom kraju nalazi potpuno znanstveno negiranje trans* aktivnosti i trans* subjekata.

TransKirurgija je za 'žrtve roda'?

Knjiga Bernice L. Hausman Changing Sex poznata je akademska feministička kritika transseksualnosti; i dobar je primjer negativne argumentacije izvedene na temelju povezivanja transKirurgije i estetske kirurgije. Bernice Hausman smatra da je temeljni problem transseksualnosti njena uvjetovanost medicinskim diskursom i tehnologijom⁶. Ona transseksualnost svodi na dvadesetstoljetni tehnološko-medicinski problem koji zaslužuje kritiku⁷. Njoj su kirurgija i transseksualnost zapravo ista stvar, i kirurgija tu predstavlja problem⁸. Stoga ne čudi što se ona koristi pretpostavkom da su čitateljice upoznatie s feminističkom kritikom estetske kirurgije kako bi problematizirala ideju transseksualnih osoba i 'konstruiranih' pacijenataica:

«Znanje javnosti o medicinskom napretku i tehnološkim mogućnostima stvara situaciju u kojoj se pojedince mogu smatrati podobnim subjektima određenih medicinskih zahvata; i na taj način sudjelovati u konstrukciji sebe samih kao pacijenataica. Ovo je osobito točno u slučajevima dobrovoljnih kirurških zahvata, poput estetske kirurgije» (Hausman 1995., 23).

Kako bi kritizirala transKirurgiju, Bernice Hausman ismijava 'nefunkcionalne' / estetske zahvate (zbog njihovog [trivijalnog?] fokusiranja na 'sreću pacijenataica'):

«'Sreća pacijenataica', inače varljiva reakcija, postala je

---

⁶ Ovaj je argument prisutan u cijeloj knjizi, vidjeti npr. Hausman 1995., 3.

⁷ Ona je itekako jako kritična, iako neuvjerljivo izjavljuje: «Iako sam u konačnici kritična prema pojavi transseksualnosti, nadam se da je jasno da ja ne osuđujem (niti mogu osuđivati) same transseksualne osobe» (Hausman 1995., 3). Riječ «osuđujem» je ovdje osobito važna.

⁸ Skeptične osobe će možda biti sklonije locirati problem negdje drugdje – na primjer, u strogom rodnom sustavu utemeljenom na binarnoj opoziciji muško-žensko, koja se izvodi na temelju tjelesnih obilježja.

znak uspješnog estetskog zahvata, budući da se ne može tragati za nekim funkcionalnim ciljem. Zamislite da je u operaciji srca ili čak samo u odstranjenju zadebljale kože osnovni cilj 'sreća pacijenataica'» (Hausman 1995., 58).

U transfobičnoj⁹ lakanovskoj interpretaciji, ona tvrdi da se «rodnim identitetom 'prikrija' želja za samoizgradnjom» (Hausman 1995., 138), i optužuje transseksualne osobe da se koriste «semiotikom roda, u smislu simulacije, kako bi prekršile zakon o seksualnim razlikama, po kojem bi one trebale prihvatiti i prilagoditi se seksualnim značenjima njihovih prirodnih tijela» (Hausman 1995., 192). Iako kritizira prethodne tekstove, poput teksta Janice Raymond zbog njihove «nostalgije za 'prirodnim' ili 'originalnim' ženskim tijelom» (Hausman 1995., 10), ona sama smatra tijelo romantičnim glasnikom otpora, koji postavlja granice «plastičnim ideologijama» (Hausman 1995., 66). Bernice Hausman smatra da je rodni identitet tek retoričko pokrće za istinsku želju transseksualnih osoba (koje su za nju glavni krivci), a to je «samoizgradnja» i «antihumanizam tehnološke samokonstrukcije» (Hausman 1995., 174). Međutim, ona smatra da se tijelo, srećom, 'suprotstavlja' ovakvim 'pogrešnim' pokušajima izgradnje i 'simulacije', «što je, na primjer, očito u stalnim problemima plastičnih kirurga pri pokušajima konstruiranja penisa, i u šutnji medicinske struke o problemima vaginoplastike [...]» (Hausman 1995., 200). Utjelovljeni subjekt nije taj koji djeluje; naprotiv, samo tijelo postaje subjekt otpora. Kad tijela pružaju otpor, obično priroda ima zadnju riječ. Stoga ne čudi što Bernice Hausman ne vjeruje u tranziciju¹⁰, ili postojanje transseksualnosti, nego vjeruje u «materijalne razlike među spolovima» (Hausman 1995., 69).

Temeljna postavka anti-kirurškog stava Bernice Hausman je sljedeća: naivno vjerujući da se mogu 'izgraditi' u savršena rodna tijela 'suprotnog spola', «transseksualne osobe postaju žrtve roda. [...] Onei samei sebe proizvode kao simulakrume seksualne razlike» (Hausman 1995., 140).

Kad je riječ o kirurgiji, naravno da transseksualne osobe nisu jedine za koje se sumnja da su žrtve ili su proglašene žrtvama: «Tko su tisuće žena koje odluče kirurškim zahvatom poboljšati svoja 'nesavršena' tijela? Jesu li one žrtve muškog pogleda[...]?» (Kubisz 2003., 32). U sljedećem se poglavljju

⁹ Jason Cromwell ju zgodno naziva «raymondističkom feminiskinjom» (Cromwell 1999., 9), i ona uistinu potvrdno navodi kontroverzna i kritizirajuća stajališta Janice Raymond (poznate autorice knjige *The Transsexual Empire*) o transrodnosti.

¹⁰ Poput bolničara kojeg opisuje Link: «Nije da on nije vjerovao u moju bol, već u to da imam jaja. [...] Međutim, u ovom slučaju ta druga osoba ima mali jebeni problem sa stvarnošću. Malo čudo kirurgije je zapravo način na koji kirurg može uzeti tvoj mentalni problem i presaditi ga nekome drugom. Bolničar je pokušavao odbaciti transplantat» (Link 2002., 90).

nastavljam baviti problemom djelovanja osobito kroz razmatranje nekih feminističkih akademskih reakcija na estetsku kirurgiju.

Estetska kirurgija: feminizam, djelovanje, i politizirano tijelo

Žensko djelovanje i ženski subjekti su tradicionalno ugroženi u našoj kulturi trajne muške dominacije. Stoga je pitanje djelovanja osobito problematično i važno u brojnim feminističkim pokušajima analize estetske kirurgije. Čini se da postoji opće prihvaćeni konsenzus da su u određenoj perspektivi

«feminizam i estetska kirurgija nerješivo suprotstavljeni: estetska kirurgija predstavlja kapitulaciju pred kulturnim ideologijama i mitovima o ljepoti koji kroz povijest viktimiziraju žene, dok feminizam [...] osnažuje žene kako bi se suprotstavile takvim pritiscima» (Haiken 1997., 274).

Međutim, poprilično je problematično što ovakva tvrdnja znači za djelovanje osoba koje su se podvrgavale ovakvim zahvatima. Kathy Davis se nije sviđala «popratna tendencija među feministkinjama da ovakve pacijentice tretiraju tek kao zabludjele ili prevarene žrtve» (Davis 1999., 455). U svojem je istraživanju ona predstavila estetsku kirurgiju kao «kompleksnu dilemu» (Davis 1999., 456) i pokušala napraviti kompromis, kako bi sačuvala određeni stupanj ženske aktivnosti na individualnom nivou, istovremeno kritizirajući društvene norme ljepote: «Teško bi bilo zamisliti da estetska kirurgija uključuje i prihvaćanje i otpor» (Davis 1999., 463). Za razliku od kritike koja podrazumijeva postojanje snažne društvene potpore estetskoj kirurgiji, od koje kritičarke trebaju zaštititi žene, Davis je otkrila da su se njene ispitanice često odlučivale na estetsku kirurgiju «[...] usprkos popriličnom otporu drugih» (Davis 1999., 460).

Neke teoretičarke tvrde da, ako s određenih feminističkih stajališta, 'predavanje' idealima ljepote i kirurškim zahvatima ženu čini žrtvom bez prava na djelovanje, onda bi suprotno trebalo biti točno: jedna vrsta tjelesnosti nas čini žrtvom, druga nas čini revolucionarkama. Na ovaj način tijelo postaje mjesto na kojem se očituje feministička praksa, na kojem ona prolazi kulturnu kritiku, i za koju bi se trebalo boriti «da bi se zanimanju za feminističku praksu vratilo njeno središnje mjesto u feminističkoj politici»¹¹ (Bordo 1997., 104).

Nedostatak izbora koji proizvodi ovakav oblik

---

¹¹ Na sličan način Sandra Lee Bartky tvrdi da «će se ženstvenost kao određeni 'stil tjelesnosti' morati prevladati, u smjeru nečega potpuno drukčijeg; ali ne muškosti, koja je u većini slučajeva tek njena suprotnost, već u smjeru neslućene transformacije ženskog tijela» (Bartky 1997., 147).

feminističkog nadzora je jedan od problema koji nastaju prilikom zahtjeva za totalno politiziranim (ili politički totalitiziranim) tijelom. Onei su tako u opasnosti da ponovno upadnu u zamku kontraproduktivnog pojednostavljanja, po kojem se djelovanje i politika jasno materijaliziraju i očitavaju na tijelu. Kao što pokazuje borba jedne struje lezbijskog feminizma «oko definicije lezbijskog tijela» (Creed 1999., 122), ideja da postoje ispravni načini izražavanja vlastitog prihvaćanja roda i tjelesnosti se pokazala prejednostavna, normativna i opresivna, i uvijek je išla na ruku onima kojei su trebalei uložiti najmanje napora u prilagođavanje najnovijem idealu. Normativne ideje o tjelesnoj praksi prestaju biti popularne i zbog njihove tendencije da podržavaju naturaliziranu binarnu podjelu spola. Ann Balsamo stoga predlaže «da bi feministkinje trebale napustiti romantične predodžbe o 'prirodnom' tijelu – predodžbe koje nas navode na tvrdnju da je kirurški promijenjeno lice neminovan znak potlačenosti subjekta» (Balsamo 1996., 79).

Mnogim feministkinjama estetska kirurgija predstavlja oblik rodnog potlačivanja, «društveni pritisci koji se vrše na žene preko njihovih tijela – osobito kroz kulturne norme ljepote» (Davis 1999., 458). Rodna dimenzija estetske kirurgije se s ovog stajališta čini poprilično jednostavna i jasna: «Žene su često ciljani i poželjni subjekti [...] a muškarci su često ti koji vrše operacije» (Balsamo 1996., 58).

Iako su ovakvi 'brojčani podaci o spolovima' možda još uvijek donekle statistički točni, oni zanemaruju ili marginaliziraju do kojeg su stupnja i muška tijela postala izložena operacijama (Kubisz 2003., 25). Osim toga, ovakva binarna analiza dovodi do generalizacija koje ne uključuju trans* perspektive. Na primjer, što znači rečenica poput ove: «Različito tretiranje rodnih tijela pokazuje da značenje postojanja ili nedostatka bilo koje tjelesne karakteristike varira ovisno o rodu tijela na kojem se nalazi» (Balsamo 1996., 69), ako je, kao što je slučaj u transKirurgiji, upravo rod tijela objekt kirurškog nastanka / nestanka tjelesne karakteristike? I koga sve možemo uvrstiti u potlačenu kategoriju 'ženskog tijela' – transmuškarca, transženu, oboje, ili niti jedno? Sigurno da su kritičarke u pravu kad uočavaju da postoji rodna dimenzija estetske kirurgije / tjelesnih modifikacija. Međutim, ona je daleko kompleksnija i promjenjivija nego što to neki žele priznati.

Razumijevanje transKirurgije kao estetske mora ići u oba smjera, kako bismo mogli ponovno promisliti dobro poznati smjer onoga što Kubisz zove «pitanje ili/ili»: ili potlačivanje ili oslobađanje koje «ne uzima u obzir specifičnosti konteksta u kojem se odvija estetska kirurgija» (Kubisz 2003., 32). Uz sličnu «neminovnu binarnost rasprave o tome jesu li transseksualne operacije redundantne» (Halberstam 1999., 130) u vezi s transKirurgijom, raspravi o estetskoj kirurgiji bi mogao koristiti stav

Henryja Rubina «da transseksualnost nije nužno niti hegemonijska niti subverzivna u odnosu na rod» (Rubin 2003., 173).

Ako je i u estetskoj i transKirurgiji¹², tj. 'estetskim kirurgijama' u širem smislu, riječ o izražavanju identiteta, i ako je nemoguće napraviti temeljnu razliku između kirurških i drugih 'tehnologija tijela', onda bi se cjelokupna ideja o 'dobrovoljnoj osnovi' ovih kirurških praksi trebala preispitati. Jamison Green piše da je «tijelo mjesto u kojem živimo i kroz koje komuniciramo s drugima» (Green 2004., 95), i da tu nije riječ o slobodnom izboru. Kroz identitet, osobnost, i tijelo postajemo dio zamršene mreže značenja koju ne možemo izbjeći, već se u njoj možemo snalaziti unutar nevjerojatno male granice razumijevanja. Judith Butler objašnjava zbog čega nas pitanje djelovanja, ako se postavi prejednostavno, ne može dovesti do zadovoljavajućeg odgovora: «Ako i imam pravo na djelovanje, ono mi pripada na osnovu činjenice da me određuje društvo, koje sama nisam izabrao». I ne samo da je «djelovanje razdirano paradoksom» (Butler 2004., 3), i tijelo je društveno konstituirano: «Tijelo ima neminovnu društvenu dimenziju; konstituirano kao društvena pojava u javnoj sferi, moje tijelo i jeste i nije moje» (Butler 2004., 21).

Binarna podjela na 'hegemonijsko ili subverzivno' je beskorisna, jer polazi od pretpostavke da se tjelesne modifikacije ili 'prirodna', naizgled ne-modificirana tijela mogu sama po sebi klasificirati kao jedno ili drugo, i da se politika i djelovanje mogu očitati s tijela. Međutim, ako tijelo nije podvrgavano operaciji, to automatski ne znači otpor (niti znači da je ono zbog toga manje 'tehnološko' ili 'dobrovoljno'), kao što ni kirurška modifikacija nije očit znak pokoravanja i statusa «žrtve». Gayle Salamon iznosi koristan prijedlog da ne bismo trebale razmatrati tjelesnost ili tjelesne modifikacije same po sebi, nego bi bilo važnije razmotriti njihova proživljena značenja i njihove transformacije kroz insistiranje na «načinima življenja» tijela (Salamon 2004., 120) – «kanonskim, opozicijskim» (Kubisz 2003., 98) i onima koji nadilaze ovu razliku.

Dvosmjerni rez

Nova diskurzivna upotreba estetskog izokreće uobičajeno shvaćanje ovog pojma, po kojem je estetsku kirurgiju većina kritizirala zbog sakaćenja ili narcisoidnosti, a bila je osuđivana i od strane nekih feministkinja. Zastupnice ove nove estetizacije se oslanjaju na ideju da je shvaćanje transKirurgije kao estetske dvosmjerno, ili, ako želimo ostati u okviru kirurškog

---

¹² Kathy Davis smatra da je «estetska kirurgija intervencija u identitet» (Davis 1999., 460); kao što i Henry Rubin, govoreći o transseksualnim osobama, naglašava «važnost tjelesnih oznaka prilikom određivanja identiteta» (Rubin 2003, 151).

diskursa, riječ je o dvosmjernom rezu. Onei kao da govore: «Što ako zbilja postoji dobar razlog da konceptualiziramo estetsko na način da u njega uključimo i transKirurgiju?». Čini se da ovakva veza može relativizirati i estetsku kirurgiju (u užem smislu te riječi) i transKirurgiju, i na paradoksalan ih način istovremeno učiniti i više (kao tehnologija identiteta ona prestaje biti beznačajna) i manje (kad se odnosi na *bodybuilding*, onda ne znači sakaćenje) ozbiljnima. Ona bi mogla i okončati omalovažavajući diskurs o neobičnosti trans* osoba, koji je naličje različitih vrsta kontrole kojima su izložena trans* tijela¹³. On od nas traži da priznamo na koje su načine i tjelesnost i djelovanje društveno konstituirani, nestabilni, i tehnološki posredovani, i da se oprostimo od romantičnih ideja i/ili ideja o 'prirodnom' tijelu.

Na kraju krajeva, moglo bi se desiti da grudi Storm Florez uopće ne primijete.

Prijevod s engleskog: Kristina Grgić

Bibliografija

Baird, Wally. «Disorderly Fashion.» GenderQueer: Voices From Beyond the Sexual Binary. ur. Joan Nestle, Clare Howell i Riki Wilchins. Los Angeles, New York: Alyson, 2002. 260-262.

Balsamo, Ann. «On the cutting edge.» Technologies of the Gendered Body. Durham: Duke UP, 1996. 56-80.

Bartky, Sandra Lee. «Foucault, Femininity, and Patriarchal Power.» Writing on the Body. ur. Katie Conboy, Nadia Medina i Sarah Stanbury. New York: Columbia UP, 1997. 129-151.

Birkle, Carmen. «Barbies without Underpants.» Sexualities in American Culture. ur. Alfred Hornung. Heidelberg: zima, 2004. 161-171.

Bordo, Susan. «The Reproduction of Femininity.» Writing on the Body. ur. Katie Conboy, Nadia Medina i Sarah Stanbury. New York: Columbia UP, 1997. 90-110.

Butler, Judith. Undoing Gender. New York, London: Routledge, 2004.

Creed, Barbara. «Lesbian Bodies.» Feminist Theory and the Body. ur. Janet Price i Margrit Shildrik. New York: Routledge, 1999. 111-124.

Cromwell, Jason. Transmen & FTMs: Identities, Bodies, Genders & Sexualities. Urbana, Chicago: U of Illinois P, 1999.

Davis, Kathy. «'My Body is My Art': Cosmetic Surgery as Feminist Utopia?» Feminist Theory and the Body. ur. Janet Price i Margrit Shildrik. New York: Routledge, 1999. 454-465.

Devor, Aaron H. i Nicholas Matte. «One Inc. And Reed Erickson.» GLQ 10.2 (2004.). 179-209.

Florez, Storm. «Dear Breasts.» From the Inside Out: Radical Gender Transformation, FTM and Beyond. ur. Morty Diamond. San Francisco: Manic D Press, 2004. 111f.

¹³ U vezi 'različitih' kritičkih pristupa s mnoštvom različitih ideja usporediti: Hale 2002., 252.

- Green**, Jamison. Becoming a Visible Man. Nashville: Vanderbilt UP, 2004.
- Haiken**, Elizabeth. Venus Envy: A History of Cosmetic Surgery. Baltimore i London: Johns Hopkins UP, 1997.
- Halberstam**, Judith. «F2M: The Making of Female Masculinity.» Feminist Theory and the Body. ur. Janet Price i Margrit Shildrik. New York: Routledge, 1999. 125-133.
- Hale**, C. Jacob. «Whose Body Is This Anyway?» GenderQueer: Voices From Beyond the Sexual Binary. ur. Joan Nestle, Clare Howell i Riki Wilchins. Los Angeles, New York: Alyson, 2002. 250-252.
- Hausman**, Bernice L. Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender. Durham i London: Duke UP, 1995.
- Kessler**, Suzanne J. Lessons from the Intersexed. 1998. New Brunswick: Rutgers UP, 2002.
- Kubisz**, Marzena. Strategies of Resistance: Body, Identity and Representation in Western Culture. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2003.
- Lindemann**, Gesa. Das Paradoxe Geschlecht: Transsexualität im Spannungsfeld von Körper, Leib, Gefühl. Frankfurt/Main: Fischer, 1993.
- Link**, Aaron. «Freaks.» GenderQueer: Voices From Beyond the Sexual Binary. ur. Joan Nestle, Clare Howell i Riki Wilchins. Los Angeles, New York: Alyson, 2002. 90-93.
- Meyerowitz**, Joanne. How Sex Changed: A History of Transsexuality in the United States. Cambridge/Mass., London: Harvard UP, 2002.
- Nataf**, Zachary I. «Skin-flicks.» Eight Technologies of Otherness. ur. Sue Golding. London, New York: Routledge, 1997. 172-189.
- Prosser**, Jay. Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality. New York: Columbia UP, 1988.
- Rubin**, Henry. Self-Made Men: Identity and Embodiment among Transsexual Men. Nashville: Vanderbilt UP, 2003.
- Salamon**, Gayle. «The Bodily Ego and the Contested Domain of the Material.» differences 15.3 (jesen 2004.): 95-122.

Biografska bilješka:

Anne Koch-Rein studira američke studije i rodne studije na Sveučilištu Humboldt u Berlinu, u Njemačkoj i trenutno piše magistarski rad pod naslovom 'Passing' Moments: FTM – bodies in contemporary transgender photography (Trenuci 'prolaženja': FTM – tijela u suvremenoj transrodnoj fotografiji). Imalao je sreću da u sklopu razmjene studenata provede akademsku godinu 2003./2004. na Kalifornijskom sveučilištu San Diego. Osim queer studija i pitanja transrodnosti, zanima je/ga sve veći niz tema, od američke književnosti i kulture 20. i 21. stoljeća do roda i prava.

Transrodnost danas: usporedivi ženski maskuliniteti

Judith Halberstam

U ovom radu želim kombinirati modele iz moga istraživanja o 'ženskom maskulinitetu' s jedne strane i 'queer prostoru' s druge, i predložiti nove modele proučavanja erotskih praksa, rodnih utjelovljenja i različitih spolnih identiteta takozvanih 'lezbijki' i FTM 'transrodnih' osoba u različitim kulturnim kontekstima. Interkulturalni modeli seksualnosti i roda mogu biti iznimno korisni prilikom denaturaliziranja euro-američkih ideja o tijelu, zajednici i njihovoj povezanosti; međutim, poznato nam je da se oni, na žalost, često koriste kako bi se euro-američki modeli prikazali kao suvremeni i liberalni, a ostali oblici queer / homoseksualne žudnje kao anakroni. Neke od pogrešaka koje su počinile antropoložkinje roda i seksualnosti prilikom proučavanja roda i spolne različitosti u ne-zapadnim kontekstima mogu se izbjeći primjenom različitih metoda utvrđivanja sličnosti ili razlika među različitim modelima. Dok, na primjer, ne želimo pretpostaviti da postoji bilo kakva posebna sličnost između *tomboys* u Indoneziji i 'lezbijki' sa Srednjeg Zapada na sjevernoameričkom kontinentu, iznenadila bi nas činjenica da, ako koristimo drukčiji kriterij usporedbe, poput urbane rodne različitosti ili ruralne rodne različitosti, možemo uočiti određene strukturalne sličnosti. Možemo li se, dakle, maknuti od isključivo nacionalnih modela razumijevanja rodne različitosti? Tako je, na primjer, nekoliko istraživanja pokazalo da u mnogim ruralnim zajednicama u Rusiji, istočnoj Europi i dijelovima indijskog potkontinenta postoje djevojčice koje su odgajane kao dječaci kada bi za rad na farmi trebala muška radna snaga. Ovi bi se 'muškarci' ili 'supruzi' trebali proučavati u njihovom međusobnom odnosu, a ne u odnosu na urbane *bois* u SAD-u.

Usporedivi ženski maskuliniteti

Kad sam pisala knjigu Female Masculinities nisam krenula od pretpostavke da je 'ženski maskulinitet' isključivo euro-američka pojava; međutim, nisam raspolagala potrebnim alatima niti znanjem da bih ga mogla primijeniti u različitim kulturnim kontekstima (Halberstam, 1998.; 2005.). Osim toga, poznata mi je bila činjenica da su površne interkulturalne usporedbe, osobito kad ih provode znanstvenice s područja kulturalnih studija, u najboljem slučaju pojednostavljene, a u najgorem arogantne. Istovremeno mi se činilo da bi se pojam 'ženskog maskuliniteta', upravo zato što označava rodni način bivanja, a ne identitet, zapravo mogao primijeniti u različitim kulturnim kontekstima. Za vrijeme posjeta Tajvanu, Japanu, Havajima, istočnoj Europi i Australiji po objavljivanju moje knjige, uvidjela sam da se ovaj pojam, iako općenit, može primijeniti i u drugačijim kulturnim

kontekstima u čijim su istospolnim erotskim zajednicama naglašene rodne uloge. Ženskim maskulinitetom ne možemo 'objasniti' ili kategorizirati T-ove u Tajvanu, *onnabe* u Tokiju ili *marimache* u Latinskoj Americi, ali on može poslužiti kao zajednička kategorija koja obuhvaća različite transrodne prakse.

U liberalnom euro-američkom kontekstu, suvremena gej i lezbijska povijest preferira priču o prosvjetljenju u kojoj su istospolni parovi zadobili slobodu krajem dvadesetog stoljeća odbacivanjem tiranije rodne različitosti, kao i preuzimanjem normativnih rodnih identiteta i odbijanjem igranja uloga. Početkom dvadesetog stoljeća se razumijevanje žudnje za osobama istog spola uvijek fokusiralo na homoseksualne osobe i njihove pseudo homoseksualne partnereice i ovi su parovi uvijek prikazivani kao usamljeni i vrijedni sažaljenja. Kada je u euro-američkom medicinskom diskursu rodna različitost isključena iz kategorije homoseksualnosti i 'transseksualnoj osobi' priznat status subjekta, nastavljanje povezivanja rodne različitosti i homoseksualnosti se počelo smatrati anakronim i pred-političkim. Danas u SAD-u i Europi, osobito u bjelačkim gej i lezbijskim zajednicama, pojam 'istospolno' predstavlja ohrabrujući opis stabilnosti spolno-rodnog sustava. Stoga kad god američkei istraživačice naiđu na primjere transrodne homoseksualnosti negdje drugdje, obično ih tumače kao potpuno drukčije od euro-američkih modela i kao pred-moderne. Zahvaljujući ovakvom tumačenju je transrodna identifikacija prestala zauzimati središnje mjesto unutar zapadne homoseksualnosti i projicirana je na druge seksualne formacije koje se smatraju 'pred-političkim' pojavama.

Prilikom istraživanja istospolne žudnje i identiteta američkei istraživačice s područja gej i lezbijskih studija susreću se s posebnom vrstom problema i donedavno se nisu uspješno nosile s ovim izazovima. Nekei istraživačice smatraju da su transrodne identifikacije kod prijelaza iz ženskog u muško u drugim kulturama karakteristične u slučajevima u kojima nedostaje feministički kontekst (Blackwood 1995.); dok drugei smatraju da istospolna žudnja uopće ne postoji u ne-zapadnim kontekstima (Seizer 1995.). Novija istraživanja o *tomboys* u Filipinima, Tajvanu i Tajlandu (Sinnot 2004.; Wilson 2004.), *onnabes* u Japanu, *marimachas* u Meksiku, *aggressives* u New Yorku i *enforcers* u Puerto Ricu pružaju bogatu i kompleksnu sliku o alternativnim spolno-rodnim sustavima. U ovim istraživanjima naglasak više nije na poprilično zamršenom spletu pitanja koja su zaokupljala istraživačice s područja gej / lezbijskih studija (poput pitanja o tome što se prilikom terenskog istraživanja dešava s istraživačicinimevim vlastitim seksualnim identitetom), što nam omogućava da potražimo modele istraživanja izvan konceptualnog okvira 'subjekt / objekt'. Pod okvirom subjekt / objekt podrazumijevam analitički okvir koji pretpostavlja potpunu svijest i stabilnu identifikaciju u poziciji istraživačice, kao i

mogućnost potpunog razumijevanja značenja identifikacija i praksa drugih. Analitički okvir usporedbe mi / one isključuje druge okvire poput prostora, praksa, rada i slično.

U nastavku rada namjeravam dati nekoliko komentara o zapadnom antropološkom istraživanju o rodnoj različitosti, predložiti nove modele interkulturalnog istraživanja koji se temelje na kategoriji prostora, umjesto nacije ili identiteta, a u zaključku želim predložiti da ograničimo upotrebu pojmova 'gej i lezbijski' na euro-američke analitičke okvire te da kao istraživačice i intelektualcike stvorimo nove kategorije koje bi se mogle koristiti u interkulturalnim i kulturno specifičnim istraživanjima. Iz mog bi se rada za interkulturalna istraživanja mogla preuzeti kategorija 'ženskog maskuliniteta', budući da ona ne podrazumijeva pojmove 'lezbijsko' ili 'transrodno' kao svoja polazišta. Osim toga, pojmovi 'žensko' i 'maskulinitet' mogu biti kategorizirani i definirani na različite načine u skladu sa specifičnim shvaćanjima spola i roda na različitim lokacijama. Ostale slične kategorije uključuju pojmove poput 'muškog feminiteta', 'muškaraca koji se seksaju s muškarcima', 'rodno različitih'.

Napomene uz interkulturalnu rodnu različitost

1.) Fascinacija antropologinja rodnim devijacijama za posljedicu ima preuveličavanje i prikazivanje rodno različitih kao egzotičnih prilikom istraživanja manjinskih seksualnih identiteta ili praksa. Na primjer, fasciniranost *hijrama* u Indiji, *baklama* u Filipinima, *onnabeama* u Japanu ili *travestima* u Brazilu ima višestruke posljedice. Prije svega, ona je navela antropologinje da ovakve skupine prikažu kao tipične predstavnike transrodnih praksa u njihovim sredinama. Zatim su povezale rodnu različitost s trgovinom seksualnim uslugama, ne razjasnivši u kojim je slučajevima transrodna identifikacija za svrhu imala trgovinu seksualnim uslugama, a u kojima je bila motivirana drugim razlozima. Čini se da antropologinje manje zanimaju transrodne identifikacije koje su izvan konteksta trgovine seksualnim uslugama.

2.) Antropoložiginje se često fokusiraju na rodno različite 'žene' umjesto FTM transrodnih osoba: ovdje područjem istraživanja dominira veza između trgovine seksualnim uslugama i rodne različitosti (koja bi zapravo trebala biti teoretizirana u odnosu na to kako antropoložiginje pronalaze svoje ispitanike). U bilo kojoj je zajednici lakše naći prostitutke, nego na primjer žene koje 'prolaze' kao muškarci ili maskulinizirane žene, zbog čega je napravljeno tako malo istraživanja o transrodnim osobama sa ženskim tijelima. Kakva veza postoji između novaca raspoloživih za istraživanje i istraživanja o seksualnim uslugama / AIDS-u i sl., i koji su novci raspoloživi za istraživanje o 'ženama' kada ne postoji izravna veza sa zdravstvenim pitanjima ili

neformalnim ekonomskim krugovima? S kojim se konkretnim problemima susreću queer istraživačice prilikom istraživanja queer društvenih praksa? Susreću li se istraživačice iz dijaspora s različitim problemima od sjevernoameričkih? Na primjer, Antonia Chao piše o problemima s kojima se susretala kad se kao tajvanska antropologinja vratila u Taipei da proučava odnose između *T* i *Po* (Chao 1995.). Od nje se kao od lezbijke iz Tajvana očekivalo da bude upoznata sa sistemom *T-Po* i da se u njega uklopi. Kada se ispostavilo da ne ispunjava niti jedno od ovih očekivanja, njenie su joj ispitanicie dodijelilie položaj 'starije sestre' kako bi razriješilie nesklad između njenih identifikacija i njihovih. Ovdje bismo trebali razmotriti ne samo strategije kojima se koristi antropolog/inja prilikom rada s ispitanicaima, već i strategije i prosudbe ispitanikaca koje žele i moraju surađivati s istraživačemicom. Što se dešava kada između ispitanikaca i istraživačica posreduje 'sumnja'? Kakav učinak ima pretjerano strukturiran metodološki pristup i na koji način on uspijeva klasificirati odnose između zajednice i istraživačice koja pokušava o toj zajednici nešto saznati? Možemo li govoriti o fetišizaciji metode u antropologiji?

3.) Problem s feminizmom: je li 'feministička' antropologija kočila istraživanja o rodno različitim ženama zbog svoje 'potrage za lezbijkama'? Na primjer, kad su maskulinizirane žene uključene u istraživanja suvremene queer antropologije, često su bile prikazivane kao primjeri pred-feminističkih lezbijskih 'tvorevina'. Neke su istraživačice tumačile ovakve queer kontekste isključivo kroz sjevernoameričko razumijevanje pojmova 'lezbijsko', 'feminističko', 'istospolno' i 'androgino' i proglasili ih žrtvama patrijarhata (Blackwood 1995.). U mnogim kontekstima feministički krugovi zapravo pomažu u istraživanju istospolne žudnje na različitim lokalitetima i stoga je pristup ispitanicaima osiguran kroz obrazovanu i politiziranu skupinu, a ne kroz kontakte izvan akademskih krugova. Osim toga, u mnogim su mjestima izraženi konflikti između feministkinja i *cross-gender* queer osoba i stoga se rodno različiti subjekti uvijek tumače putem njihovog tvrdokornog povezivanja s feminizmom. Prema tome, istraživanje koje nastaje na temelju 'potrage za lezbijkama' ili konstruiranja feminističkog okvira možemo smatrati korisnim zapisom o identifikacijama i uvjerenjima same istraživačice, ali nam on jako malo govori o rodno različitim subjektima iz drugih kultura. Tako je, na primjer, fascinantan rad Evie Blackwell o *tomboys* u Indoneziji kompleksan prikaz bijelih lezbijki s američkog Srednjeg Zapada, a ne samih *tomboys*.

4.) Ženski maskulinitet: ovim pojmom možemo zaobići 'problem s feminizmom' i problem podjele na 'gej / lezbijsko', budući da je 'ženski maskulinitet' puno fleksibilnija kategorija od

'lezbijskog' i nije opterećena uobičajenim očekivanjima povezanim s izjednačavanjem feminističkog i 'rodno neutralnog'. Ženski maskulinitet opisuje načine rodne identifikacije za mnoge skupine koje su prije nazivane 'lezbijskim' i opisuje queer subjekte, a ne apsorpira ih u postojeću kategoriju.

Zaključila bih navodeći nekoliko područja istraživanja koja mi se čine zanimljivim:

1.) Ženski maskulinitet i trgovina seksualnim uslugama: osobito u Japanu, a vjerojatno i u drugim mjestima, pružanje seksualnih usluga uključuje i usluge za žene koje žele interakciju s ne-muškim maskulinitetima partnerimacama. Japanske *onnabe*, maskulinizirane prostitutke, smatraju se osobito fascinantnima u SAD-u i čak je i snimljen film o tri *onnabe*, Shinjuku Boys. U istraživanjima o *onnabeima* s kojima sam upoznata se dosta spekulira o tome zbog čega bi žene unajmile 'muške surogate' da im prave društvo i o tome postoji li bilo kakva seksualna interakcija između *onnabea* i klijentice. Postavlja se i pitanje o stupnju transrodne identifikacije *onnabea*. Kad je riječ o *onnabeima*, ja bih radije istraživanja o njima povezala s ostalim istraživanjima o seksualnim uslugama i transrodnosti, ne pretpostavljajući da postoji bilo kakva temeljna veza između samog *onnabe* i transrodne identifikacije. U ovom bi slučaju 'ženski maskulinitet' mogao poslužiti kao općenita kategorija koja ne klasificira ovakve interakcije kao lezbijске, ali je skeptična prema transrodnosti u samoj interakciji. Kao i u drugim kontekstima, i ovdje je žudnja klijentica važan dio fenomena i ne smije se previdjeti u žurbi da se klasificiraju sami *onnabes*.

2.) *Tomboys*: Antonia Chao u svom istraživanju o odnosu *T-Po* smatra da su naziv '*T* kao *tomboy*' vjerojatno u Tajvan donijeli američki vojnici. Mislim da bi interkulturalni istraživački projekt o *tomboys*, koji bi se fokusirao na sličnosti i razlike, mogao biti plodonosan. Je li riječ *tomboy* uvijek američka izvedenica? Kakav je odnos između *tomova* i trgovine seksualnim uslugama, *tomova* i rada, *tomova* i životne dobi?

3.) Partnerice maskuliniziranih žena: u nekim slučajevima postoji i naziv za *tomovu* partnericu – u Tajvanu je to riječ *Po*, što u kantonskom dijalektu kineskog znači 'žena', a u Tajlandu je *dee*, što znači 'dama'. Trebalo bi napraviti puno više komparativnih istraživanja ovih kategorija u različitim kulturama. U mnogim je kulturama partnerica osoba koja slobodno prihvaća i napušta queer kulturu, kao i vezu s maskulinitetom partnericom. Često se ona na kraju i uda. Kako opisati i nazvati ovakve slučajeve prolazne žudnje? Kako oni funkcioniraju u društvu? Kako utječu na definicije žena i ženstvenosti općenito?

4.) Proširiti istraživačku bazu u SAD-u: u SAD-u su sve donedavno prezentiranje i istraživanja transrodnih osoba i rodno različitim osoba, kao i prezentiranje i istraživanja koja su onie samie provodilie bila gotovo isključivo fokusirana na subjekte koji su bijelcikinje. Ima li razlike ako razmatramo transrodnost i njene kontekste u odnosu na rasu i klasu? Kako nam ovo može pomoći da osporimo hegemoniju definicija nastalih u SAD-u i prikaza rodne različitosti? Na primjer, film The Aggressives se fokusira na skupinu transrodnih / *butch* Crnih osoba (*studs*) u New Yorku i prati ih kroz razdoblje od pet godina. Ovaj film nije posebno formalno zanimljiv kao dokumentarac. Međutim, od ključne je važnosti kao prikaz potpuno drugačijeg iskustva rodne različitosti kod muškaraca / žena ne-bijele boje kože. Nazivajući se *aggressives* ove se *butch* osobe žele razlikovati i od 'žena' i 'transseksualaca' i govore o svojim seksualnim praksama, iskustvima iz ranog djetinjstva, vezama, poslu. Isto tako govore o svom odnosu prema zakonu, narkomanskoj kulturi, novcu, siromaštvu, poteškoćama, izrazito negativnim iskustvima s medicinskom strukom i potpunim nedostatkom društvene podrške. Tijekom ovih pet godina, jednoj od njih se bez objašnjenja napravi histerektomija, jedna završi u zatvoru, jedna ode u vojsku i kasnije ju samovoljno napusti nakon odluke da treba biti poslana u Irak, jedna pokušava zadržati svoj posao i ovisna je o drogama. Neke od njih imaju djecu, neke žive s roditeljima. Za razliku od konvencionalnih američkih dokumentaraca o transrodnim osobama koji se fokusiraju na individualne osobe i njihove probleme s rodom te reakcije njihovih obitelji i prijatelja, film The Aggressives pokazuje da transrodnost ne možemo izdvojiti iz kompleksne konstelacije društvenih pritisaka koji se u SAD-u vrše na Crnom tijelu. Ovaj nas film podsjeća koliko su beskorisne odvojene analize i koliko je važno nešto što Rod Ferguson zove «queer kritika rase», u kojem su povezani istraživanje seksualnosti i roda s promišljanjima o klasi i rasi (Ferguson 2003.).

Zaključak

Budući da nisam antropologinja i da se kao znanstvenica uglavnom ne bavim transnacionalnim radom, moji su komentari spekulativne prirode, uz dužno poštovanje za istraživanja koja su provele druge znanstvenice. Kad sam završila knjigu o *drag* 'kraljevima', mnogie su me pitalie o vezama između *drag king* kultura i *cross dressing* izvedbe u Japanu i drugdje. Ni tada nisam, a niti sada ne želim povlačiti površne usporedbe između kazališnih fenomena poput revije Takarazuka i zapadne *drag scene*. Međutim, smatram da se neki queer fenomeni mogu i trebaju komparativno proučavati u različitim kulturama. Novija istraživanja su pokazala da je konceptualni okvir 'lezbijstva' krut i

da se njime ne može opisati kompleksnost rodne različitosti i seksualnih praksa, posebnih načina bivanja i radom uvjetovanih rodni oblika koji sačinjavaju takozvane istospolne žudnje na različitim mjestima. Interakcija između postkolonijalnih spoznaja i queer teorije i između lokalnih istraživačica i istraživačica iz dijaspore u sjevernoameričkoj antropologiji obećava nove spoznaje o ženskoj istospolnoj žudnji u bliskoj budućnosti: 'žene koje vole žene' je najmanje privlačan način da se ova različita područja povežu, te ja predlažem pojam 'ženski maskulinitet' kao oznaku i pojam koji bilježi kreativne načine postojanja koje *genderqueer* osobe, parovi i skupine žive u različitim trans-lokalnim kontekstima.

Prijevod s engleskog: Kristina Grgić

Bibliografija

Blackwood, Evelyn. «Falling In Love with An-Other Lesbian» u *Taboo: Sex, Identity and Erotic Subjectivity in Anthropological Fieldwork*, ur. Don Kulick et al., New York: Routledge, 1995.: str. 51 – 75.

Chao, Antonia. «Performing Like a P'o: Reculturating into the Indigenous Lesbian Circle» u *Sex, Sexuality and the Anthropologist*, ur. Fran Markowitz et al., Urbana i Chicago: University of Illinois Press, 1999.: str. 128 – 144.

Ferguson, Roderick. *Aberrations in Black: Toward a Queer of Color Critique*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2003.

Halberstam, Judith. *Female Masculinity*. Durham, NC: Duke UP, 1998.

Halberstam, Judith. *In A Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: NYU Press, 2005.

Seizer, Susan. «Paradoxes of Visibility in the Field: Rites of Queer Passage in Anthropology», *Public Culture* vol. 8, br. 1, 1995.: str. 73 – 100.

Sinnott, Megan. *Toms and Dees: Transgender Identity and Female Same Sex Relationships in Thailand*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press, 2004.

Wilson, Ara. *The Intimate Economies of Bangkok: Tomboys, Tycoons and Avon Ladies in the Global City*. Berkeley, CA: University of CA Press, 2004.

Biografska bilješka

Judith Halberstam je ravnateljica Centra za feministička istraživanja na Sveučilištu Južne Kalifornije. Judith predaje kolegije iz područja queer studija, teorije roda, umjetnosti, književnosti i filma. Autorica je knjiga Female Masculinity, The Drag King Book, Skin Shows: Gothic Horror and the Technology of Monsters i nove knjige pod nazivom In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives u izdanju NYU Pressa.

Muškost u krizi – je li to zaista istina?

Katarzyna Wojnicka i Maria Adamczyk

Naša se prezentacija razlikuje od prezentacija koje smo vidjele do sada na ovoj konferenciji zato što se tema koju ćemo obraditi ne odnosi izravno ni na transseksualnost ni na transrodnost pošto se zbog našeg društveno-kulturnog nasljeđa naše razumijevanje značenja transrodnosti razlikuje od razumijevanja većine zapadnjačkih znanstvenikaca.

Za početak bismo svie trebale biti svjesne činjenice da su uspjesi feminizma u Poljskoj još poprilično svježi. Pošto su nastajali istovremeno (ne postoji jasna podjela između prvog, drugog i trećeg vala), postoji velika zbrka oko ozbiljnih pitanja među različitim granama feminizma, a povijest modernog političkog feminističkog pokreta duga je jedva nekih 15 godina.

Obične osobe imaju vrlo nisku razinu znanja o tome što je uopće feminizam, a zbog sveprisutnog stereotipa dlakave, muškobanjaste i odbojne poljske feministice koja mrzi muškarce, većina se Poljakinja, čini se, boji feminizma, a posebno feministkinja. I to čak više nego sami muškarci. Nasuprot tome, biti ženstvena ili dovoljno ženstvena je krajnji cilj. Biti ženstvena znači biti vrijedna kao žena, kao ulov. Pojedinačka se mora ili potpuno pokoriti ili nestati u rodnom vakuumu.

Iako je ova tema vrlo zanimljiva, moramo je napustiti jer je tema naše priče muškarci i muškost, odnosno muškosti, a njezin kontekst je naše socio-kulturno nasljeđe, tj. svijet u kojem postoje dva roda i dva spola. Danas u Poljskoj javna domena pripada heteroseksualnim muškarcima, privatna domena heteroseksualnim ženama, homoseksualne osobe nalaze se iza kulisa dok su queer osobe na margini ili, drugim riječima, one su egzotična i neotkrivena periferija, teritorij kojeg uobičajeni diskurs još nije osvojio. Teren dozvoljenog diskursa su zauzele i među sobom podijelile ostale akterice, a queer osobe nisu dobile svoj dio. Njima društveni scenarij ne dozvoljava ni ulogu dobrog, ni lošeg, ni zlog.

Želimo reći da naša tema, iako pomalo udaljena od glavne teme ove konferencije, uključuje ono što se još uvijek smatra kontroverznim, čak i u poljskim rodним studijima. Naravno, s vremena na vrijeme se organiziraju queer konferencije (ali drži ih se u tajnosti), međutim samo to pitanje se ne smatra dovoljno važnim da bi postalo predmet redovnih predavanja na sveučilištu. To možda znači da mi kao društvo, kao mlada i nesavršena demokracija još nismo spremnije za to, što se ne mora pokazati lošim. Na kraju krajeva, 'korak po korak' je pametna izreka. Trebamo naučiti hodati prije nego pokušamo zajahati konja.

Neovisno o tome, transrodnost je prisutna u našoj zemlji. Štoviše, prisutna je na najtradicionalnijoj, najzastarjelijoj i žestoko kritiziranoj razini dvojnog promišljanja roda koje je još uvijek

popularno u Poljskoj. U našem svijetu, gdje je, čini se, dvoje još uvijek dovoljno, muški rod, koji je predmet našeg izlaganja, razvija se i umnožava. On se buni protiv normi i pokušava pobjeći od izravne kategorizacije da netko jest ili nije dovoljno muško. Iako se odvija na mikro-razini, ovo je ipak znak šire promjene koja se počela odvijati u popularnoj kulturi.

Mi bismo htjele izbliza razmotriti metroseksualnost i mačizam. Isto kao i društvena javnost, muškarci koji pripadaju ovim društvenim trendovima ili kategorijama sebe vide kao muškarce i smatraju da posjeduju / zadržavaju svoju muškost, dok u isto vrijeme stvaraju vlastitu sliku ili svoj vlastiti identitet koristeći dijelove rodnih atributa koji su različiti od onih koje koriste ostali muškarci. Mačizam i metroseksualnost su dva suprotna pola tradicionalne muškosti i nadamo se da će vam naše predavanje biti podjednako zanimljivo i queer, kao i ostala izlaganja i članci.

Iako se danas, a pogotovo u ovom kontekstu, pitanja kao što su: Što čini muškarca? Tko je pravi muškarac, a tko nije? čine pomalo neobičnima, ona su ključna u nastanku diskursa o muškosti u akademskom svijetu i u poljskim medijima.

Drugi i treći val feminizma su u zapadnim zemljama uvelike pomogli da se detaljno ispita i konačno odbaci jasan koncept ženskosti a sada se isto događa i s pojmom muškosti. Dok u anglo-američkoj kulturi muški studiji cvjetaju, u zemljama bivšeg Sovjetskog bloka vlada nedostatak informacija i interesa. U Poljskoj još nisu osnovani muški studiji. Kao što smo već rekly, to je Sjeverni pol Jagelonskih rodnih studija, nešto što se treba proučiti, neistraženi predmet interesa. Stoga uzmimo alat u ruke i započnimo s istraživanjem.

Tradicionalni pojam muškosti

Koliko god mi bilie svjesnie toga što čini muškarca u tradicionalnom i stoga zastarjelom značenju tog pojma, oko stvarnih konotacija još uvijek vlada velika zbrka. Zbog nedostatka odgovarajuće literature o tradicionalnoj muškosti, prisiljene smo koristiti engleske i američke izvore. Robert Brannon napravio je listu poželjnih osobina tradicionalnog pravog muškarca, a to su: Ništa ženskasto! (potrebno je izbjegavati sve ženske osobine), Budi pobjednik! (stekni položaj, uspjeh i poštovanje), Budi muškarčina! (oslanjaj se na sebe, budi jak i pun samopouzdanja), Pokaži im! (ne daj da te nadmaše i budi nasilan pa čak i agresivan ako je to potrebno) (Stanton Rogers W, Stanton Rogers, R. 2001., 239).

Zanimljivo je da su u refrenu popularne poljske *rock* pjesme (koju izvodi grupa Perfect) navedene slične karakteristike: «izgradi kuću, zasadi drvo, odgoji sina, ubij neprijatelja» (ove karakteristike muškosti odnose se na uspjeh, aktivnost, agresiju i prenošenje genetskog materijala).

Engleski pisac Peter Barker opisuje poprilično slične karakteristike koje su ključne za razumijevanje pojma prave muškosti, od kojih je najvažnija kontrola, ali ne samo nad drugima, već i nad samim sobom. Pravi muškarac se nikada ne slomi i ne rasplače, čak suprotno – on ima stoički izraz lica, sigurne pokrete, a njegova pojava odaje sigurnost u sebe i krajnju odlučnost. 'Biti glavni' za pravog muškarca znači i da mora biti aktivan. Dok god muškarac nešto radi, neovisno koja je aktivnost u pitanju, on djeluje muževno. Filozof udubljen u svoje misli ili neurotični intelektualac poput Woodyja Allena nisu primjeri za kojima bi se muškarci trebali povoditi; čak suprotno, dominantna ili tradicionalna verzija muškosti naziva ih mlakonjama i rado se šali na njihov račun. Neovisnost i neustrašivost su neophodne osobine pravog muškarca. Jednako poželjne osobine su i panseksualnost i promiskuitet (pod uvjetom da je seksualno aktivan s osobama suprotnog spola). On je uvijek glavni: on je tvrdoglav, nepopustljiv, agresivan i vodi ga testosteron. Svi se ovi pojmovi u širokoj javnosti povezuju s muškosti, međutim, neki od njih se propituju i to posebno njihova vrijednost. Agresivnost, dominacija i kontrola danas se više ne smatraju vrlinama već radije porocima. Snaga lako može postati slabost. Većina zapadnjačkih ženskih pokreta su mačo muškarca, utjelovljenje svih ovih karakteristika ili čak njihova parodija (jer, karakteristike su toliko pretjerane da nekima postaju smiješne), ocijenile vrlo negativno – on je postao anti-ideal ili čak zlikovac.

Pošto je naša zapadna kultura (naime, Poljaci i Poljakinje se snažno identificiraju sa Zapadom) poznata po opsjednutosti dualizmom, pojam muškosti izgrađen je kao kontrast pojmu ženskosti. Popularna antropološka ideja 'mi i onei' primjenjuje se i ovdje. Kako bi osigurali vlastiti identitet, muškarčinama su potrebne mlakonje, muškarcima žene, heteroseksualnim homoseksualne osobe. Neophodno je postojanje nečega u odnosu na što se mogu identificirati, nešto od čega se mogu separirati i tako to negirati i odbaciti kao manje vrijedno. Dualizmi kao što su priroda i kultura, tijelo i intelekt, razum i bezumnost, postojanje i nepostojanje te, za nas najvažniji, identitet i različitost, pažljivo su istražile postmodernističke znanstvenice kao što su Jaques Derrida ili Helene Cixous. Štoviše, dualizmi uvijek na kraju uključuju i privilegiranje jedne strane u odnosu na drugu. Biti muškarac znači ne biti žena i stoga muškost ne može postojati bez ženskosti.

Elizabet Badinter u knjizi Identitet XY, jednoj od rijetkih knjiga o muškosti objavljenih u Poljskoj (s nestrpljenjem očekujemo knjigu o povijesti poljske muškosti), kaže: «Biti muškarac znači tri stvari: ne biti žena, dijete ili homoseksualac». Muškarac se cijelog svog života trudi da dostigne pravu muškost. Ako ne uspije u tom naporu, njegova muškost može mu biti zaniijekana, jednostavno oduzeta na neodređeno vrijeme. «Nema

muda, koja tetkica, koji mlakonja» (obratite pažnju kako ti komentari imaju ženske konotacije) – takve uvrede muškarci slušaju od ranog djetinjstva do zrele odrasle dobi. Dakle, a ovo može nekima zazvučati kontroverzno, dok je žena svojom biološkom sudbinom vezana za svoju ženskost (menstruacijom, trudnoćom, majčinstvom), muškarac mora konstantno dokazivati svoju muškost. Isti pritisak se nameće i poljskim muškarcima: «nema muda» najčešća je uvreda koja naglašava prezir prema određenom muškarcu koji nije bio 'dovoljno muško'.

Mačo muškarac – beskrajna priča o tradicionalnoj muškosti u opasnosti

Badinter tvrdi da psihološki snažna i potpuna negacija svih ženskih aspekata muškog identiteta rezultira društvenom izgradnjom osiromašene, jednodimenzionalne verzije muškosti – mačizma.

Mačo (*macho*) je riječ španjolskog porijekla i znači «krajnja muškost» ili «muška dominacija». Boksač, borac, kauboj, nogometaš, toreador ili kamiondžija (te mnogi drugi) predstavljaju ovaj ideal. U Poljskoj je mačizam najprisutniji među nogometnim navijačima, izbacivačima, bandama iz kvartova (na poljskom: *blokersi*) i dečkima iz diska.

Emocionalno frigidni, panseksualni, uvijek spremni na nasilje, skloni depersonaliziranju drugih ljudi i tretiranju žena kao trofeja, u posljednje vrijeme postali su meta snažne društvene kritike. Isto to se dogodilo i na Zapadu gdje je feminizam prešao iz teorije u društvenu praksu. U modernoj Poljskoj, u varšavskim klubovima i na pretencioznim zabavama, mačizam je isto postao *demode*.

Sam mačo je falocentričan, on misli da se cijeli svijet vrti oko mitskog falusa – izvora njegove moći. Njegov se svakodnevnog život vrti oko njegovog najvrijednijeg i najvažnijeg organa – penisa. Žene i osvajanje žena ključan su i neophodan dio njegovog identiteta. Utrka u kojoj sudjeluje prepuna je drugih muškaraca koji su isto tako spremni za borbu za uspjeh, novac i što je najvažnije: moć. Kao društveno biće, mačo uvijek ima kontrolu i emocionalno je hladan – jedino kad se napije može otkriti svoje istinske osjećaje te svoje strahove i egzistencijalne dileme. Žene, djecu i homoseksualne osobe treba podčiniti i držati u stezi – mačo muškarac često koristi fizičku silu da naglasi svoju moć i dominaciju nad drugima. Dva hormona, adrenalin i testosteron, pokretači su njegove strasti za životom. Dva najbolja prijatelja su mu viagra i votka. Nedostatak moći znači pad za mačo muškarca, potpuno i trenutno razaranje uzdignutog spomenika muške moći i stoga je potrebno učiniti sve da bi se spriječio gubitak.

Usamljeni kauboj s cigaretom iz Marlborovih reklama

utjelovljuje zapadnjačkog mačo muškarca. Pomalo blažu (ili *pop*) verziju mačo muškarca predstavlja Robbie Williams u svom nedavnom spotu Free Love u kojem Robbie ukroti divljeg konja da bi isto tako na kraju spota 'ukrotio' Daryl Hannah na zadnjem sjedištu auta. Otvoreni prostor, priroda, seks i melankolija, i sve to u crno-bijeloj tehnici, stvaraju potresan portret snažnog, ali istovremeno, toplog pojedinca. Sve što je zaista ostalo od ideala pravog mačo muškarca su atributi poput kaubojskog šešira ili cigarete. Sama bit je nestala, razlomljena je u niz rekvizita. Muškost je više predstava, igrokaz, a ne stvarnost. Identitet postaje vanjska slika. Poljska još nije spremna za taj posljednji čin igre roda. Psi (*Psy*), kulturni film režisera Władysława Pasikowskog, prikazuje ideal muškarca: Franka Maurera (Bogusław Linda), bivšeg zaposlenika poljske Službe sigurnosti koji se nađe unutar sukoba između Službe sigurnosti i poljske mafije. Međutim, nas zanima na koji je način izgrađena muškost u ovim filmovima (Psi I i Psi II). Kao prvo, izgrađena je u odnosu na žene koje treba mentalno i psihički podčiniti, iskoristiti i odbaciti. Odnos između Franka i njegovih ljubavnica (Angele i Nadie) temelji se na seksualnoj razmjeni i postaje više ekonomska transakcija nego stvarna veza. Frank je iskusan, srednjovječan čovjek. Jak i agresivan. Zbližavanje muškaraca i njihova solidarnost od najveće su važnosti, a ljubavnice predstavljaju prijatnu tome te zato moraju biti dovedene u red. U filmovima Psi I i Psi II žene su prikazane kao nepredvidljive, nevjerne i stoga nedostojne da se prema njima odnosi kao prema partnericama, već kao prema igračkama za seks. Iznenadujuće je (ili možda nije) to što su Psi postali izrazito popularni među mlađim muškarcima. Neke rečenice iz filma, kao što su: «Otišla je zato što je zla žena» («*Odeszła bo to zła kobieta była*») ili «Ne da mi se s tobom pričati» («*Nie chce mi się z tobą gadać*») – upućeno ženi), postale su dio svakodnevnog govora.

Negativnu sliku modernog mačo muškarca prikazala je Kimberly Pierce, redateljica drame Dečki ne plaču (*Boys Don't Cry*). Radnja se odvija u Nebrasci koja na prvi pogled djeluje kao da je na kraju svijeta, da bi poslije postala centar pakla. Svi 'pravi' muškarci prikazani su više kao zvijeri nego kao ljudi. Vođeni hormonima, impulzivni, agresivni, ljubomorni i neobrazovani, svoje ponašanje temelje na jednoj vrsti plemenskih normi i rituala. Tučnjave, pijančevanje i sukobi s policijom dokazi su njihove muškosti. Prema ženama se odnose kao prema trofejima, robi poput auta ili kuće. Strah od onoga što je drugačije ili nepoznato najčešći je osjećaj svih muškaraca u filmu Kimberly Pierce. Hijerarhija je činjenica; muževnijim mačo muškarcima, 'najvećim muškarčinama među muškarčinama' potrebni su drugovi da im služe kao pomagači. Žene i sve što im se pripisuje predmet su duboke mržnje te se odbacuju kao nešto odbojno i slabo. Ironično je da je najčešći utisak na kraju filma da je jedini pravi muškarac

tamo zapravo 'prava' žena (Brandon). Bez hormona, bez kurca i sa redovitim mjesečnim krvarenjem između nogu, ona je dovoljno muško za Lenu koju glumi Chloe Sevigny.

Ubojita kritika, zar ne? Jedan i jedini pravi primjer muškosti se odbacuje kao zastario i diskriminirajući.

Metroseksualac – muškost u tranziciji?

Na Zapadu se debata nastavlja. Novi model muškosti – postoji li tako nešto? Muškost ili radije muškosti su pluralitet predodžbi koje su različite, ali se trebaju tretirati kao jednako vrijedne. Predodžba moderne muškosti (u)temeljena je na partnerstvu, a ne dominaciji, androginiji umjesto na mačizmu, te na povezivanju s djetetom u sebi i sa ženskom stranom identiteta. Te su ideje zapravo dijete socijalnog konstruktivizma, nasljeđa sedamdesetih i revolucije drugog vala. Vječna bit muškosti je nestala; ono što je ostalo na samome dnu poprilično je problematično. U obzir se moraju uzeti povijesni, kulturni, geografski i, konačno, društveni faktori. Oni igraju glavnu ulogu. Stari muškarac je mrtav. Ali, da li je rođen novi? Čini se da jest.

Britanski novinar Mark Simpson je 1994. godine skovao novo ime za navodno novi fenomen 'metroseksualnosti' – ukupnost osobina metroseksualnog muškarca. Konotacije koje je pojam imao, međutim, nisu bile pozitivne – metroseksualci su bili kategorija poprilično narcisoidnih muškaraca opsjednutih potrošnjom. Mahom su bili mladi, bogati, visokoobrazovani, radili su u industriji zabave te su rijetko bili u dugim vezama. Većinom su bili predani svojim zanimacijama (većinom vlastitim interesima). Međutim, njihove zanimacije teško da su bile muževne – to su mahom psihologija, umjetnost, joga, kuhanje, itd. Ti muškarci uživali su u svim oblicima 'razvijanja vlastite ličnosti'. Osim u vlastitom umu, uživali su i u svome tijelu i trošili su mnogo novca na njegovu pravilnu njegu. Solarij, sauna, bazen i teretana postali su dio tjeđne rutine baš kao i proizvodi za njegu kose te čak i neke vrste šminke. Metroseksualci su svakako bili pobornici estetike i osobnog / individualnog stila. Ono što je Simpsonu, čini se promaklo, jest promjena u njihovoj psihi.

Novi, metroseksualni muškarci razlikovali su se od ostalih po načinu na koji su se ophodili prema drugima: imali su odlične manire, bili su izrazito nježni, pažljivi i strpljivi, ali nikako stidljivi ili rezervirani. Jednostavno su znali koliko vrijede i imali su velik osjećaj samopoštovanja. Sebe su opisivali riječima kao što su: osjetljiv, suosjećajan, topao, pa čak i romantičan (sve ove osobine se obično pripisuju ženama). I njihov izgled bio je u skladu s tim osobinama – većina ih je bila obrijana, s blago izraženim mišićima (mada se nisu previše bavili *bodybuildingom*) imali su vitke figure i svi su imali trendovske frizure. Vrhunski primjer zapadnjačkog metroseksualca je nogometaš David Beckham. U Poljskoj postoji

Beckamov imitator – Radek Majdan koji je također nogometaš. Zanimljivo je primijetiti da se ovaj društveni fenomen odvija samo u većim gradovima – većinom u metropolama. Varšava je kraljevstvo metroseksualaca. Posljednjih godina metroseksualnost je prerasla iz zapadnjačkog fenomena u globalnu pojavu. Međutim, u nezapadnjačkim regijama kao što su Azija ili Južna Amerika promjene u izgledu nisu bile popraćene promjenom u psihi. U zemljama Latinske Amerike, gdje je metroseksualnost raširena, pojam muškosti ostao je tradicionalan te je jedino fizički izgled evoluirao. Na osnovu toga su skeptične osobe ove nove verzije muškarca kritizirale pojam androgenosti i orijentirale se na potrošačko objašnjenje ovog trenda.

U Poljskoj je agencija za ispitivanje mnijenja (*IPSOS – Trend Observer*) istraživala i analizirala pojam metroseksualnosti i njegovu društvenu percepciju. Rezultati su bili pomalo iznenađujući: javnost je poljske metroseksualce smatrala ne samo kao ciljnu potrošačku skupinu već i kao novog muškarca koji se ne boji svojih ženstvenih karakteristika, tj. koji je androgin do srži. Prikazan je kao ljubazan, nježan, topao, osjetljiv, otvoren, pun suosjećanja i topline, iako je još uvijek posjedovao i 'muževne' kvalitete kao što su snaga, odlučnost, ambicija i sposobnost vođenja.

'Novi muškarci' koje je agencija *Trend Observer* istraživala podržavali su emancipaciju i toleranciju. Oni su pokušavali razumjeti žene i razmišljati kao one. Nisu bili toliko homofobni kao tradicionalni muškarci. U ljubavnim vezama su tražili partnerski odnos. Odgovarali su definiciji metroseksualca i po tome što su se brinuli o vlastitom izgledu (solarij, sauna, kozmetički proizvodi poznatih marki, dobra odjeća, trendovska frizura i tako dalje). Čak su tražili i profesionalnu pomoć da bi popravili vlastiti imidž (kada je to bilo potrebno, išli su na dijetu ili bi pitali stilista da ih savjetuje o stilu odijevanja).

Američka drama režisera Davida Finchera [Klub boraca](#) (*The Fight Club*), koja je također stekla kulturni status među mladom poljskom inteligencijom, prikazuje muškarca tridesetih godina (glumi ga Edward Norton), uspješnog menadžera, koji pati od nesаницe i osjeća se izoliranim od svih oblika zajednice. U potrazi za iskustvima 'stvarnog života' Norton postaje član niza grupa za samopomoć za ljude koji pate od raznih vrsta bolesti. Tijekom jednog sastanka se slomi i počne plakati. Taj izljev osjećaja pokaže se oslobađajućim te on konačno uspije ponovno zaspati. On i njegov idealni *alter ego* Tyler Durden opisuju same sebe kao muškarce koje su odgojile majke. Neprisutnost oca, bila ona stvarna ili simbolična, ima razarajući utjecaj na psihu glavnog junaka. Opsjednut stvarima, estetikom u stilu i autoanalizom, on projicira sve svoje neispunjene fantazije na svog izmišljenog prijatelja. Je li [Klub boraca](#) istraživanje moderne muškosti ili ipak kriza muškosti? Ovo pitanje ostavljamo otvorenim.

Narcisoidnost se često vidi kao glavni faktor u izgradnji novog čovjeka. Ona igra jednako važnu ulogu u stvaranju modernog identiteta. S jedne strane, zapadnjački konzumerizam savjetuje pojedincima da vrlo savjesno vode brigu o vlastitom tijelu i da se prepuste tjelesnim užicima; vlastiti interesi i potrebe tretiraju se kao najhitnija i najvažnija stvar na svijetu.

S druge strane, kršćanstvo, najraširenija vjera u Poljskoj, ističe bratsku ljubav, altruizam i suosjećanje, a narcisoidnost smatra jednim od najgorih smrtnih grijeha. U psihijatriji se narcisoidnost također smatra psihopatologijom. Knjiga Kultura narcisoidnosti (*The Culture of Narcissism*) S. Lascha bavi se ovim rastućim društvenim trendom. Neke konzervativnije znanstvenice misle da je individualizam dvadesetog stoljeća utro put narcisoidnosti. U svakom slučaju, narcisistička komponenta mora se uzeti u obzir pri analizi metroseksualnosti.

U Američkom psihu (*American Psycho*) glavnog junaka, bogatog *yuppieja*, motiviraju dva glavna osjećaja: kritičnost i strast za slavom i sjajem. On je emocionalno frigidan te sam priznaje da ima osjećaj sveopće plitkosti. On je prazan poput njegovog odraza u ogledalu kojem se divi dok ševi dvije prostitutke odjednom. Glavni junak je također opsjednut vlastitim tjelesnim savršenstvom. S vidljivim zadovoljstvom nabraja prestižne kozmetičke marke koje koristi da istakne svoju privlačnost. Prave robne marke, pravi ljudi, prava mjesta, pravi klišeji koje treba izgovoriti, sve to čini modernog narcisoidnog junaka. Međutim, je li to prava verzija metroseksualnog muškarca ili ipak studija šizofrenog uma u kojem je narcisoidnost samo jedna od komponenti?

Na prvi pogled ova dva modela (mačizam i 'novi muškarac' – metroseksualac) djeluju kao potpune suprotnosti, međutim ponekad na određenim zemljopisnim širinama i pod određenim društveno-ekonomskim i kulturnim uvjetima one se miješaju ili spajaju. Oba modela su se razvila i postoje u zapadnoj kulturi kao i u našoj domovini Poljskoj.

Dok poljski mačo ostaje mačo u tradicionalnom smislu, čak iako nema pastuha i rjeđe koristi viagru nego njegov pandan sa Zapada, poljski metroseksualac razlikuje se od južno-američkog metroseksualca po tome što on predstavlja androginitet. On potpuno ujedinjuje i ženske i muške aspekte identiteta. Ovo odmicanje od prastarog scenarija je zapravo transrodna promjena. Novi čovjek je potpuna osoba koja je sposobna nositi se s usponima i padovima koje donosi život. On može biti vrlo čvrst kada to situacija od njega zahtijeva, ali isto tako i suosjećajan i pun ljubavi. Međutim, hoće li se ova promjena proširiti izvan korporacijskih fotelja i umjetničkih krugova? I što je s androginitetom ženama? Jesu li one idealne poput njihovih muških pandana? Je li androginitet u Poljskoj jednako poželjan kod oba spola?

Muškarci u krizi?

I mačizam i metroseksualnost su globalno popularni tipovi muškosti. Ključno pitanje koje je potrebno postaviti je: jesu li oni simptomi krize muškosti? Zapadnjački mačizam bio je kritiziran i ismijan kao karikatura modernog muškarca. Na takve se muškarce više gleda kao na nasilnike nego na partnere te ih se kritizira zbog njihovog tvrdoglavog ustrajanja na zastarjelim i staromodnim stupovima prave muškosti. Njima su konstantno potrebni 'drugie' u odnosu prema kojima će se definirati i staviti se u opreku. Rade li to zato što su ti stupovi na kojima su izgradili vlastiti identitet poprilično nestabilni?

Metroseksualnost je zapravo androginiya u hlačama. Njezini kritičarke poriču da se tu još uvijek radi o muškosti, međutim njezini pobornice tvrde da se radi o novoj, poboljšanoj verziji muškosti – savršenom muškarcu, muškarcu stvorenom za sadašnje vrijeme. Evolucija ne znači neophodno i izumiranje. Umnožavanje ne mora značiti smanjenje vrijednosti. Redefiniranje pojma nije njegov kraj. Nova vremena zahtijevaju nove heroje. Postojanje većeg izbora – mogućnost biranja između više vrsta muškosti i mogućnost pripadanja većem broju vrsta muškosti – znači da će se manje muškaraca osjećati nesposobnima i, u krajnjoj liniji, da nisu dovoljno muškarci. Manje njih će osjećati sram, suočiti se s osudom i isključivanjem na svom teškom putu prema pravom i svojevrijedno odabranom identitetu. A to su svakako dobre vijesti.

Prijevod s engleskog: Martina Ljubičić

Bibliografija

Arcimowicz, K, *Obraz mężczyzny w polskich mediach prawda fałsz, stereotyp*, GWP, Gdańsk, 2003.

Badinter, E, *XY on Male Identity*, Columbia University Press, NY, 1995.

Bourdieu, P, *Męska dominacja*, Oficyna Naukowa, Warszawa, 2004.

Connell, R, *Masculinities*, Polity Press, Cambridge, 1995.

Eichelberger, W, *Zdradzony przez ojca*, Wydawnictwo Do, Warszawa, 1998.

IPSOS, *Trend Observer*, lipanj 2004.

Lasch, S, *The Culture of Narcissism – American life in an Age of Diminishing Expectations*, Warner Books, New York, 1979.

Melosik, Z, *Kryzys Męskości w kulturze współczesnej*, Wydawnictwo Wolumin, Poznań, 2002.

Segal, L, *Slow Motion – Changing Masculinities, Changing Men*, Rutgers University Press, New Jersey, 1990.

Simpson, M, Here Come the Mirror Men, *The Independent*, 15. studenog 1994.

Stainton Rogers W. i **Stainton Rogers R.**, *Psychology of Gender and Sexuality*, Open University Press, Buckingham, 2001.

Filmografija

Fincher, David, *Fight Club*, SAD, 2000.

Horrn, Mary, *American Psycho*, Kanada-SAD, 2000.

Pasikowski, Władysław, *Psy I*, Poljska, 1992.

Pasikowski, Władysław, *Psy II – Ostatnia Krew*, Poljska, 1994.

Pierce, Kimberly, *Boys don't cry*, SAD, 1999.

Biografska bilješka

Katarzyna Wojnicka (1981.) studira sociologiju na Jagelonskom sveučilištu u Krakowu. Zanima je rodna sociologija – posebno u feminističkoj misli i 'muškim studijima'.

Maria Adamczyk (1981.) studira sociologiju na Jagelonskom sveučilištu u Krakowu. Zanima je sociologija tijela, narcisoidnosti i potrošnje.

Rod zatvora: zatvor roda

Kateřina Nedbálková

Uvod

Dugo se vremena smatralo da su ęene i zatvor dva nepovezana entiteta, suprotna pola, riječi koje se ni na koji način ne mogu dovesti u vezu. Sudjelovanje ęena u kriminalu je naizgled bilo nezatno, a njihovi prijestupi tako mali da bi bavljenje ovim pitanjem značilo gubiti vrijeme. ęenski kriminal se nije smatrao društvenim problemom. Ovaj se stav promijenio s pojavom feminističkog pokreta i od šezdesetih godina prošlog stoljeća raste broj znanstvenih radova koji se bave ęenama i kriminalnim ponašanjem. Isprva se znanstvena literatura koncentrirala na uzroke i specifičnosti ęenskog kriminaliteta, a danas su u središtu pozornosti načini na koje se sa ęenama postupa u kaznenopravnom i pravosudnom sustavu. U ovom se radu prije svega ęelim baviti institucijom zatvora, i svijetom u kojem ęive zatvorene ęene, to jest, zatvoreničkom supkulturom. Zatvorska supkultura je idealna pozornica za analizu, interpretaciju i razumijevanje izvedbenog karaktera rodnog / spolnog sustava na sve tri njegove razine.

U narednim poglavljima ęelim razmotriti načine na koje rodna društvena struktura¹ nalazi svoje performativne izričaje u mikrokozmu zatvorenica, odnosno, u neformalnim zatvorskim sustavima ili supkulturama. Ovaj se rad temelji na sociološkoj, psihološkoj i kriminološkoj konceptualizaciji dane teme, ali i na etnografskom istraživanju koje sam provela u razdoblju od svibnja 2002. do travnja 2003. godine u jednome od četiriju ęenska zatvora u Češkoj.

---

¹ Američka filozofkinja Sandra Harding nam pomaęe razumjeti ovu strukturu uvođenjem tri nivoa. Prvi nivo je rodno uvjetovan simbolizam koji nam pruęa sredstva ili polazišta za znanstvenu spoznaju. Ovaj simbolizam stvara neravnomjerne hijerarhijske dihotomije (iako ga one istovremeno i same oblikuju), poput dihotomija um-tijelo, kultura-priroda, Ja-drugie, racionalno-emotivno, apstraktno-konkretno, objektivno-subjektivno, aktivno-pasivno, itd., u kojima se pravi član dihotomije uvijek smatra muškim elementom, dok je ęenama uglavnom dodijeljena suprotna (druga) kategorija. Naša percepcija svijeta i svakodnevnog ęivota nastaje i strukturira se unutar ovih dihotomija. Drugi nivo rodne strukture se temelji na rodno uvjetovanoj podjeli rada, to jest, razlikovanju aktivnosti karakterističnih za određeni rod. Dodjeljivanjem reproduktivne uloge, koja uključuje seksualnost, obiteljski ęivot, srodstvo i odgoj djece, ęena se usmjerava u privatnu sferu, čija je središnja institucija majčinstvo koje počiva na normativnoj heteroseksualnosti. Rodno diferencirana podjela rada je kompleksno povezana s trećim nivoom – nivoom konkretnih rodnih identiteta, to jest, propisanog ponašanja, oćekivanja i uloga koje podrazumijevaju muškost i ęenskost. Ova se tri nivoa preklapaju, podręavaju i podupiru i tako stvaraju cjelovit rodni sustav.

Supkulture

Pored teorija koje konceptualiziraju zatvor kao potpunu instituciju (Goffman 1961.), jednako ga je važno razumjeti i tumačiti kao dio širih društvenih struktura i sila.

Lezbijske veze, skupa s pseudo-obiteljskim vezama, su glavni (iako ne i jedini) tipovi ženskih kolektivnih eskapističkih svjetova u zatvoru. Za mene pojam 'eskapistički svijet' podrazumijeva preoblikovanje značenja zatvorskog prostora putem praksi, uloga, vrijednosti i normi koje omogućavaju detotalizaciju institucije zatvora. Kroz ove veze žene pripitomljavaju jednoličan, sumoran i hladan zatvorski prostor koji time bar djelomično postaje njihov teritorij. S ovim sam se strategijama adaptiranja često susretala i prije nego što sam započela istraživanje, budući da ih spominje nekoliko autoraica koje su se bavile zatvoreničkim supkulturama (Ward, Kassebaum 1965.; Giallombardo 1966.; Owen 1998.; Watterson 1996.). Kako bi se ova pojava mogla u cijelosti prikazati, potrebno je upoznati šire implikacije veza između zatvorenicaka unutar formalnih uvjeta potpune institucije zatvora koji određuju njihov kontekst.

Rezultati istraživanja zatvoreničkih supkultura su pokazali da je približno svaka druga žena u zatvoru imala izravno iskustvo s nekim oblikom homoseksualne veze (Hersko, Halleck 1962.; Heffernan 1972.; Giallombardo 1966.; Pollock-Byrne 1990.; Owen 1998.). Točni se postotci razlikuju kod pojedinih autoraica; međutim, uglavnom ne prelaze 50%. Veza se uglavnom definira u emocionalnom, društvenom, seksualnom ili ekonomskom smislu, te neke autorice i smještaju homoseksualnost u nekoliko kategorija, ovisno o tome koji je nivo dominantan u vezi ili u kojoj su mjeri prisutni individualni elementi. Na sličan način i same zatvorenice razlikuju nekoliko tipova postojećih veza.

Fenomen lezbijskih veza ilustrira proces postupnog upoznavanja sa specifičnim zatvorskim slengom, takozvanim zatvorskim žargonom. Dok sam provodila svoj četvrti intervju, uvidjela sam da su žene, kad bi govorile o svojim odnosima s drugim ženama, konstantno koristile pojam 'djevojka' (eng. *girlfriend*). Ovo mi je bilo čudno, budući da je u lezbijskoj supkulturi ovaj pojam izričito povezan s ljubavnom / seksualnom vezom koja se razlikuje od 'prijateljstva' (eng. *friendship*). Ako bih prilikom intervjuiranja zatvorenica u pitanju koje se odnosilo na društvene odnose među ženama upotrijebila riječ «prijateljica», moj izraz «prijateljica» bi u odgovoru bio zamijenjen riječju «djevojka». Prilikom intervjua s gospođom Zitom, značenje i logika ove razlike je postala eksplicitna i time se otvorio i novi pristup za analizu prethodnih intervjua. Gospođa Zita mi je objasnila da u zatvoru razlika između prijateljice i djevojke funkcionira na suprotan način

u odnosu na lezbijske supkulture i šire društvo.

Kada sam pokušala otkriti porijeklo ove razlike, ispostavilo se da ju je većina žena smatrala prirodnom i ukorijenjenom, te im je bio problem uopće pričati o njoj. Većina žena je rekla da se «ona jednostavno tako koristi», neke su se prisjećale kako su isprva bile začuđene i iznenađene kad su otkrile da se ove riječi koriste u suprotnom smislu, ali su se kasnije navodno na njih navikle. Druge ispitanice su naglašavale da se ovi pojmovi namjerno zamjenjuju da bi se zbunilo osoblje zatvora i osobe izvan zatvora, i da bi im se otežalo orijentiranje u svakidašnjem životu unutar zatvora. Nekoliko puta za vrijeme istraživanja su me žene upoznavale s ovom razlikom, uglavnom onda kada bih postavila pitanje koje je narušavalo okvir uobičajene rutine, pa ih je moje neznanje 'prisiljavalo' da mi objasne prirodni tijek njihove rutine.

'Prave' lezbijke²

Žene u zatvoru razlikuju 'pravu' od 'lažne' homoseksualnosti. 'Pravu' homoseksualnost ili lezbijstvo predstavlja žena koja prihvaća svoju homoseksualnu orijentaciju, tj. ona je «javno priznala», i prije dolaska u zatvor je isključivo imala veze sa ženama i najvjerojatnije će i po izlasku iz zatvora nastaviti održavati homoseksualne veze. 'Prave' lezbijke su apsolutna manjina u zatvorima. Ova nas činjenica ne bi trebala iznenaditi ako uzmemo u obzir da se 'pravo' lezbijstvo u zatvorima prihvaća zbog svoje nepromjenjive 'urođene prirode'; većina žena, prihvaćajući uobičajeno shvaćanje lezbijstva, smatra da je homoseksualnost genetski određena ili se razvila u ranom djetinjstvu. Stoga bi postotak lezbijske populacije u zatvorima trebao biti otprilike isti kao i u općoj populaciji, oko 4 – 5%³.

U početku mi se činilo da su žene koje su se smatrale lezbijkama i izvan zatvora uglavnom izbjegavale veze, ili čak su krile svoju homoseksualnost, ubrajajući se među usamljene pojedinke koje žele 'biti same'. Osim toga, D. A. Ward i G. G. Kassebaum tvrde da 'prave' lezbijke uopće i ne započinju veze u zatvoru budući da imaju veze van zatvora, ili započinju veze isključivo s drugim 'pravim' lezbijkama (Ward, Kassebaum 1965., 118). Gospođa Zdena je upravo tip ponosne lezbijke koja ne ulazi u lezbijske veze u zatvoru i s prijezirom gleda na takozvane 'lažne' veze koje nastaju u zatvoru. Gospođa Zdena, poput ostalih 'pravih' lezbijki, smatra da 'lažne' lezbijke⁴ «nemaju pojma što

² Razlikovanje 'pravih' i 'lažnih' lezbijki je pojednostavljen analitički alat, koji mi je omogućio da zabilježim razlike u oba tipa veza, iako u svakidašnjici ova razlika ima mnoštvo nijansi.

³ Međutim, procjene o raširenosti homoseksualnosti bi se trebale prihvaćati s oprezom zbog različitih i brojnih definicija homoseksualnosti.

⁴ Pojam 'lažnog' lezbijstva ću detaljnije objasniti u drugom dijelu.

zapravo rade i samoizigravaju nešto». Odnosno:

«Biti lezba je lukavo, ali 'pravo' lezbijstvo uključuje osjećaje. Naravno, vani sam imala takve veze. Ali ne ovdje. Ne mogu zamisliti da bi me ovdje uhvatili u krevetu s nekom. To je vjerojatno i nemoguće, jer nas stalno provjeravaju i noću nam svaki sat vremena upere svjetlo u lice» (gospođa Zdena).

Ako 'prava' lezbijka i započne vezu u zatvoru, ona je paradoksalno manje vidljiva od 'lažne' lezbijke. Iako su ove žene priznale svoju seksualnu orijentaciju i ne kriju je od bliskih osoba, uglavnom je kriju u javnosti. One smatraju da je ovakav stav potpuno opravdan, jer iz iskustva znaju da otvoreno priznavanje vlastite seksualne orijentacije nije primjereno u formalnim institucijama, ili barem ne donosi nikakvu prednost, već upravo suprotno. Iako se institucija zatvora formalno ne deklarira protiv homoseksualnosti, unutarnji pravilnik eksplicitno spominje homoseksualnost: «Zatvorene žene ne smiju uznemirivati osoblje, druge zatvorenice i ostale (ovo uključuje i zabranu homoseksualnog ponašanja pred drugom osobom)». Izjava gospođe Zdene također pokazuje njen oprez i sposobnost procjene mogućih negativnih posljedica koje bi mogle nastupiti ako bude uhvaćena na djelu. Njena izjava također pokazuje da žene neprestano moraju prilagođavati konkretne forme svojih veza ovisno o ograničenjima koja im postavlja osoblje institucije:

«Ovdje nije toliko teško zajedno spavati. Obično imamo duple ležajeve u sobi, a žene se mogu i kupati zajedno u kupaoni, ili normalno spavati skupa u jednom krevetu. Tome se ovdje ne posvećuje puno pažnje. Jedino je važno da broj zatvorenica u krevetima i u sobi bude točan i to je dovoljno» (gospođa Zita, u pismu).

Dva prethodna navoda ukazuju na različito percipiranje uvjeta koje vezama određuje zatvorsko okruženje. Zanimljivo je da nekim ženama zatvorsko osoblje nije predstavljalo važno ograničenje za život u vezi, dok su se druge žene brinule zbog nadzora i mogućnosti da budu uhvaćene. Moglo bi se reći da su one žene koje ovo nije zabrinjavalo bile aktivno uključene u kolektivni život u zatvoru. Bliske veze s drugim ženama su im osiguravale zaštitu i moguću suradnju u slučajevima kad je neka aktivnost trebala ostati tajnom:

«Imamo sve pod kontrolom, znamo kad dolazi krvopija⁵, a to noću i nije tako često. Djevojke odu skupa u krevet.

⁵ Naziv za zatvorskog čuvaraicu u slengu.

[...] Mi čuvamo stražu» (gospođa Miša).

Na isti način kao kad surađuju i danju, na primjer, kad čuvaju stražu dok neke od njih spavaju, jer im nije dozvoljeno spavati danju, one noću signaliziraju jedna drugoj kada se približe čuvarice. Kada dobiju upozorenje, žene koje su skupa u krevetu imaju dovoljno vremena da se vrate tamo gdje bi trebale biti za vrijeme kontrole.

'Pravim' lezbijkama alternativna seksualna orijentacija nije ništa novo ili jedinstveno, nije eksperiment u posebnoj situaciji. Međutim, čini se da su se 'lažne' lezbijke prilagodile situaciji u zatvoru, a dio ove situacije je i jedinstveni karakter zatvorskih veza; međutim, 'pravim' lezbijkama 'zatvorske ljubavne priče' nisu ni po čemu jedinstvene. 'Prave' lezbijke čak misle da im druge žene svojim 'igramama' kvare ugled jer veze među ženama (kako osobne, tako i veze među drugim ženama) svode na privremeni čin jeftine zabave, kojoj nekada prijete i disciplinska kazna.

'Prave' lezbijke, za koje se zna da su i van zatvora imale veze sa ženama, su cijenjene i na njih se i čeka. Kao što ženu u zatvoru prati reputacija zbog počinjenog zločina, tako je prati i reputacija zbog njene seksualne orijentacije.

«Svi u zatvoru znaju nekoga, a ova osoba zna nekog drugog, svi te znaju i prije nego stigneš. Dolazi lezbijka – sve se raduju i onda bum!, neka mi se nitko ne približava, ne puštam nikoga blizu» (gospođa Pavla).

'Prave' lezbijke su zatvorska elita. Njih prije svega poštuju zbog autentičnosti, koja se djelom sastoji u njihovoj 'urođenoj' homoseksualnosti, a djelom i zbog otvorenog lezbijstva izvan zatvora. Čini se da je žudnja 'prave' lezbijke ozbiljnija jer je 'prirodna' i autentična. Ona je uvijek prisutna, dok je žudnja 'lažne' lezbijke očito privremena i trenutna, i izazvana jedinstvenom prirodom okružja u kojem se nalaze i nedostatkom odgovarajućih objekata (muškaraca).

«Moglo bi se reći da me ovdje na životu održava moja seksualna orijentacija. Volim prisustvo žena (oduševljava me kad se svađaju zbog mene)» (gospođa Jitka, u pismu).

Ne samo da se za 'prave' lezbijke žene bore, već se očekuje da će njih neprestano privlačiti različite žene. Ako neka žena ne izazove interes kod 'prave' lezbijke, ona to smatra osobnom uvredom ili sramotom za njenu ženstvenost, budući da nije uspjela u ulozi zavodnice. Sljedeći opis je tipična priča o ljubavnoj vezi 'prave' lezbijke, i zanimljivo je da je u njoj lezbijka

veza prikazana kao idealno ispunjenje u ljubavi i vezi:

«Prije dvije i pol godine stražari su me doveli u zatvor u Pardubicama. Bila sam potpuno očajna, sve dok se jedna žena nije počela brinuti za mene; ona me još i danas voli, i ja nju volim. [...] Počela je dolaziti do mene, i ja sam počela odlaziti k njoj. Nije prošla ni godina dana kad smo počele osjećati da je naš odnos bio više od prijateljstva. Postepeno smo se zaljubile, ali nismo to mogle reći jedna drugoj. Nakon nekog vremena sam prebačena u Světlu i tako su nas razdvojili. Sjećam se njene zadnje rečenice prije odlaska: «Doći ću s prvom pratnjom.» I došla je. Stigla je 21. travnja i bile smo u zajedničkoj sobi, i od njenog dolaska pa do 8. lipnja smo bile samo 'djevojke'. Onda smo se 8. lipnja prvi put poljubile. Naš prvi poljubac. Nevjerojatno je kako se to sve desilo. Dani je bila 21 godinu starija od mene. Ja sam imala 24 godine, a ona 45. Mjesec dana poslije smo spavale 'prvi put'. Bilo je prekrasno; osjećala sam se sigurno svaki trenutak kad je bila u mojoj blizini. Dvije godine poslije moja je ljubav otišla kući» (gospođa Zita, u pismima-dnevnicima).

Čini se da ova priča utjelovljuje ideal romantične ljubavi. Prijateljstvo i razumijevanje postepeno prelaze u seksualnu vezu u kojoj obje žene pronalaze doživotno utočište.

«Ona je moja ljubav do kraja života. [...] Dala bih svoj život za nju» (gospođa Miša).

Osim toga, ova priča, napisana u knjizi gospođe Zite⁶, kao kristalno jasna forma, postaje priča koja se dalje prenosi i iznosi u javnost. I sudionice ovih veza, kao i žene koje ih promatraju u zatvoru, opisuju 'prave' lezbijske veze kao trajne odnose vjernosti i uravnotežene moći. Zanimljivo je da gej muškarci i lezbijke na sličan, egalitaran način prikazuju svoje veze kad se otvoreno izjašnjavaju protiv tradicionalnog rodnog modela. Ovakva prezentacija je i dalje prisutna, usprkos činjenici da svakodnevna praksa i dinamika ovih veza u manjoj ili većoj mjeri utjelovljuje rodnu podjelu rada. U pričama zatvorenica ovaj ideal često postaje nešto što se zapravo ne uklapa u prethodna životna iskustva pojedinih žena. U većini slučajeva ove priče izražavaju želju o tome kakva bi veza trebala biti, one iznose ideal međusobne potpore i vječne ljubavi, maštanje o nečemu što većina žena nikad nije doživjela.

'Prave' lezbijke imaju moć da formuliraju ne samo priče o

⁶ Gospođa Zita je namjeravala objaviti svoje dnevnike po izlasku iz zatvora.

svojim vlastitim vezama, već im njihov položaj omogućava da imenuju i druge veze, odnosno, 'lažno' lezbijstvo, i pridaju im određeno značenje. Zanimljivo je da su istraživanja provedena u šezdesetim i sedamdesetim godinama pokazala da su 'prave' lezbijke drugim ženama bile model ponašanja u vezama. Drugim riječima, one su oblikovale ponašanje u pseudo-homoseksualnim vezama (Ward, Kassebaum 1965.; Heffernan 1972.). Na prvi pogled se čini da moji podaci ne podržavaju ovu tvrdnju, jer se pokazalo da su u zatvoru Světlá nad Sázavou strategije i komplementarne uloge u oba tipa veza opisane potpuno drukčije. Kao što je prije spomenuto, partnerske veze između 'pravih' lezbijki su smatrane i nazivane odnosima uravnotežene moći, koji se nisu oslanjali na rodni model obitelji, dok se za veze 'lažnih' lezbijki smatralo da se temelje na ovoj dihotomiji. Međutim, pripisivanje rodni razlika u nekim partnerskim vezama se uvijek odvija sa stajališta žena koje same u njima nisu sudjelovale. 'Lažne' lezbijke nisu sebe zvale 'lažnim' niti su smatrale da njihove veze slijede stroge rodne norme. Naglašavanje rodne dinamike u ovim vezama se koristilo da bi se diskreditirale takozvane 'lažne' lezbijke. Svakidašnja životna iskustva 'pravih' i 'lažnih' lezbijki su meni kao nekome tko dolazi izvana bile skrivene; međutim, načini na koje su ih prezentirale zatvorenice su iznimno važne za razumijevanje rodne strukture zatvora.

'Lažne' lezbijke

Žena koja u zatvoru započinje vezu s drugom ženom, ali se ne smatra homoseksualnom osobom, niti je imala lezbijke veze prije zatvora i svoje veze u zatvoru smatra privremenom prilagodbom neobičnoj situaciji i okružju, smatra se 'lažnom' lezbijkom. Američka sociologinja Virginia Heffernan tumači ove veze kao institucionalnu zamjenu za heteroseksualnu vezu (1972.). Kad je riječ o njihovoj učestalosti, upravo su ovakve veze najuobičajenije u zatvoru.

«Znaš, Katko, mislim da ovdje u zatvoru vjerojatno nema 'pravih' lezbijki. Danas u zatvoru s prijateljicom, a sutra doma s mužem i djecom. Može li se ovo smatrati vezom? Više je tu riječ o proračunatosti – o 'bunkeru'⁷. Naravno da ima izuzetaka, ali jako malo. U cijelom zatvoru samo dvije blizanke – ostalo nije vrijedno spomena» (gospođa Zita, u pismu).

Jedna je od osnovnih karakteristika tzv. 'lažnih' lezbijki veza ('lažne' homoseksualnosti) njihova predodređenost da budu

---

⁷ Riječ kojom se u zatvorskom slengu nazivaju ormarići u kojima zatvorenice drže svoje stvari.

privremene, što ujedno implicira i nemogućnost da se ovakva veza nastavi izvan zatvora. Razlog tomu je ili činjenica da ove žene imaju partnere koji ih čekaju vani ili jednostavno nemaju razloga zbog kojeg bi željele imati intimnu vezu sa ženom.

«Većina zatvorenika u vezama imaju muža ili partnera vani. Ovi se parovi igraju mame i tate i ne znaju ništa o lezbijkama. Činjenica da spavam sa ženom ne znači da sam lezbijka» (gospođa Zita, dnevnici).

Kao što je već prije rečeno, zanimljivo je da žene koje se smatraju 'pravim' lezbijkama ili žene koje se distanciraju od lezbijskih veza imenuju, tumače i pripisuju značenja ulogama i vezama koje čine 'lažno' lezbijstvo. 'Lažne' lezbijke ne vole puno govoriti o svojim vezama u zatvoru ili u svojim pričama naglašavaju prirodnost i postepeno formiranje veza (žene bi često izjavile: «Nisam razmišljala o tome, jednostavno se dogodilo. Ne znam što zapravo znači»).

Kao što sam prije napomenula, 'prave' lezbijke se s prijezirom odnose prema pseudo-lezbijskim vezama. Ovaj podatak potvrđuju i strana istraživanja o ženskim supkulturama (Watterson 1996.; Owen 1998.). Međutim, njihov se prijezirom odnosi, osim spomenute privremene prirode ovakvih veza, i na stereotipnu podjelu uloga na kojoj se temelje. Ako se 'lažne' veze smatraju zamjenom za heteroseksualne odnose izvan zatvora, ne treba nas čuditi da usvajaju i njihovu podjelu uloga. U češkim se zatvorima svakodnevno koriste različiti nazivi za oca i majku koji opisuju muške i ženske uloge: *mamča* i *taťka*; *máma* i *táta*; *mamča* i *fotr* i *mamča* i *fóta*⁸.

Fotr (neformalni naziv za oca) se koristi za žene koje u vezi preuzimaju mušku ulogu, a *mamča* (neformalni naziv za majku) za žene koje preuzimaju žensku ulogu. Muškost se povezuje s osobinama poput poštovanja, pouzdanosti, otvorenosti, snage, sposobnosti određivanja pravila, dok se ženska uloga prije svega izvodi iz koncepta tjelesne privlačnosti i empatije.

«Zadatak *fotra* je da štite *mamče*, kako ih nitko ne bi psovao, vrijeđao ih, uzimao njihove stvari, a *mamče* se brinu o njima, nabavljaju hranu, brinu se o odjeći i prepravljaju je» (gospođa Zita, u dnevnicima).

Zahvaljujući ovoj podjeli uloga, u priču mogu uključiti prije spomenute pseudo-obitelji, za koje se smatra da su dominantna karakteristika ženskih zatvorskih supkultura. Zatvorske pseudo-

⁸ Ovi pojmovi odgovaraju pojmovima *butch* i *femme* u engleskom jeziku, koji su nastali u lezbijskoj zajednici u pedesetim godinama prošlog stoljeća.

obitelji ili srodstvo, o kojima sam najviše saznala u anglo-američkoj literaturi, poklapaju se sa spomenutim tipovima veza i određuju veze među ženama čiji međusobni odnosi oponašaju društvene strukture tradicionalne obitelji. Osim uloga koje tradicionalno pripadaju ženama (majka, kćerka, sestra, teta), žene preuzimaju i uloge muških partnera (otac, sin, brat, ujak). Obitelj obično zasnivaju dvije žene koje se vjenčaju, i tako formiraju par sa strogo podijeljenim rodnim ulogama, što znači da jedna žena preuzima ulogu 'muškarca' (eng. *butch*), a druga 'žene' (eng. *femme*). Zatvorska pseudo-obitelj je povezana skupina pojedinki koje vjeruju jedna drugoj i međusobno se oslanjaju jedna na drugu. U svom sam istraživanju došla do iznenađujućeg otkrića da u češkim zatvorima ova pojava ne postoji u potpunosti. Postoji određena sličnost s takozvanim 'kolhozima' koji su u zatvorima postojali prije 1989. godine. 'Kolhoz' je izraz iz slenga koji se odnosio na manje skupine zatvorenicaka povezanih društvenim i ekonomskim vezama. 'Kolhozi' su postojali i u muškim i ženskim supkulturama i imali su neslužbenu potporu zatvorske uprave, jer su smanjivali opasnost od zatvorskih nemira koji su se temeljili na zajedništvu i osjećaju odanosti među zatvorenicama. 'Kolhozi' su razbijali jedinstvenu zajednicu zatvorenicaka na manje skupine. U današnjim zatvorima se 'kolhozi' mogu naći uglavnom u muškim zatvorima, i uglavnom ih čine parovi muškaraca koji prikupljaju i dijele svakodnevne namirnice (poput kave i cigareta).

Ako žena igra žensku ulogu u paru, ona zapravo ostaje to što jeste – slijedi svoju 'prirodnu' ženstvenost, dok *fotri* 'glumataju' ulogu koja zapravo nije njihova. Zanimljivo je da, iako se uloga *fotra* u vezi smatra negativnom, njoj je ipak dodijeljen viši status, kao što i u društvu muškarac ima veći prestiž od žene. I strana istraživanja su potvrdila viši status uloge *fotra* (Ward, Kassebaum 1965.; Giallombardo, 1966.). U okviru 'teorije uvoza' (eng. *importation theory*), koja zatvoreničke supkulture tumači kao odraze društvenih praksa cijeloga društva, i ova bi se pojava mogla protumačiti kao prenošenje i reproduciranje društvenog habitusa. Većina žena koje dolaze u zatvor su imale obitelj ili vezu strukturiranu prema tradicionalnim konceptima muškosti i ženskosti: ove žene su naviknute na to da ih muškarci zlostavljaju i da njima dominiraju i zbog toga im je ovakva dinamika odnosa u okruženju potpune institucije prihvatljiva. Nekei anglo-američkei autorice su otkrile da je veliki broj zatvorenica imao izravno iskustvo obiteljskog nasilja ili zlostavljanja u obitelji (Walker, 1995.). Ovaj se habitus može projicirati u vezu kroz dihotomiju muških-ženskih uloga, u kojima manipulativne, dominantne, snažne i grube *fotri* štite podložne *mamče* koje se brinu o njima.

Ovaj rodni model veze su prije svega konstruirale društvene znanstvenice koje su istraživale ovu temu; međutim, on je prisutan i u slikama koje prezentiraju popularni mediji, kao i u

pričama samih zatvorenica u kojima one opisuju veze koje same započinjaju ili promatraju. Da sam imala priliku sudjelovati u svakidašnjem zatvorskom životu i vidjeti kako ove veze funkcioniraju u praksi, možda bih onda mogla i kritički preispitati njihove različite interpretacije. Međutim, moj jedini izvor informacija su bili intervjui, tako da sam samo uspjela zabilježiti priče u kojima ih žene verbaliziraju.

Komplementarnost muških i ženskih uloga se može uočiti i u izgledu. Maskulinizirane žene – *fotri* omogućavaju socijaliziranje u lezbijskoj vezi tako što svoj izgled prilagođavaju određenoj ulozi, i time šalju poruke drugim ženama (*mamčama* i *fotrima*)⁹.

«*Fotri* su obično žene koje su snažnije, s kratkom, pažljivo očešljanom kosom, odmah biste prepoznali koja ima koju ulogu da ih vidite kako se drže za ruke. Odjeća nije važna, nema puno mogućnosti – nemamo veliki izbor» (gospođa Pavla).

Maskuliniziranim ženama su partnerice ženstvene zatvorenice koje preuzimaju tradicionalnu žensku ulogu u vezi, definiranu kao ulogu pažljive i brižne supruge. Međutim, ova briga nije samo usmjerena prema drugima, već uključuje i brigu o vlastitom tijelu kao o ženskom tijelu.

I dok se maskulinizirano ponašanje i izgled smatraju 'glumatanjem' nečega što nije dolično ženama, prikladnost i adekvatnost ženske uloge se nikad ne dovode u pitanje, iako i ova izvedba zahtijeva barem jednak napor i neprestanu aktivnu konstrukciju kao i muška uloga. Na primjer, žene troše dosta vremena na bojanje i uređivanje kose ili pažljivo nanošenje šminke ili laka za nokte. Sve potrebne proizvode mogu nabaviti u zatvorskoj kantini, što sugerira da ovakvu brigu formalno odobrava i uprava zatvora. Ako žena posveti jednaku količinu pažnje da bi stvorila izgled koji se smatra muškim, nailazi na prijezir. Žene u zatvoru nisu osporavale hegemonijske ideje o ženstvenosti koje su im nametnule zatvorske vlasti, ali su ipak u lezbijskim vezama prihvaćale različite rodne uloge.

Održavanje ljepote ženskog tijela je prisutno i u programima slobodnih aktivnosti. Ovo se jasno vidi u odlomku iz dnevnika:

---

⁹ Kad su se u pedesetim godinama prošlog stoljeća u SAD-u počele formirati lezbijske zajednice, socijaliziranje unutar ovih zajednica je bilo uvjetovano prihvaćanjem podjele na *butch / femme*. *Butch* žene su se namjerno razlikovale od stereotipnog ženskog izgleda i time su postale javno vidljive drugim lezbijkama. Na ovaj način su nastajale lezbijske supkulture i homoseksualna zajednica. Ove su žene riskirale da budu uhićene ili linčovane, jer je u to vrijeme nošenje odjeće tipične za suprotni spol smatrano prijestupom i stoga je bilo i kažnjivo (Faderman 1992.; Kennedy, Davis 1994.).

«Pohađam tečaj lijepog ponašanja. Nadzornica tvrdi da je za svaku ženu važno da se brine za svoje tijelo. Da bismo to mogle raditi, učimo neke trikove i dobivamo savjete na tečaju. Svaka žena dobije papir na kojem označava da li se navedene tvrdnje odnose na nju ili ne. Svaka žena mora stati ispred ploče da ih nadzornica izmjeri. Ona naglašava da nije važan broj centimetara, nego proporcionalnost pojedinih dijelova tijela. Nakon mjerenja, nadzornica se obrati ženama s pitanjima poput: «I, mislite li da gospođa Háčková ima podbradak?» Ili donosi prosudbe, poput ovih: «Mogli biste imati mršavije ruke, gospođo Klucká. Trebali biste nositi naramenice, gospođo Hlávková. Nabrani rukavi? To više uopće nije u modi, gospođo Háčková.» – «Ali imam haljinu koja ide uz njih.» – gospođa Háčková se brani. «Pa, onda vam sigurno neće više koristiti. Imate velike i mlohove grudi, gospođo Hejlová. Ako imate mlohove grudi, morate nositi grudnjak, inače to ne izgleda baš estetski. Male grudi moraju izgledati kao da su veće. Najgore je imati veći trbuh od grudi. Pa, niti debeli struk ne izgleda pretjerano estetski» (bilješke s terena).

Ako Erving Goffman tvrdi da je rod opijum za mase, C. Hesley iznosi zanimljivo opažanje o zatvoru, navodeći da su stereotipne ideje o ženskom i muškom jedine legalizirane droge koje nudi institucija zatvora (Hesley 2002.). Opojnost ideje o stvaranju istinske ženstvenosti podržavaju i programi zatvorske uprave, a zatvorenice vole sudjelovati u njima jer su se sa sličnim idejama susrele mnogo puta u životu izvan zatvora – kroz njih su zapravo i socijalizirane. Opojnost strogo podijeljenih rodnih uloga uključuje i ideju o njihovoj komplementarnosti, koja se onda manifestira u rodnoj strukturi 'lažnog' lezbijstva između *mamči* i *fotra*.

U nekim slučajevima zatvorenice opisuju 'lažne' veze kao proračunate i lukave, nastale isključivo zbog materijalnih razloga. Žena koja u zatvoru ne može doći do najvrijednijih namirnica, to jest, kave i cigareta, traži partnericu koja posjeduje ove 'namirnice'. Ženski parovi zatim osnivaju zamišljena zatvorska domaćinstva u kojima dijele sve što imaju.

«Kad *mamča* i *tat'ka* započnu vezu onda uglavnom stvore zajednički 'bunker' (ormarić u kojem zatvorenice drže osobne stvari poput kave, cigareta i kozmetike). *Tat'kama*, koje se nekad nazivaju i *fótama*, ovo uglavnom nedostaje» (gospođa Zita, u dnevniku).

«Obično *mamče* imaju zalihe. Posjetiteljice, kupovina, i sl. Njoj je sigurno teže nego onoj s kojom se zabavlja. Ako

im čega ponestane, ona to mora tražiti ili posuditi. *Mamka* glača i pere rublje kao i žene vani, *fotr* će je povaliti, oprostite na izrazu, kao muškarac» (gospođa Ludmila).

U ovakvom rodno komplementarnom paru žena kojoj nešto treba razmjenjuje svoju muškost za stvari koje posjeduje druga žena, koja osim 'ženstvenosti' posjeduje i namirnice koje uvijek nedostaju u zatvoru. Osim spomenute kave i cigareta, to može biti i kvalitetna odjeća ili zabranjene namirnice. Žene koje ulaze u lezbijske veze isključivo zbog materijalne koristi se zovu «kurvama iz kantine».

«Takva žena samu sebe čini lažnom. Mnoge žene imaju iskustva s prostitucijom, ona nema kave, cigareta a druga ih ima, to je više prostitucija nego veza» (gospođa Pavla).

Tako u zatvoru veze osiguravaju raspodjelu dobara i usluga kroz mrežu neformalnih veza na crnom tržištu, što je jedna od važnijih osobina supkultura.

Važno je napomenuti da žena koja igra žensku ulogu, to jest *mamča*, preuzima ulogu hraniteljice ('potraga za stvarima'), koja se u tradicionalnom shvaćanju rodnih uloga smatra muškom ulogom. V. Heffernan nudi zanimljivu interpretaciju ove pojave u SAD-u, i upozorava na različita očekivanja o sadržaju muške uloge, ovisno o društvenoj klasi. I dok muškarac kao hranitelj utjelovljuje model srednje klase, afroameričkoj populaciji porijeklom iz niže srednje klase ovaj model nije važan, jer ekonomsko dobro stanje obitelji uglavnom ovisi o ženi (Heffernan 1972., 96). Budući da se zatvorska populacija u SAD-u uglavnom sastoji od pripadnika nižih društvenih slojeva, koje su često i afroameričkog podrijetla, uloga žene-hraniteljice ne krši uobičajena shvaćanja rodnih uloga. Zanimljiva usporedba bi se mogla napraviti s romskim obiteljima u Češkoj. I. Raichová ukazuje na promjene u muškim i ženskim ulogama u suvremenoj romskoj obitelji. Žene su sve više te koje vode računa o novcu. Zbog visoke stope nezaposlenosti socijalna pomoć koju primaju žene je u mnogim slučajevima jedini izvor prihoda u obitelji. Nasuprot tome, kao nadoknadu za nedostatak prihoda, od muškaraca se očekuje da aktivno sudjeluju u odgoju djece i vođenju kućanstva, koji su do nedavno bili isključivo žensko područje (Raichová 2001.).

Aluzije na seksualnu prirodu veza u posljednjem navodu gospođe Zite zaslužuju određenu pozornost. Iako nekie autorice i opisuju zatvore kao mjesta u kojima je seksualnost potisnuta i paralizirana, moje iskustvo je potvrdilo upravo suprotno. Seksualnoj prirodi lezbijskih veza se uglavnom ne pridaje puno pažnje jer stereotip ženske seksualnosti previše naglašava emotivni aspekt veza. Mislim da bi se tjelesnoj seksualnosti u

ženskim zatvorima trebalo posvetiti barem jednako toliko pažnje kao i seksualnosti u muškim zatvorima. Seks je važan kriterij prilikom razlikovanja pojedinih tipova veza i upravo zbog toga tjelesni kontakt transformira prijateljstvo dviju 'djevojaka' u vezu između dviju 'prijateljica'. Seksualnost je važna i u pravim i lažnim lezbijskim vezama; a ove se veze razlikuju po tome koliko važnosti pripisuju seksu.

«Seks je jako važan, prije svega zbog toga što možeš upoznati i istražiti samu sebe, i to je u većini slučajeva i razlog zbog kojeg su *mamče* i *fotri* zajedno. Seks i 'bunker' – to je sve što je njima važno» (gospođa Zita, pismo).

Kod 'lažnog' lezbijstva seks je uglavnom roba koju žene međusobno razmjenjuju, dok je u 'pravom' lezbijstvu seks važan kao sastavni dio istinskog ispunjenja veze.

Ako sam među čitateljima stvorila dojam da svaka žena u zatvoru sudjeluje u nekom od oblika lezbijske veze, pokušat ću ga ispraviti. Iako je većina žena bila tolerantna prema homoseksualnim vezama, čak i pravima homoseksualnih osoba, susrela sam i žene čiji su stavovi potvrđivali otkriće V. Hefferna, koja je 1972. napisala da prava ili otvorena homoseksualnost u zatvoru nije jako popularna. Kad bi homoseksualna veza prešla granice 'čiste igre', smatrala se patološkom. I dok se bračne uloge (u smislu pružanja podrške) mogu prenijeti u zatvor, a da pri tome ne predstavljaju prijetnju samopercepciji žena kao normalnih osoba koje prihvaćaju norme, bilo kakav seksualni aspekt ima perverzne konotacije, čak i u zatvorskom kontekstu (Heffernan 1972., 98).

Zatvoreno okružje iz kojeg se ne može nekažnjeno pobjeći stvorilo je idealne uvjete za formiranje odnosa povezanosti, ali i mržnje. Ovi se odnosi u zatvoru uvijek razvijaju pred očima publike, na pozornici s koje je nemoguće pobjeći, budući da u zatvoru ne postoji prostor iza pozornice. Pojedinačka je uvijek izložena pogledu drugih – dobronamjernih, ali i nedobronamjernih pojedinacima. Veze su u zatvoru dobra tema za razgovor, one su i priče koje oživljavaju zatvorski prostor. Žene zanimaju ljubavne priče drugih žena, osobito njihovi počeci i završeci. U dosadnom okružju rutine koja se neprestano ponavlja, a svaki novi dan je sličan prethodnom, veze su jedini 'zajednički' materijal s kojim žene mogu raditi, i od njega stvarati priče. Zahvaljujući ovim pričama i njihovom cirkuliranju, i one žene koje same nisu u vezama na neki način mogu sudjelovati u njima. 'Prave' i 'lažne' lezbijske veze su jedino što žene 'imaju' u zatvoru.

Zaključak

Veze su u zatvoru središnji aspekt svakodnevnog života koji zatvorenicama pruža samoispunjenje, omogućava im da zadovolje osnovne materijalne potrebe i pruža im djelomičan bijeg iz prostora potpune institucije. Budući da zatvorenice nemaju priliku za rad, zamjenjuju ga neprestanim radom na vezama. Ovakav posao ne zahtijeva posebne materijale ili opremu, sve što je potrebno se može naći i u zatvoru, a i posebna priroda ovakvog okružja pridonosi neprestanoj zakupljenosti vezama. Istovremeno, sve zatvorenice se smatraju kompetentnima da razgovaraju o ovoj temi.

Zatvor u Světlá nad Sázavou u mom istraživanju nosi simboličan naziv: 'Užitak 990'. Zatvor ne utamničuje samo ljude, već i njihove užitke i žudnje. Zatvorena žudnja se pokušava izraziti na dozvoljene i nedozvoljene načine, projicirajući se na objektima koji su dostupni u ovom specifičnom kontekstu. Zatvor dekonstruira prirodni karakter heteroseksualne žudnje i ističe njenu društveno nametnutu normativnost. Prisilna heteroseksualnost se u zatvoru na neki način oslobađa tijela, budući da je mogu reproducirati i dvije žene. Dihotomijski obrasci muškog i ženskog se tako mogu održati i u ovakvom kontekstu, u kojem su dostupne isključivo pripadnice istog spola.

Homoseksualnost u zatvoru djelomično postaje igra koja odražava pravila heteronormativne rodne strukture. Ovu igru određuju ista ograničenja, isti (rodni) tipovi igračica koje moraju igrati po istim pravilima kako bi bile razumljive drugima. Uloge koje igraju, kao i kostimi koje u njima nose se uvijek mogu uspoređivati s normativnim idealom; međutim, različita značenja koja se pripisuju ovim strukturiranim izvedbama vezana su uz kontekstualne obrasce tumačenja. Komplementarnost muškog i ženskog u tradicionalnoj obitelji se projicira u zatvorskim vezama, usprkos činjenici da pseudo-obitelji, koje su često naglašavale prijašnje autorice, ne postoje u češkim zatvorima. Međutim, prisutna je njihova osnova u obliku rodno strukturiranog para. Riječ 'igra' koju ovdje koristim podrazumijeva oponašanje; Judith Butler smatra da oponašanje znači izvedeno ili sekundarno, kopija originala. Međutim, imitacija ne kopira ono što joj prethodi, već proizvodi i izokreće prioritet i izvedenost (Butler 1991., 21 – 22). Zatvorsko okružje tako postaje pozornica za življenje / izvedbu inverzije.

Kao što rod nije svojstvo spola (Butler 1991.), tako niti seksualnost ili rodna seksualnost nije urođeno svojstvo osoba ili identiteta, već bi se ukratko mogla opisati kao strukturirana interakcija i kontekstualni princip organizacije društvene stvarnosti. Seksualnost također poprima svojstva klasifikacijske sheme koja se koristi kako bi se uzvisile ili diskreditirale određene prakse (kao što je slučaj s razlikovanjem 'pravih' i 'lažnih' lezbijki).

Kath Weston uspoređuje rodne uloge i njihov polarizirani kontrast između muškog i ženskog sa zatvorskim iskustvima, jer smatra da nas ove uloge vežu, sputavaju, oblikuju i ograničavaju našu slobodu (Weston 2002.). Na ovaj način mikrokosmos zatvora ilustrira i zapravo utjelovljuje restriktivno sputavanje žudnje koje se događa i u širem društvenom kontekstu. Zatvor sputava žudnju koja je prije toga bila zarobljena u dihotomiji rodni uloga. Na isti način na koji nas ograničava rodna socijalizacija i zatvor nas sputava, iako na paradoksalan način kroz svoj kontekst jednoga spola, pomaže dekonstruiranju koncepta ontološke datosti roda.

Prijevod s engleskog: Kristina Grgić

Bibliografija

- Acker**, J. 1992., «Gendered Institutions, From Sex Roles to Gendered Institutions», *Contemporary Sociology* 21(5): 565-569.
- Bauman**, Z. 2003., *Liquid Love, On the Frailty of Human Bonds*, Cambridge: Polity Press.
- Britton**, D. M. 1997., «Gendered Organizational Logic: Policy and Practice in Men's and Women's Prisons», *Gender and Society* 11(6): 796-812.
- Britton**, D. M. 2002., *At the Work in the Iron Cage*, New York: New York University Press.
- Faderman**, L. 1992., *Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth-Century America*, New York: Penguin.
- Giallombardo**, R. 1966., *Society Of Women. A Study of a Women's Prison*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Goffman**, E. 1961., *Asylums*, New York: Doubleday.
- Hersko**, M, S. L. Halleck. 1962., «Behavior in a Correctional Institution For Adolescent Girls», *American Journal of Orthopsychiatry* 32(5): 911-917.
- Harding**, S. i M. B. Hintikka (ur.), 1983., *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, Riedel: Dordrecht, Holland.
- Hartsock**, N. C. M. 1983., «The Feminist Standpoint: Developing the Ground For A Specifically Feminist Historical Materialism» u *Discovering Reality, Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, Harding, S. i M. B. Hintikka (ur.), Riedel: Dordrecht, Holland.
- Heffernan**, V. 1972., *Making It In Prison: The Square, the Cool and the Life*, New York: Wiley & Sons.
- Hensley**, Ch. 2000., «Attitudes Towards Homosexuality in a Male and Female Prisons: An Exploratory Study», *Prison Journal* 80: 434-41.
- Kennedy**, E. L., M. Davis 1994., *Boots of Leather, Slippers of Gold: The History of Lesbian Community*, New York: Penguin Books.
- Nedbálková**, K 2003., «Má vězení střední rod aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách», *Sociologický časopis* 39 (4):

469-486.

Owen, B. 1998., *In the Mix. Struggle and Survival in a Women's Prison*, Albany: State University of New York Press.

Pollock – Byrne, J. M. 1990., *Women, Prison & Crim*, Belmont: Wadsworth.

Raichová, I. 2001., *Romové a nacionalismus*, Brno: Matprint.

Wacquant, L. 2002., «The Curious Eclipse of Prison Ethnography In the Age of Mass Incarceration», *Ethnography*, 3(4): 371-397.

Walker, M. A. (ur.) 1995., *Interpreting Crime Statistics*, New York: Oxford University Press.

Ward, D. A. i G. G. Kassebaum, 1965., *Women's Prison, Sex and Social Structure*, Chicago: Aldine Publishing Company.

Watterson, K. 1996., *Women in Prison: Inside The Concrete Womb*, Boston: Northeastern University Press.

Weston, K. 2002., «Copycat» u *Sexuality and Gender*, Williams, Ch. L. i A. Stein (ur.), Malden: Blackwell Publishers.

Biografska bilješka

Kateřina Nedbálková radi kao docentica za sociologiju na Sveučilištu Masaryk u Brnu (Češka), gdje predaje sociološke teorije roda i metodologiju društvenih znanosti. Njezini akademski interesi obuhvaćaju posebno sociologiju devijantnosti, roda i seksualnosti te kvalitativna istraživanja.